

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО”**

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

№ 2 (54)

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Друкується відповідно до рішення Вченої ради Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, протокол № 4 від 27 червня 2022 року.

Наказом МОН «Про затвердження рішень атестаційної колегії міністерства» від 24 вересня 2020 р. № 1188 збірник включено до переліку наукових фахових видань України (категорія Б) зі спеціальностей 052. Політологія, 054. Соціологія, 081. Право.

*Вісник Національного технічного університету України
“Київський політехнічний інститут”. Політологія. Соціологія. Право
включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща).*

www.socio-journal.kpi.kiev.ua

**Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.
Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – Київ, 2022. – № 2(54). – 82 с.**

Георгій Дерлуг'ян – PhD з соціології, професор соціології та публічної політики філіалу Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі, ОАЕ (головний редактор);

А.А. Мельниченко – к. філос. н., доц., проректор з навчальної роботи КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В.А. Мисливий – д. ю. н., професор кафедри публічного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

В.П. Степаненко – д. с. н., Манчестерський університет (Великобританія), головний науковий співробітник Інституту соціології НАНУ;

Г.О. Коржов – к. с. н., доцент кафедри соціології, доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д.І. Голосніченко – д. ю. н., доц., професор кафедри господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є.Д. Лук'янчиков – д. ю. н., професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Є.І. Головаха – д. філос. н., професор, директор Інституту соціології НАНУ;

М.Н. Єнін – к. с. н., доцент кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О.А. Фісун – д. політ. н., професор, зав. кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

О.Г. Злобіна – д. с. н., професор, зав. відділу соціальної психології Інституту соціології НАНУ;

О.Д. Куценко – д. с. н., професор, зав. кафедри соціальних структур і соціальних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

О.О. Кравчук – д. ю. н., доц., професор кафедри господарського та адміністративного права факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

П.В. Федорченко-Кутуєв – д. с. н., професор, зав. кафедри соціології факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

С.О. Макеєв – д. с. н., професор, зав. відділу дослідження соціальних структур Інституту соціології НАНУ;

Т.Д. Брік – PhD з економічної історії університету Карлоса Третього, викладач Київської школи економіки;

Я.Ю. Цимбаленко – к. н. з держ. упр., декан факультету соціології і права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

О.М. Головка – к. ю. н., старший викладач кафедри інтелектуальної власності та приватного права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Д.О. Маріц – д. ю. н., доц., завідувач кафедри інтелектуальної власності та приватного права КПІ ім. Ігоря Сікорського;

Абель Полезе – Ph.D. з соціальних наук, ст. науковий співробітник Інституту політичних наук та врядування Талліннського технічного університету, Таллінн, Естонія;

Войцех Рафаловський – PhD з соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Варшава, Польща;

Джесіка Зиховіч – PhD зі слов'янських студій, наукова співробітниця Центру нових демократій імені родини Вейзерів Мічиганського університету;

Джеффі Александер – PhD з соціології, професор соціології Йельського університету, США;

Ерік Райнерт – PhD з економіки, професор управління технологіями Талліннського технічного університету, Естонія, Норвегія;

Є. Калюжнова – к. е. н., професор університету м. Редінг, Велика Британія, Директор Центру Євразійських досліджень;

Інес Супуле – Інститут соціології та філософії Латвійського університету, Рига, Латвія;

Інта Меєріна – PhD з соціології, директор центру досліджень діаспори та міграції Латвійського університету;

Іренеуш Садовський, PhD з політичних наук, науковий співробітник Інституту політичних досліджень ПАН, Польща;

Кеван Харріс – PhD з соціології, асистент професор соціології університету Каліфорнії в Лос-Анджелес, США;

Кімітака Мацузато – професор політичних наук Токійського університету, Японія;

М.А. Мінаков – старший науковий співробітник Інституту Дж. Кеннана, Міжнародний науковий центр Вудро Вільсона, США;

Павляк Миколай – PhD з соціології, асистент-професор соціології Варшавського університету, Польща;

Сальваторе Бабонес – PhD з соціології, асоційований професор соціології та соціальної політики Сіднейського університету, Австралія.

ЗМІСТ

ПОЛІТОЛОГІЯ

Ahmadly J.

Overview of NATO and EU's struggle against hybrid threats.....6

Бучин М. А., Данчук Г. Д.

Основні механізми забезпечення принципу гендерної рівності у виборчому процесі.....12

Кобетяк А. Р.

«Канонічна територія» крізь призму політичного протистояння світових релігійних центрів.....17

Мовчан У. В.

Проблеми стратегічного планування в Україні в контексті повномасштабної війни..... 23

Сегеда О. О.

Політика Кувейту щодо України в контексті повномасштабного вторгнення Російської Федерації..... 27

Хмельников А. О.

Локальний політичний менеджмент та механізми політичного представництва громади: специфіка взаємовпливу.....40

ПРАВО

Дмитришин В. С.

Набуття та передання прав на службові об'єкти інтелектуальної власності.....45

Єгоров А. Є.

Деякі питання застосування рішень Європейського Суду з прав людини у якості джерела права в Україні: особливості та проблеми.....51

Єфремова І. І., Ломакіна І. Ю.

Принципи свободи договору і рівності сторін у договірному праві України та ЄС.....60

Жмудінський В. П.

Продаж продукції за ціною нижчою за виробничу собівартість: податкові наслідки.....67

Кравчук О. О., Остащук І. Б.

Присяги поліцейських органів в Україні.....73

CONTENTS

POLITICAL SCIENCE

Ahmadly J. Overview of NATO and EU's struggle against hybrid threats.....	6
Buchyn M., Danchuk H. Main mechanisms for ensuring the principle of gender equality in the election process.....	12
Kobetiak A. “Canonical territory” through the prism of political confrontation of world religious centers.....	17
Movchan U. Problems of strategic planning in Ukraine in the context of full-scale war.....	23
Seheda O. Kuwait policy toward Ukraine following Russia's full-scale invasion.....	27
Hmelnykov A. Local political management and mechanisms of the community's political representation: specifics of interaction.....	40

LAW

Dmytryshyn V. Acquisition and transfer of course-of-duty intellectual property rights objects.....	45
Yegorov A. Peculiarities of using the decisions of the European Court of Human Rights as a source of law in Ukraine: problems and special cases.....	51
Iefremova I., Lomakina I. Principles of freedom of contract and equality of the parties in the contract law of Ukraine and the European Union.....	60
Zhmudynskyi V. Selling products at a price lower than the production cost: tax consequences.....	67
Kravchuk O., Ostashchuk I. Oaths of Police Agencies in Ukraine.....	73

UDC 327.5

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2\(54\).264384](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.2(54).264384)

OVERVIEW OF NATO AND EU'S STRUGGLE AGAINST HYBRID THREATS

Ahmadly J.

Phd student

Baku State University

ORCID ID: 0000-0002-4195-9459

jeyhun.ahmadli9204@gmail.com

The main aim of the article is to analyze the main elements of the NATO and European Union strategy to combat Russian hybrid threats against Ukraine since 2014. It is noted that Russia since this period has put the issue of hybrid threats at the top of the international agenda.

Methods. To obtain exhaustive results, the method of comparative analysis was used. Also, the content analysis method was used to identify the fundamental points of the strategies of NATO and the EU to combat hybrid threats, as well as to determine the ratio of tools used by both organizations. This study also uses a strong empirical background and a descriptive research method.

The scientific novelty lies in the fact that the author tried to clarify the preparation of the West for a possible hybrid war. In particular, the author focuses on testing the resilience of the West against the backdrop of hybrid threats posed by Russia.

Conclusions. Summing up, the author notes that NATO and the European Union have created special institutions that develop a fundamental strategy to combat Russia's hybrid threats. It is emphasized that since the beginning of the Ukrainian crisis, one of the main topics at all NATO summits has been devoted to the development of a joint strategy to combat hybrid threats. In this context, serious steps have been taken to form a legal framework and identify practical steps. In general, the crisis in Ukraine has radically changed the security paradigm in Europe. It is also noted that against the backdrop of emerging hybrid threats, NATO and the EU have undergone functional and structural changes to form a new concept of security.

At the end of the article, the author notes that achieving a high level of preparedness is possible through regular monitoring and analysis to identify weaknesses (risks). Increasing civilian resilience and effective use of strategic communications are among the most important conditions in the fight against hybrid threats. As a result of this work, it can be said that the EU and NATO have very improved capabilities to defend against hybrid threats.

Key words: NATO, hybrid threats, hybrid war, military escalation, threat to the integrity of the state.

Introduction. As a defense bloc, NATO attaches great importance to combat hybrid threats for protecting member and partner states. The strategy of the Alliance is based on the three main principles: Prepare, deter, defend. These concepts are characterized as key milestones in NATO's strategy in combating hybrid threats. NATO's overall approach is that member states must be prepared at all times for hybrid threats from abroad. We can also characterize this stage as a regular study of the current situation. During the preparatory phase, the Alliance collects information that contains a hybrid threat element, exchanges it, and finally conducts relevant analysis to form a clear picture of the current situation. The main goal here is to be able to immediately identify a potential hybrid threat and take swift action against it. For example, one of the main activities of the Joint Intelligence and Security Directorate of NATO Headquarters is to conduct regular monitoring and analysis of hybrid threats. The Department's Hybrid Analysis Division provides decision makers with relevant information on potential hybrid threats. The department also carries out intelligence exchanges between member countries on hybrid threats. However, experience shows that the Alliance faces common challenges in the exchange of intelligence. Due to a lack of trust, some member

© Ahmadly J.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

states are reluctant to share such information. Therefore, within NATO, cooperation in this area often takes place bilaterally or between a group of countries (Ballast, 2027).

The Alliance pays special attention to training in the preparatory phase of the fight against hybrid threats and the importance of appropriate education in this area. Since 2016, the organization's annual Crisis Management Training has included hybrid scenarios involving misinformation and "gray zone" situations (Martens Center, 2020). Live trainings are also organized under the names NRF*, VJTF*, Trident Juncture*, Brilliant Jump*, Noble Jump* to test the allies' ability and level of readiness against military hybrid threats. During these exercises, NATO forces become more professional in performing tasks, such as protecting critical infrastructure and combating irregular forces. In addition, the main mission of the NATO Cyber Defense Center, which specializes in hybrid threats, is to provide training and exercises in the field of cyber defense to member and partner countries, and to provide fundamental research in this area. Headquartered in Tallinn, Estonia, the Center has been organizing scientific-practical conferences, live trainings and exercises in the field of cyber defense and security every year since its establishment. The center, which analyzes and studies all aspects of information security and cyber defense, received the status of an International Military Organization on October 28, 2008.

One of the key phases of NATO's defense strategy against hybrid threats is deterrence. The main goal here is to change the behavior of the enemy by intimidating it. At the 2016 Warsaw Summit, members of the Alliance unanimously stated that hybrid attacks could provide a basis for the implementation of Article 5 of the Charter. "NATO is ready to assist its ally at any stage of a hybrid campaign. In this case, guided by Article 5 of the Charter, a decision may be made to implement collective defense measures", the summit's final communiqué said (Warsaw Summit Communiqué, 2016). As a follow-up to this statement, in July 2018, NATO leaders agreed to form Counter-Hybrid Support Groups. According to the agreement, these groups can be activated at the request of one of the allied countries. This group, which consists mainly of civilian experts, is sent to member countries, if necessary, to identify the weaknesses of those countries during possible hybrid attacks and provide relevant advice. In 2019, such a group was sent to Montenegro for the first time. The goal was to protect the country's 2020 elections from Russian cyber-attacks (Rühle&Roberts, 2021). It should be noted that since 2016, various attempts at a coup d'état have been organized in Montenegro through hybrid attacks (Lekic, 2019). NATO Secretary General Jens Stoltenberg later said, following a meeting of defense ministers of member states, that the alliance was completing the process of setting up task forces to defend against hybrid attacks. "We have made significant progress in the process of creating special teams to protect against hybrid threats. These groups will provide technical assistance to member states in repelling hybrid attacks", Stoltenberg said (Stoltenberg, 2018). Thus, referring to the documents adopted in recent years and the practical activities carried out, we can say that NATO's deterrence has increased significantly.

According to NATO's defense strategy against hybrid threats, if the deterrent policy does not force the aggressor to step back, the Alliance will begin to implement an effective defense plan. The steps to be taken for defense may vary depending on the type of threat. One of the main goals here is to prevent the hybrid conflict from escalating to a military level. It should be noted that NATO's advantage over hybrid threats of a military nature is largely due to its highly specialized Joint Task Force (VJTF). The main priority in combating non-military hybrid threats is cyber security. According to NATO officials, cyberattacks are one of the strengths of Russia's hybrid war strategy. When Stoltenberg defines hybrid warfare, he emphasizes its cyber size. Protection from cyber intrusion is one of the Alliance's number one security priorities (Stoltenberg, 2015).

NATO believes that establishing effective communication between collective defense, crisis management and cooperative security can significantly facilitate protection against hybrid threats. This necessitates the formation of a reliable network between states, organizations and individuals that can withstand the hybrid threat. In general, the overall approach prevailing in the West is that strategic communication is a key factor in the fight against hybrid threats. NATO adopted its strategic communication concept at the Strasbourg summit in 2009. The final declaration of the summit stated that strategic communication was an integral part of the Alliance's efforts to achieve its political and military goals (Kehl Summit Declaration, 2009). Russia's disinformation attacks on Ukraine since 2014 have led to a more fundamental study of strategic communication within NATO. The establishment of the Center for Strategic Communications in 2014 stemmed from this need. The Center's main mission is to make a significant contribution to the strategic communication capabilities of NATO institutions, NATO allies and NATO partners. The "heart" of the center is an international trainer, analyst and research team with military, political and academic careers.

One of the key features of NATO's strategy to combat hybrid threats is to strengthen the resilience of civil institutions and society. At the 2016 Warsaw Summit, it was decided to strengthen military resilience in addition to improving military capabilities against hybrid threats. The final declaration stated that civil training

was a key pillar of the Alliance's fight against hybrid threats (Warsaw Summit Communiqué, 2016, par. 73). In general, providing civilian training is a matter of national security for member states. The Alliance has set up expert groups to assess and advise its allies on the state of civil preparedness. In addition, issues related to civilian training have been included in NATO's Defense Planning Process.

One of the important steps in the successful defense of hybrid threats is the deepening of relations between NATO and the European Union in this area. Both organizations are implementing Parallel and Coordinated Tasks (PACE*) to effectively combat hybrid threats. The European Center Against Hybrid Threats, established in 2016, is one of the initiatives that embodies the joint struggle of NATO and the European Union against hybrid threats (Rühle, 2019). The main task of the center is to develop the ability of member states to combat hybrid threats. Promoting government-society interaction in this area, the Center pays special attention to issues such as the exchange of experience, testing new ideas and approaches, and organizing relevant training courses and exercises. The Center also plays an important role as a platform for strategic discussions between NATO and the European Union, as well as for joint exercises. The Center, which brings together more than 1,200 practitioners and specialists, also organizes trainings and scientific discussions on hybrid threats for the private sector and academia (Arvonen, 2020).

The European Union is one of the international organizations with the best experience in combating hybrid threats. The EU can also be considered the organization with the most comprehensive legal framework in this area. Russia's large-scale disinformation attacks on Ukrainian and Western institutions since 2014 have prompted the European Union to develop a conceptual strategy to combat hybrid threats. On April 6, 2016, the Joint Communication on Countering Hybrid Threats was established within the European Union to ensure a coordinated fight against hybrid threats. The initiative was characterized as a timely step against the backdrop of dramatic changes in the EU's security environment and, in particular, calls for peace and stability in the Union's eastern and southern neighborhoods. Joint Communication interprets the concept of hybrid threat as "a mixture of violent and subversive activities in which traditional and non-traditional methods coordinated by governmental or non-governmental actors are used simultaneously (diplomatic, military, economic and technological) to achieve specific goals" (Document 52016JC0018, 2016). The Commonwealth encourages member countries to take steps in the following areas:

- Conduct continuous hybrid risk studies to identify security vulnerabilities;
- Development of strategic communication;
- Increased attention to the protection of critical infrastructure;
- Diversification of energy sources and continuous monitoring of threats to the economic sector;
- Raising public awareness of hybrid threats;
- Always keep the force financing hybrid attacks under sanctions;
- Increase resistance to radicalism and extremism, including violence;
- To cooperate with the third countries;
- Deepen cooperation with NATO;
- Ensuring effective management in crisis situations.

Ensuring security in cyberspace is central to the European Union's fight against hybrid threats. It is worthy to note that in 2017, two large-scale cyberattacks (WannaCry and NotPetya) revealed the EU's main weaknesses in this area. The attacks severely damaged the UK's healthcare system, large companies in Germany and France, as well as various Ukrainian government agencies. The adoption of the first EU cybersecurity legislation comes in 2016. The Network and Information Systems Security Guidelines (NIS Directive), adopted on 6 July of that year, have made great strides in increasing resistance and resilience to hybrid threats. Thus, the official Brussels has begun to develop a regulatory framework in the field of cyber security. The NIS Directive required member states to adopt their own cyber security strategies, form Computer Security Incident Response Teams (CSIRT) and a network of these commandos across Europe. One of the requirements of the NIS Directive was to ensure that the public and private sectors work together on cyber security issues.

In 2019, the Council of the European Union announced that severe sanctions will be imposed on the responsible countries and institutions in the event of cyberattacks against member states. The sanctions package includes a ban on entry into EU countries or the freezing of goods and property in EU member states. This precautionary step could greatly help neutralize future cyberattacks on EU countries. In addition, since 2017, a number of military cooperation projects in the field of cyber defense have been implemented in Europe. These projects include information exchange, effective coordination, development of rapid response capabilities in cyberspace, cyber education, innovations and etc.

In addition to taking effective protection measures in the field of cyber security, the European Union also supports the development of research programs and public-private partnerships. The EU Cyber Security Agency (ENISA) and the European Cyber Security Organization (established in 2016) play a special role here. The first is to develop recommendations and exchange experiences on cybersecurity, while the second is to deepen trilateral cooperation between the European Commission, member states and the business community.

Despite all these effective measures, the measures taken by the EU in the field of cybersecurity have not fully yielded the expected results. For example, there were serious disagreements among all member states regarding the funding of the above-mentioned organizations. Another obstacle was the different cybersecurity strategies pursued by member countries. For instance, approaches to the application of Chinese technology in the development of 5G were not unanimously welcomed by some member states.

The European Union defines misinformation as “deliberate misinformation or misrepresentation for the purpose of deceiving the public or gaining economic benefits” (Tackling online disinformation, 2020). The general approach of Europe is that the fight against disinformation must always be at the forefront to protect democratic elections from foreign interference and manipulation. Terrorist propaganda is also one of the serious threats posed by disinformation in Europe. The European Union focuses on monitoring and disclosing such information in the fight against misinformation, as well as cooperating with online platforms.

Since 2015, the European Union has established a number of mechanisms to monitor and detect misinformation. First, the East StratCom Task Force was set up under the EU External Action Service to analyze disinformation trends from Russia. The Group has three main priorities: effective communication and promotion of the EU's Eastern Partnership policy; Strengthening the overall media environment within the Union and in the Eastern Partnership countries (especially media freedom and support for independent media); Strengthening the Union's capabilities in forecasting and responding to Russia's disinformation activities. According to official reports, the group has already analyzed and cataloged more than 4,500 Russian misinformation attempts. The main focus of the monitoring is the Eastern Partnership countries and Russia's local and international media. Later, similar groups were formed in the Western Balkans and the Southern Neighborhood. In addition, in connection with the 2019 European Parliament elections, the European Fact Checker Network and the Rapid Warning System against Online Misinformation have been established. In December 2018, the European Union's Action Plan against Misinformation was approved. This action plan focuses on strengthening coordination in the fight against misinformation, involving the private sector in the fight, as well as increasing society's resilience to misinformation.

One of the main approaches of the European Union is that the development of an independent media can play an important role in the fight against misinformation. In this regard, the European Commission supports investigative journalists and independent media for their contribution to exposing misinformation. The Commission is implementing a number of specific programs to support the development of the media, including financial assistance.

The European Union believes that misinformation undermines citizens' trust in democracy and democratic institutions. Misinformation leads to the polarization of public opinion and, consequently, complicates the democratic decision-making process. In short, misinformation can also be used to undermine the democratic European project. Therefore, it is imperative to take strong commitments and take swift steps to protect the democratic process and the trust of citizens in government. Protecting elections from foreign interference is a key EU priority: Citizens of EU member states must have the right to freely express their democratic choices in elections, without outside manipulation or interference.

One of the EU's ways to combat misinformation is to impose sanctions. Commission Vice President Vera Jourova announced in December 2020 that the European Union planned to impose sanctions on China and Russia in response to information provocations. In particular, the European Union considers it appropriate to take punitive measures against the manipulative steps of these countries aimed at creating confusion in the European information space about the COVID-19 virus. The European Commission has also announced that a new draft law on the transparency of political propaganda will be drafted from 2021. The organization has launched the following initiatives to combat misinformation: World standards of self-regulation called The Code of Practice on Disinformation have been established; The European Digital Media Observatory, which brings together fact-checkers, academics and other stakeholders to support political decision-makers, was established; An Action Plan was adopted to increase the EU's ability to combat misinformation and deepen cooperation between member states in this area.

Involvement of the private sector in the fight against misinformation is one of the activities supported by the European Union. The role of online media platforms and the advertising sector is noteworthy here. For example, online media platforms that have signed The Code of Practice on Disinformation have acted in line with their commitments during the 2019 European Parliament elections. According to the European Commission, in the run-up to the election, co-operated online platforms ensured the transparency of political advertisements, verified the source of sponsored shares with effective tools, closed fake accounts immediately and took action to identify automated bots. Under the agreement, online platforms should work with national audio-visual regulators, independent fact-checkers and researchers to detect misinformation campaigns and disseminate fact-based content more widely during elections. It is worthy to note that social media giants such as Facebook, Google and Twitter have also made some commitments to the European Commission (Action Plan against Disinformation, 2018). There are also reports that the commission will soon introduce

new rules that will allow it to better monitor the activities of large platforms in the fight against misinformation. This indicates the intention of the European Commission to strengthen control over the world's largest digital companies. The new rules also provide for sanctions against giant digital platforms, if necessary.

Conclusion

The hybrid threat phenomenon has been on the agendas of NATO and European Union since 2014. Although 7 years is not a long time, the Alliance and EU has been able to develop an effective defense strategy against hybrid threats during this time. To this end, both organizations have managed to form a legal framework, as well as a kind of fundamental approach, focusing on research and training. The main approach of the both organizations is that effective protection against hybrid threats goes through the level of readiness of member countries. Achieving a high level of preparedness is possible through regular monitoring and analysis to identify weaknesses (risks). Strengthening resilience at the civilian level and the effective use of strategic communication are among the most important conditions in the fight against hybrid threats. As a result of this work, we can say that the EU and NATO's have a very improved defense capabilities against hybrid threats.

Ахмадлі Дж. Огляд боротьби НАТО і ЄС проти гібридних загроз

Основна мета статті – аналіз основних елементів стратегії НАТО та Європейського Союзу по боротьбі з гібридними загрозами Росії проти України з 2014 року. Зазначається, що Росія з цього періоду поставила питання про гібридні загрози на перше місце у міжнародному порядку денному.

Методи. Для отримання вичерпних результатів використали метод порівняльного аналізу. Також метод контент-аналізу був використаний для виявлення принципових моментів стратегій НАТО та ЄС щодо боротьби з гібридними погрозами, а також для з'ясування співвідношення інструментів, які застосовуються обома організаціями. У цьому дослідженні також використовується сильний емпіричний фон та описовий метод дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що автор спробував прояснити підготовку Заходу до можливої гібридної війни. Зокрема, основна увага автора спрямована на перевірку стійкості Заходу на тлі гібридних загроз, які створюють Росія.

Висновки. Підсумовуючи, автор зазначає, що НАТО та Європейський Союз створив спеціальні інститути, які розробляють фундаментальну стратегію боротьби з гібридними загрозами Росії. Наголошується, що з початку української кризи одна з головних тем на всіх самітах НАТО була присвячена розробці спільної стратегії боротьби з гібридними загрозами. У цьому контексті були зроблені серйозні кроки щодо формування правової бази та визначення практичних кроків. Загалом криза в Україні радикально змінила парадигму безпеки в Європі. Також, зазначається, що на тлі гібридних загроз НАТО і ЄС, що виникають, зазнали функціональних і структурних змін для формування нової концепції безпеки.

Наприкінці статті автор зазначає, що досягнення високого рівня готовності можливе за рахунок регулярного моніторингу та аналізу для виявлення слабких місць (ризиків). Підвищення стійкості на цивільному рівні та ефективне використання стратегічного зв'язку є одними з найважливіших умов боротьби з гібридними загрозами. В результаті цієї роботи можна сказати, що ЄС і НАТО мають дуже покращені можливості захисту від гібридних загроз.

Ключові слова: НАТО, гібридні загрози, гібридна війна, військова ескалація, загроза цілісності держави.

Bibliography:

1. Ballast, J. (2017) 'Trust (in) NATO – The future of intelligence sharing within the Alliance', NATO Defense College, Research Paper, No. 140, September 2017, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1085> (на англ.яз.)
2. Addressing Hybrid Threats: Priorities for the EU in 2020 and Beyond, European View 2020, Martens Center for European Studies, Vol. 19(1) 62–70. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1781685820912041> (на англ.яз.)
3. Press Release 100 (2016), Warsaw Summit Communiqué, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (на англ.яз.)
4. Michael Rühle, Clare Roberts (2021). Enlarging NATO's toolbox to counter hybrid threats, 19 March, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/03/19/enlarging-natos-toolbox-to-counter-hybrid-threats/index.html> (на англ.яз.)

5. Lekic, Slobodan (2019), First NATO counter-hybrid warfare team to deploy to Montenegro, Stars and Stripes webpage, 8 November, <https://www.stripes.com/news/first-nato-counter-hybrid-warfare-team-to-deploy-to-montenegro-1.606562> (на англ.яз.)
6. Stoltenberg (2018), *Stoltenberg [NATO prepares response to Russian hybrid threats]*, NATO Rusiyanın hibrid təhdidlərinə cavab hazırlayır» – 05/10 <https://azpolitika.info/?p=455828> (на азербайджанском яз.)
7. BBC News (2016), NATO to Counter 'Hybrid Warfare' from Russia, (May 14, 2015), retrieved September 12, from <http://www.bbc.com/news/world-europe-32741688> (на англ.яз.)
8. NATO. Strasbourg (2009) / Kehl Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg / Kehl. April, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm (на англ.яз.)
9. NATO Warsaw Summit Communiqué. (2016, 9 Jul). Available at https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm (на англ.яз.)
10. Rühle, Michael (2019), NATO's Response to Hybrid Threats, https://www.realcleardefense.com/articles/2019/11/05/natos_response_to_hybrid_threats_114832.html (на англ.яз.)
11. What is Hybrid CoE (2020), <https://www.hybridcoe.fi/who-what-and-how/>
12. European Commission (2016). Joint framework on countering hybrid threats: A European Union response. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018> (на англ.яз.)
13. Tackling online disinformation (2020). <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation> (на англ.яз.)
14. Action Plan against Disinformation (2018). European Commission contribution to the European Council, December 5, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/eu-communication-disinformation-euco-05122018_en.pdf (на англ.яз.)

References:

1. Ballast, J. (2017) 'Trust (in) NATO – The future of intelligence sharing within the Alliance', NATO Defense College, Research Paper, No. 140, September 2017, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1085>
2. Addressing Hybrid Threats: Priorities for the EU in 2020 and Beyond, European View 2020, Martens Center for European Studies, Vol. 19(1) 62–70. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1781685820912041>
3. Press Release 100 (2016), Warsaw Summit Communiqué, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
4. Michael Rühle, Clare Roberts (2021). Enlarging NATO's toolbox to counter hybrid threats, 19 March, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/03/19/enlarging-natos-toolbox-to-counter-hybrid-threats/index.html>
5. Lekic, Slobodan (2019), First NATO counter-hybrid warfare team to deploy to Montenegro, Stars and Stripes webpage, 8 November, <https://www.stripes.com/news/first-nato-counter-hybrid-warfare-team-to-deploy-to-montenegro-1.606562>
6. Stoltenberg (2018), *Stoltenberg [NATO prepares response to Russian hybrid threats]*, NATO Rusiyanın hibrid təhdidlərinə cavab hazırlayır» – 05/10 <https://azpolitika.info/?p=455828>
7. BBC News (2016), NATO to Counter 'Hybrid Warfare' from Russia, (May 14, 2015), retrieved September 12, from <http://www.bbc.com/news/world-europe-32741688>
8. NATO. Strasbourg (2009) / Kehl Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg / Kehl. April, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm
9. NATO Warsaw Summit Communiqué. (2016, 9 Jul). Available at https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
10. Rühle, Michael (2019), NATO's Response to Hybrid Threats, https://www.realcleardefense.com/articles/2019/11/05/natos_response_to_hybrid_threats_114832.html
11. What is Hybrid CoE (2020), <https://www.hybridcoe.fi/who-what-and-how/>
12. European Commission (2016). Joint framework on countering hybrid threats: A European Union response. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>
13. Tackling online disinformation (2020). <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation>
14. Action Plan against Disinformation (2018). European Commission contribution to the European Council, December 5, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/eu-communication-disinformation-euco-05122018_en.pdf

Стаття надійшла до редакції 17.05.2022

Стаття рекомендована до друку 08.06.2022

ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Бучин М. А.,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9087-5123

buchyn@ukr.net

Данчук Г. Д.,

студентка кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-4827-5663

galinad130102@gmail.com

Стаття присвячена дослідженню особливостей дотримання принципу гендерної рівності під час виборчого процесу. Основну увагу автори звертають на механізми, які дають змогу забезпечити рівні умови участі у виборах та рівні можливості бути обраними до представницьких органів влади для чоловіків та жінок. Серед основних механізмів, які сприяють дотриманню принципу гендерної рівності під час виборів, дослідники виокремлюють такі: законодавче закріплення гендерної рівності у національному чи міжнародному законодавстві; застосування гендерного квотування; функціонування спеціальних інституцій, які стежать за дотриманням принципу гендерної рівності загалом, та у виборчому процесі, зокрема та ін.

Автори наголошують на тому, що одним із найбільш поширених та ефективних є механізм гендерного квотування, який може передбачати резервування місць у виборному органі влади для представників певної статі або ж наявність квотування під час формування виборчих списків. Квотування виборчих списків може бути добровільним (політичні партії застосовують його з власної ініціативи) або ж примусовим (квоти у виборчих списках встановлюють державою та повинні виконуватися всіма учасниками виборчого процесу).

Дослідники зазначають, що законодавче закріплення принципу гендерної рівності під час виборів є важливим як вказівник до дії, який формує поле для правових відносин. Однак воно повинне доповнюватися механізмами, які забезпечують його дотримання на практиці. Ними можуть бути спеціально створені інституції, які моніторять стан дотримання гендерної рівності під час виборів, а також (як наслідок такого моніторингу) механізми стимулювання чи покарання за дотримання чи недотримання принципу гендерної рівності у виборчому процесі.

Ключові слова: гендерна рівність, механізми забезпечення гендерної рівності, гендерне квотування, виборчий процес, виборчі списки, демократія.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що у сучасному світі важливою ознакою демократичного розвитку будь-якого суспільства є принцип рівності громадян перед законом. За умови його тримання всі громадяни є рівні перед законом, тобто від народження отримують однаковий обсяг прав і свобод.

Важливою складовою дотримання принципу рівності громадян є забезпечення гендерної рівності. Це особливо важливо, зважаючи на історичні особливості становлення принципу рівності, які передбачали привілейоване становище чоловіків впродовж більшості періодів існування людської цивілізації. Хоч у сучасному світі формально всі гендерні відмінності є нівельовані в більшості країн світу, проте на практиці в багатьох суспільствах наявні певні стереотипи і традиції, які не дають змоги жінкам повною мірою на рівні з чоловіками користуватися всіма наявними правами і свободами.

Важливою складовою гендерної рівності є політична рівність жінок і чоловіків. У свою чергу, рівні можливості участі в політичному житті чоловіків та жінок значною мірою визначаються наявністю чи

відсутністю електоральної гендерної рівності, яка передбачає не лише рівні умови участі жінок і чоловіків у виборчому процесі, але й рівні можливості бути представленими у виборних органах влади. Однак виборча практика багатьох країн світу (і України зокрема) показує необхідність запровадження спеціальних механізмів задля забезпечення гендерної рівності під час виборчого процесу. Відтак дослідження механізмів забезпечення електоральної гендерної рівності є актуальним та вимагає комплексного політологічного аналізу.

Джерельною базою для нашого дослідження стали аналітичні та наукові статті вітчизняних експертів, зокрема, І. Глиняного, Н. Жачек, А. Іовчевої, О. Марцеляка, О. Редчиць, О. Ярош та ін. Згадані експерти та дослідники розглядали питання гендерної рівності та гендерного розриву, аналізували вітчизняний та міжнародний досвід дотримання гендерної рівності в політиці. Також важливою складовою джерельної бази нашого дослідження стали міжнародні нормативно-правові акти, які регламентують питання гендерної рівності в політиці загалом, а також забезпечення рівних умов участі представників чоловічої та жіночої статі у виборчому процесі.

Незважаючи на доволі значну увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців до питання гендерної рівності, такий її аспект, як гендерна рівність у політиці, вивчається дещо меншою мірою. Ще менше уваги науковці звертають на дослідження електоральної гендерної рівності. Крім того, дослідники розглядають питання механізмів забезпечення гендерної рівності під час виборчого процесу часто лише побіжно, не аналізуючи ці механізми в комплексі. Відтак проблематика механізмів забезпечення гендерної рівності під час виборів потребує додаткового більш комплексного вивчення.

Мета публікації – здійснити наукове дослідження механізмів забезпечення принципу гендерної рівності під час виборчого процесу.

З метою забезпечення принципу гендерної рівності під час виборів держави застосовують численні механізми, які сприяють розширенню можливостей залучення жінок у політичну сферу загалом, а також – в електоральний процес, зокрема. Серед цих механізмів найбільше значення мають такі: закріплення у національному законодавстві принципу рівності прав жінок і чоловіків; ухвалення спеціальних законів на міжнародному рівні; утворення спеціальних інституцій, які займаються питанням гендерної рівності; запровадження гендерних квот, які гарантують певний рівень представництва жінок на виборах; дослідження стану гендерної рівності у конкретних країнах та ін. Зупинимось детальніше на аналізі згаданих механізмів.

Часто для того, щоб забезпечити гендерну рівність під час виборів, використовують спеціальні гендерні квоти. Вони є способом зменшення гендерної диспропорції та передбачають встановлення необхідної частки участі жінок у виборчому процесі, надання спеціальних пільг і заохочень у випадку їхнього дотримання (чи покарань у випадку недотримання) тощо (Гендерна, 2016).

Під гендерним квотуванням розуміють певну державну стратегію у сфері гендерної політики, яка має на меті збільшити гендерну рівність у виборах і політиці шляхом резервування певної кількості місць для осіб певної статі у виборчих списках, чи певної кількості місць у парламенті. Варто зазначити, що незважаючи на те, що гендерні квоти можуть застосовуватись і до чоловіків, і до жінок, але, зважаючи на домінуючу роль представників чоловічої статі в різних ешелонах влади і на політичній арені, гендерні квоти зазвичай існують насамперед для захисту прав саме жінок.

На сьогодні гендерне квотування використовується більшістю країн та поширене у всіх регіонах світу. Варто зазначити, що використання гендерних квот є тимчасовим механізмом, оскільки воно, насамперед, спрямоване на виправлення наявних у суспільстві стереотипів.

Гендерне квотування можуть використовувати як держава, так і політичні партії. У першому випадку такі квоти є загальнообов'язковими для усіх учасників виборчого процесу, у другому – добровільними. Формально вони можуть закріплюватися у Конституціях, виборчому законодавстві, спеціальних законах про рівні права і протидію дискримінації чи бути зафіксовані статутами політичних партій. Варто зазначити, що застосування політичними партіями власних гендерних квот є доволі поширеним явищем у сучасному світі (Глиняний, 2019).

Слід відзначити, що до законодавчо закріплених гендерних квот також відносяться зарезервовані місця та законодавчі кандидатські квоти. Їхня суть полягає у тому, що держава створює (резервує) окремі місця у парламенті, які призначені винятково для представниць жіночої статі. Відтак жінки конкурують під час виборів не з чоловіками за місця у парламенті, а між собою. Такі квоти застосовуються, до прикладу, у Бангладеші, Пакистані чи Руанді (Марцеляк, 2015).

Важливим є не лише формальне закріплення принципу гендерного квотування у законодавстві, але й реальне дотримання гендерних квот в електоральній практиці. Тут важливу роль повинна відігравати позиція і реакція відповідних державних органів на дотримання чи недотримання учасниками виборчого процесу принципу гендерного квотування. Такою реакцією на дотримання чи недотримання принципу гендерного квотування може бути стимулювання (у випадку запровадження

політичною партією гендерних квот) чи покарання (у випадку порушення політичною партією гендерного квотування) (Марцеляк, 2015).

Іншим важливим механізмом, що гарантує забезпечення принципу гендерного паритету, є його закріплення у численних нормативно-правових актах. Важливими документами у цій сфері є Міжнародний пакт про соціальні, культурні та економічні права (Міжнародний, 1973), Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція, 2013), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція, 1999), Конвенція про політичні права жінок (Конвенція, 1954), дослідження та висновки Венеціанської комісії щодо виборів (Європейський, 2009) тощо.

Питання гендерної рівності регламентує також Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи «Про збалансоване представництво жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних і суспільних рішень», прийнята у 2003 році. Документ рекомендує державам підтримувати гендерну рівність, захищати рівні політичні права чоловіків та жінок, заохочувати представниць жіночої статі брати участь у політичному житті, забезпечити можливість реалізації виборчих прав для жінок і чоловіків (Європейський, 2009).

Важливим механізмом дотримання принципу гендерної рівності загалом, і у виборчому процесі, зокрема, є функціонування національних та міжнародних інституцій, які, з одного боку, стежать за рівнем дотримання гендерної рівності, а з іншого боку, своєю діяльністю сприяють утвердженню рівних можливостей для чоловіків та жінок під час виборів.

Однією з міжнародних організацій, що займається дослідженням питання гендерної рівності у політичній сфері, а також спостерігає за проведенням виборів у різних країнах, і на основі цих спостережень досліджує їх особливості, є Міжпарламентський союз (Inter-Parliamentary Union – IPU). З часу свого заснування у 1889 році організація об'єднала 178 законодавчих органів різних країн світу. Міжпарламентський союз не тільки проводить численні дослідження, а й здійснює активну діяльність для забезпечення гендерної рівності у політиці. Він заохочує впровадження країнами гендерних квот, оскільки цей метод, на думку його членів, є найбільш дієвим для забезпечення гендерної паритетності. Окрім того IPU організовує двічі на рік Форум-жінок парламентаріїв, Бюро жінок-парламентаріїв та Зустріч жінок-спікерів парламенту (Gender-equal).

Впливовою організацією, яка досліджує проблему гендерної рівності, є IFES (International Foundation for Electoral Systems). Вона співпрацює більш ніж зі 145 країнами світу, в тому числі й з Україною. Ця міжнародна організація, головною метою якої є забезпечення права на вільні та чесні вибори, спонукає жінок брати участь у політичному житті. Найбільший акцент щодо співпраці організація робить щодо тих країн, де гендерна рівність тільки впроваджується (Гендерна).

Ще одним важливим інструментом сприяння збалансованості гендерного представництва в електоральному процесі є моніторинг стану дотримання гендерного принципу у кожній країні окремо та у світі загалом. До прикладу, щороку проводиться дослідження в рамках Глобального звіту про гендерний розрив (The Global Gender Gap Report). Звіт охоплює 4 сфери життя суспільства, в тому числі й розширення політичних можливостей (Жачек, 2021).

Останній опублікований звіт стосується 2021 року. Безсумнівним лідером вже декілька років залишається Ісландія, а країни Скандинавського регіону входять в першу десятку рейтингу. Що ж стосується України, то вона за результатами дослідження 2021 р. за показниками гендерного розриву посіла 74-е місце серед 156 країн світу, які були об'єктом дослідження. Однак більш важливим є той факт, що показник гендерного розриву в нашій державі суттєво зріс у порівнянні із 2020 р. Оскільки у 2020 р. Україна займала 59-е місце у загальносвітовому рейтингу країн, це означає, що наша держава опустилася аж на 15 позицій (The Global, 2021).

Можна припустити, що однією з основних причин таких негативних тенденцій щодо України стала неефективна боротьба з пандемією коронавірусу. Хоча у 2022 р. дослідження стану гендерного розриву ще не завершено, однак можна спрогнозувати, що у зв'язку із російською агресією проти України рівень гендерного розриву в нашій державі ще суттєво зросте.

Підсумовуючи, варто зазначити, що гендерна рівність є невід'ємною складовою демократії. Для її забезпечення часто застосовують спеціальні механізми, спрямовані на підвищення участі у політиці та виборчому процесі представників певної статі (насамперед жінок). Однак для ефективності згаданих механізмів їх необхідно застосовувати комплексно, враховуючи при цьому національну специфіку конкретної країни. Крім того, важливими є не лише формальні вимоги до забезпечення електоральної гендерної рівності, але й належне дотримання наявних вимог на практиці.

Також вкрай важливу роль у забезпеченні гендерної рівності у політиці та у виборчому процесі відіграє подолання наявних стереотипів про роль та місце жінок у суспільстві. Тому формування високого рівня політичної свідомості та культури громадян суттєво посилюватиме гендерну рівність у суспільстві.

Зважаючи на те, що в Україні спостерігаються тенденції до зниження рівня гендерної рівності (збільшення гендерного розриву), які у контексті російсько-української війни лише посилюватимуться, дослідження проблем та перспектив дотримання принципу гендерної рівності під час виборчих кампаній в Україні вбачається перспективним напрямком для наших подальших наукових досліджень.

Buchyn M., Danchuk H. Main mechanisms for ensuring the principle of gender equality in the election process

The article is devoted to the study of the peculiarities of the gender equality principle during the election process. The authors focus their attention on the mechanisms that ensure equal conditions for participation in elections and equal opportunities to be elected to representative bodies for men and women. Among the main mechanisms that promote adherence to the principle of gender equality in elections, researchers identify the following: legislative enshrinement of gender equality in national or international law; application of gender quoting; the functioning of special institutions that monitor compliance with the principle of gender equality in general, and in the electoral process, in particular, etc.

The authors emphasize that one of the most common and effective methods is the mechanism of gender quoting, which may include the reservation of seats in the elected body for members of a particular sex or the presence of quoting during the formation of electoral lists. Quoting of voter lists can be voluntary (political parties use it on their own initiative) or compulsory (quotas in voter lists are set by the state and must be enforced by all participants in the electoral process).

Researchers note that the enshrinement of the principle of gender equality during elections is important as a guide to action, which forms the field for relevant legal relations. However, it must be complemented by mechanisms to ensure gender equality in practice. They can be specially created institutions that monitor the state of gender equality during elections, as well as (as a consequence of such monitoring) mechanisms to encourage or punish for the compliance with or non-compliance with the principle of gender equality in the electoral process.

Key words: gender equality, mechanisms for ensuring gender equality, gender quoting, electoral process, electoral lists, democracy.

Література:

1. Гендерна рівність. *Офіційний сайт IFES*. URL: <https://ifesukraine.org/what-we-do/genderna-rivnist/>
2. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті Європейської стратегії України / за редакції А. Чернової. К. : Заповіт, 2016. 244 с.
3. Глиняний І. В. Історія та розвиток гендерної політики у виборчому праві. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Вип.3. С. 22–32.
4. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права* : матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи : пер. з англ. / за ред. Ю.Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. К. : Логос., 2009. 500 с.
5. Жачек Н. Gender Gap – 2021: Розрив збільшується, Україна втратила 15 позицій. *Веб-сайт 50vidsotkiv.org.ua*. 8 квітня 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/gender-gap-2021-rozryv-zbilshuyetsya-ukrayina-vtratyla-15-pozytsij/>
6. Іовчева А.М. Гендерна рівність у політиці: теорія та практика. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер: Політологія*. 2009. Т. 122, Вип. 109. С. 88–92.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 06. 10.1999. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 02.10.2013. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
9. Конвенція про політичні права жінок від 07.07.1954. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text
10. Марцеляк О. В. Правова природа й види цензів у виборчому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33. С. 79-93.
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19.10.1973. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
12. Редчиць О. С. Міжнародний досвід забезпечення гендерної рівності у виборчих процесах. *Best practices of public administration: international experience*. Рига, 2021. С. 17–22. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/160/4720/9931-1>

13. Ярош О. Б. Гендерна політика Скандинавських країн: суб'єкти гендерних перетворень. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2009. Вип. 17. С. 312–319.
14. Gender-equal IPU. *Офіційний сайт Inter-Parliamentary Union*. URL: <https://www.ipu.org/about-ipu/gender-equal-ipu>
15. The Global Gender Gap Report 2021. *Офіційний сайт Світового економічного форуму*. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021>

References:

1. Henderna rivnist [Gender equality]. *Ofitsiynyi sait IFES*. URL: <https://ifesukraine.org/what-we-do/gender-na-rivnist/> [in Ukrainian]
2. Henderna rivnist i rozvytok: pohliad u konteksti Yevropeiskoi stratehii Ukrainy [Gender equality and development: a view in the context of Ukraine's European strategy] / za redaktsii A. Chernovoi. (2016). Kyiv : Zapovit, 244. [in Ukrainian]
3. Hlynianyi I. V. (2019). Istoriia ta rozvytok hendernoï polityky u vyborchomu pravi [History and development of gender policy in suffrage]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*, 3, 22–32. [in Ukrainian]
4. Yevropeyskyi demokratychnyi dorobok u haluzi vyborchoho prava: Materialy Venetsianskoi Komisii, Parlamentskoi Asamblei, Komitetu Ministriv, Konhresu mistsevykh i rehionalnykh vlad Rady Yevropy [European democratic achievements in the field of suffrage: Proceedings of the Venice Commission, the Parliamentary Assembly, the Committee of Ministers, the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe]: per. z anhl. / za red. Yu. Kliuchkovskoho. Vyd. 2-e, vypr. i dopovn. (2009). Kyiv : Lohos. [in Ukrainian]
5. Zhachek, N. Gender Gap – 2021: Rozryv zbilshuietsia, Ukraina vtratyla 15 pozytsii [Gender Gap – 2021: The gap is widening, Ukraine has lost 15 positions]. (2021). *Veb-sait 50vidsotkiv.org.ua*. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/gender-gap-2021-rozryv-zbilshuyetsya-ukrayina-vtratyla-15-pozytsij/> [in Ukrainian]
6. Iovcheva, A.M. (2009). Henderna rivnist u politytsi: teoriia ta praktyka [Gender equality in politics: theory and practice]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Ser: Politolohiia*, 122 (109), 88–92. [in Ukrainian]
7. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok [United Nations Convention on the elimination of all forms of discrimination against women]. (1999). *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text [in Ukrainian]
8. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms]. (2013). *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian]
9. Konventsiiia pro politychni prava zhinok [Convention on the political rights of women]. (1954). *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text [in Ukrainian]
10. Martseliak, O. V. (2015). Pravova pryroda y vydy tsenziv u vyborchomu pravi [Legal nature and types of qualifications in suffrage]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 33, 79–93. [in Ukrainian]
11. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava [International covenant on economic, social and cultural rights]. (1973). *Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [in Ukrainian]
12. Redchyts, O. S. (2021). Mizhnarodnyi dosvid zabezpechennia hendernoï rivnosti u vyborchkykh protsesakh [International experience in ensuring gender equality in electoral processes]. *Best practices of public administration: international experience*. Riga, 17–22. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/160/4720/9931-1> [in Ukrainian]
13. Yarosh, O. B. (2009). Henderna polityka Skandynavskykh krain: subiekty hendernykh peretvoren [Gender policy of the Scandinavian countries: subjects of gender transformation]. *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei*, 17, 312–319. [in Ukrainian]
14. Gender-equal IPU. *Ofitsiynyi sait Inter-Parliamentary Union*. URL: <https://www.ipu.org/about-ipu/gender-equal-ipu> [in English]
15. The Global Gender Gap Report 2021. (2021). *Ofitsiynyi sait Svitovoho ekonomichnoho forumu*. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2021> [in English]

Стаття надійшла до редакції 27.05.2022

Стаття рекомендована до друку 08.06.2022

«КАНОНІЧНА ТЕРИТОРІЯ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙНИХ ЦЕНТРІВ

Кобетяк А. Р.,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри національної безпеки,

публічного управління та адміністрування

Державного університету «Житомирська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-6899-0571

kobetiak@meta.ua

У статті висвітлюються трансформаційні процеси древнього інституту автокефалії та його сучасне значення в церкві. Питання адміністративного впливу та «канонічних меж» церкви сьогодні зазнає значного впливу світових політичних центрів. Важливим завданням статті є вивчення в дійсності рівності між собою всіх Помісних церков. У відношеннях між незалежними церковними адміністраціями відчувається «зверхність» давніх автокефалій над новими. Тому, увага дослідження зосереджена на самому феномені Церкви в її історичній ретроспективі, та на еклезіологічному розумінні церковного рівноправ'я. Наукова новизна полягає у висвітленні причин сучасної кризи Вселенської православної церкви. Зазначається, в першу чергу це пов'язано із геополітичним та фінансовим чинниками.

Доведено, що формування двох підходів (грецького та слов'янського) до розуміння структури системотворення Вселенського православ'я стало причиною кризи в церкві. Зазначено, що «церковні непорозуміння» стали очевидними після Великого собору на Криті та надання Томосу для Української церкви. У дослідженні встановлено, що в період Вселенських соборів розуміння автокефалії трансформувалось від природного стану до церковно-політичного явища. Доведено, що у XIX–XX ст., коли відбувся «парад автокефалій» на Балканах, питання автокефалії знову виходить на перший план загальних богословських дискусій. Ключову роль відіграв національний чинник, який вкладається в основу незалежності кожної із Помісних церков. Автокефалія стає виключно політичним нашаруванням. У статті стверджується, що у православній традиції відсутнє загальноприйняте трактування взаємозалежності принципу помісності та автокефального статусу церков. Зазначається, що подальші наукові розвідки автокефальної тематики доповнять виконане дослідження, адже становлення церкви – це процес динамічний.

Ключові слова: еклезіологія, Вселенський собор, політичний вплив, автокефалія, єпархія, патріарх, пентархія, догмат, церква, Візантія, богослов.

Постановка проблеми. У XXI ст. церковно-політична ситуація у православ'ї вкрай загострилась. Значно політизувалась проблема набуття автокефального (незалежного) статусу новим національними церквам. Оскільки у постановах Вселенських соборів немає прямої вказівки щодо формування нових незалежних церков, через відсутність потреби в таких у соборний період, ця тема сьогодні породжує значну кількість церковних та геополітичних дискусій та протиріч.

Актуальність досліджуваної проблеми сьогодні викликана значним суспільним резонансом висвітлюваного питання. Нову хвилю інтересу до автокефальної тематики викликало підписання Томосу для Української церкви. Українське «церковне питання» зачіпає низку проблем Вселенського православ'я та відносин між багатьма Помісними церквами, які турбують Вселенську церкву останнє сторіччя, та не мають перспективи найближчого вирішення. Конституювання озвученого прямо пов'язано із проблемами утворення нової автокефальної церкви; межами канонічної території; першості у диптиху; загальної юрисдикції та проблеми відносин церкви-матері та церкви дочки; православної діаспори та іншими важливими еклезіологічними проблемами.

Окремі ієрархи та богослови, переважно грецького походження, у XX ст. запропонували теорію наявності двох «хвиль» автокефальних церков. Перші – давні східні патріархати, авторитет яких

підкріплено постановами Соборів, та «нові» національні церкви, які мають повну незалежність, однак певним чином є «меншовагартісні», оскільки не мають апостольського походження та не брали участі у вселенських соборах. Відповідно, важливо розглянути еклезіологічну природу розуміння адміністративного устрою церкви через призму конфліктів та протиріч, які турбують православ'я кілька останніх років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан наукової розробки обраної теми сьогодні неоднозначний. Тисячі виступів, публічних заяв та офіційних листів богословів та ієрархів не/визнаних Помісних церков стосовно автокефальної проблематики мають чітко виражений конфесійний характер. Полеміка та дебати між ієрархами призводять до перекручування та викривленого трактування давніх канонів та історичної церковної практики. В цілому, із проголошенням кожної нової автокефалії у Вселенській церкві загострювались дискусії щодо не/наявності права першості Вселенського престолу та соборності у контексті вирішення цього питання. Зрештою, підписання Томосу для України в черговий раз привернуло увагу ієрархії та світських вчених зі всього світу.

Класична наукова база для обґрунтування проблеми автокефального устрою та канонічної території розкривається у працях відомих вітчизняних дослідників та каноністів І. Власовського, О. Киридона, П. Кральяка, О. Лотоцького, Ю. Мулика-Луцика, О. Сагана, Л. Филипович, Ю. Чорноморця та інших, які неодноразово звертали увагу на процес зародження інституту автокефалії. Сюди ж варто віднести вчених зі світовим іменем: В. Асмуса, Д. Бінгема, А. фон Гарнака, Й. Готманна, Й. Зізіуласа, І. Ісиченко, Дж. Робертсона, А. Карташева, Є. Кесарійського, Н. Мілаша, Є. Смірнова, С. Смірнова, К. Скурата, К. Уера, Ф. Успенського та інших.

Про важливість та актуальність обраної теми свідчить низка сучасних дисертаційних досліджень, наприклад, В. Бутинського, М. Гергелюка, А. Дідківського, Є. Заремби. Особливо важливими та ґрунтовними є праці вітчизняного науковця, який є одним із найвідоміших богословів та ідеологів автокефалії у сучасному православ'ї, архімандрита Кирила (Говоруна). Відтак, є реальна необхідність осучаснити канонічний уклад сучасного життя, а це можна зробити лише на загальному Соборі [1, с. 412].

Відзначимо, що історія Європейських країн розглядається у значній кількості робіт вітчизняних та зарубіжних учених політичного та геополітичного характеру. Прикметно, що більшість із них покликана визначити місце і роль нової незалежної Української православної церкви у становленні України в новому геополітичному просторі Європи. Зокрема, цій проблематиці присвячена інтегрована колективна монографія вітчизняних політологів за редакцією професора Фелікса Рудича (Рудич, 2002).

Важливим для статті є дослідження О. Балакірева та Ю. Середи, які на основі багатого матеріалу статистичних та соціологічних даних показали відновлення релігійності після розпаду СРСР. Згідно результатів дослідження релігійні організації в Україні, як вагома складова громадянського суспільства виявилися розвинутішими як за кількістю, так і за різноманітністю, ніж, наприклад у Росії (Balakireva, 2013, p. 226). У монографії автори висвітлили вплив релігійного фактору на демократизацію, довіру до соціальних інститутів, волонтерську діяльність та охорону навколишнього середовища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно засвідчити вагомий науковий, політичний та теологічний аспект актуальності обраної проблеми, а також наявність низки ґрунтовних праць з теми. Однак, сьогодні проблема набуття автокефального статусу, політичного регулювання цього процесу та чіткого визначення межі канонічної та адміністративної території впливу кожної із Помісних церков залишається відкритою. У наукових працях не простежується чіткий зв'язок між «еклессією» – моделлю ідеальної Церкви раннього етапу та сучасним адміністративно-політичним укладом церковного життя. Наявність ряду малодосліджених наукових проблем, зокрема обраної, щодо структури облаштування Вселенської церкви та політичного впливу на цей процес значно актуалізує навколоавтокефальну тематику.

Отже, з одного боку, можна констатувати значний науковий та теологічний аспект актуальності зазначеної проблематики та наявність низки ґрунтовних праць. З іншого – проблема набуття автокефального статусу та чіткого визначення межі канонічної території впливу залишається відкритою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у висвітленні політизації трансформаційних процесів інституту автокефалії та його значенні у сучасній церкві. Еклезіологічна зумовленість автокефального принципу витікає із самої природи ранньої «ідеальної» церкви. Узурпація церковної влади – це порушення Богом установленого миру з земної церкви. Зрештою, це політично-адміністративні нашарування, якими обросла церковна інституція за століття свого існування. Тому, увага дослідження зосереджена на самому феномені Церкви в її історичній ретроспективі.

Завданням дослідження є спроба напрацювання нового, альтернативного підходу до проблеми автокефалії у сучасному світі. Національний принцип, який відіграв ключову роль у становленні низки нових незалежних церков, зокрема на Балканах, вже не задовольняє сучасну церковну громадськість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значною проблемою, яка створює напругу у відносинах між більшістю Помісних церков та порушує низку канонів та традицію є створення екзархату РПЦ у Африці. Об'єктивно Африканський континент ніколи не був в орбіті РПЦ і сьогодні її дії розглядаються як інтервенція на чужу канонічну територію та створення самого розколу. Постановами Вселенських соборів чітко закріплено Африканський континент за Олександрійським предстоятелем (6 правило I Вселенського собору). Таке рішення – пряме порушення загальноприйнятих священних канонів.

Синод Російської православної церкви 29 грудня 2021 р. прийняв рішення про утворення Африканського екзархату з двома єпархіями – північною і південною. Екзархат очолив митрополит Клиньський Леонід. У нову структуру увійдуть 102 клірики, які перейшли з Олександрійського патріархату (Горевої, 2022). Важливо, що під час переходу з однієї Помісної церкви до іншої є певна канонічна процедура, яка передбачає отримання відпускної грамоти. За прийняття клірика без такої грамоти мають бути позбавлені свого сану і клірик, що перейшов, і той, хто його прийняв. Це пряма норма 17 правила VI Вселенського собору. Теперішній крок РПЦ поглиблює світовий розкол у православ'ї.

Рішення Синоду про створення Африканського екзархату РПЦ – це еклезіологічна криза. Відкриття паралельних юрисдикцій завжди завершує оформлення розколу. Розрив євхаристичного спілкування між РПЦ та грецькими церквами був ініційований Москвою. Подібними рішеннями церковна Москва підриває довіру до себе у православному світі. У тому числі серед тих церков, яких вона вважає своїми союзниками. Відкликати рішення про створення екзархату буде складно, але залишити його буде розглядатися як продовження розколу.

На тлі внутрішнього розколу в самій РПЦ, коли її автономна частина, РПЦЗ, розірвала євхаристійне спілкування з іншою її автономною частиною, Паризькою архієпископією, ця подія виглядає беззмістовною. Хвороба розколу пустила свої метастази до церковного організму (Заявление..., 2022).

Наприкінці 2021 р. РПЦ провела наукову конференцію, яка насправді була налаштована проти Вселенського патріархату: «Мировое Православие: первенство и соборность в свете православного вероучения». Найочевиднішим, про що говорили більшість учасників конференції, це питання сучасного розділення у світовому Православ'ї. Червоною ниткою конференція була просякнута думкою про «поганих греків», які під впливом світських політичних впливів і світової геополітики намагаються розколоти єдину православну церкву на два ворогуючі табори. А далі йдеться про «неканонічні» дії Вселенського престолу в Україні зокрема, та й у світі загалом.

Ситуація, що склалася у світі сьогодні – не має догматичного підґрунтя. Адаже питання автокефалії та її дарування не містять у собі якогось особливого богословського забарвлення, а має більш адміністративний характер. Якби воно і дійсно відносилось до розряду віровчення Церкви, то цілком закономірно і об'єктивно, що на сьогодні не існувало б 15-ти Помісних Церков, та й взагалі б сьогодні ми мали зовсім інший церковний устрій. Однак є і схожа паралель. Розкол 1054 р. був наслідком тривалих суперечок про владу в церкві між Римом і Новим Римом (Sanderson, 2005).

Утім тодішні непорозуміння не можна порівняти із теперішніми. Хоча постійно звучать заяви Московського патріархату і церков які його підтримують, про «папські претензії Константинополя». З іншого боку, у часи розквіту та чисельної сили Вселенський престол міг запровадити та встановити пірамідальну форму устрою Східної церкви у видимій формі, що б змінило древній ієрархічний устрій. Однак, Константинополь пішов шляхом збереження древньої еклезіології та освяченої Соборами системи «Пентархії». Натомість турецькі завоювання внесли значні корективи у життя та структуру Вселенської церкви. Константинопольський першоієрарх офіційно став «головним православним» в новій імперії (Крутій, 2018).

Однак, ситуація із розділенням світового православ'я поглиблюється. Хоча офіційно більшість із Помісних церков не припинила молитовного та будь-якого іншого спілкування із Константинополем, окрім РПЦ та Сербів, це вже є свідченням розколу. Прикриваючись боротьбою за чистоту віри світові лідери (Фанар та Москва), втягують інші Помісні церкви зтяжний еклезіологічний, канонічний та богословський конфлікти.

Позиція інших богословів, з якою варто погодитись, полягає в тому, що сама РПЦ перебуває в розколі, оскільки самочинно, без рішення Всеправославного Собору перестала згадувати ім'я Вселенського патріарха Варфоломія та низку інших предстоятелів Церков (Олександрійського патріарха та предстоятелів Грецької та Кіпрської церков), які визнали автокефалію ПЦУ. Отже, якщо церква розриває євхаристійне спілкування зі Вселенським патріархатом, вона автоматично вважається схизматичною церквою. Винятки допускаються лише в тому випадку, якщо Предстоятель Церкви офіційно потрапляє в ересь, але це також перевіряється загальним Всеправославним собором. Наприклад, коли патріарх Несторій Константинопольський проповідував єретичні вчення, місцеві церкви не розірвали Євхаристійне спілкування, поки Другий собор не був скликаним, який і осудив вчення Несторія (Гургенідзе, 2021).

Подібну маніпуляцію спостерігаємо у заяві члена Священного Синоду Болгарської церкви митрополита Відінського Даниїла (Ніколов), який наголошує на неканонічності рішення прийнятого Вселенським патріархом. Ієрарх наводить історичні приклади спроб Константинопольських патріархів створити певну «надграничну юрисдикцію», де влада Вселенського владика необмежена по відношенню до інших Помісних церков. Такі дії Фанару кидають виклик іншим церквам. Це прямо суперечить канонам православної церкви. Влада Предстоятелів не зміщується у територіальній площині згідно 2 правила Другого і 8 правила Третього Вселенських соборів.

Ієрарх стверджує, що надаючи Томос ПЦУ Варфоломій примушує Церкву визнати Константинопольського патріарха своїм верховним главою, що суперечить 34 апостольському правилу. У тексті Томосу прописано, що архієреї та священники ПЦУ можуть звертатися до Вселенського престолу з апеляцією, так само як і представники інших церков. Це є спроба втручатися у внутрішні справи Помісних церков (Це загроза, 2019, с. 6). Аналізуючи текст Томосу можемо стверджувати, що в документі главенство архієрея Нового Риму над Києвом не прописано.

Активне втручання у політичні перипетії може призвести і до зміни вже наявного статусу Помісних церков. Архімандрит Кирило (Говорун) стверджує, що порушення або невиконання умов Томосу з боку ПЦУ може спричинити відкликання документа. В історії церкви вже були подібні прецеденти. Зокрема, у XIX ст. румуни після здобуття незалежності в односторонньому порядку проголосили автокефалію (Meuendorff, 1989). Константинополь цього не визнав і стався розкол. Через тринадцять років, шляхом домовленостей Вселенський патріархат видав Томос про автокефалію. Впевнені у своїй правоті румуни одразу ж порушили умови документа. І Константинопольський патріарх Іоаким III негайно відкликав документ. Потрібно було ще сім років для того, щоб вирішити конфлікт. І лише в 1885 р. румуни таки отримали Томос про автокефалію.

Дискусія про патріарший статус породила конфлікт у Болгарській церкві. У 1872 р. болгари самостійно проголосили автокефалію, що призвело до розколу й анафем з боку Константинополя. Конфлікт тривав понад сімдесят років. Зрештою у 1945 р. Константинополь видав Томос про автокефалію, але у статусі митрополії. У 1953 р. болгари внесли зміни до статуту та проголосили патріархат. Це спричинило нову напруженість між церквами. Константинополь визнав такий статус лише в 1961 року. Відзначимо, що саме місцеве ЦК компартії надав дозвіл для отримання патріаршого статусу: «Керуючись необхідністю зміцнити суспільний авторитет Болгарської Православної Церкви, що є необхідною умовою організації боротьби православних церков проти Ватикану та його реакційної політики, ЦК дає Болгарському Екзархату згоду на його зведення до рангу Патріархату» (Горевой, 2019).

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Із основних проблем, яка сьогодні зачіпає інтереси всіх церковних організацій – це високий рівень політизації релігії. Церква перетворилась на інструмент впливу держави або окремих політичних груп на народ. Політичні та державні діячі давно активно втручаються у церковні справи, це простежується ще з часів Вселенських соборів, коли імператор скликав та очолював Вселенське церковне зібрання. Політичні та геополітичні моменти значно вплинули і на проблеми набуття автокефального статусу новими церквами. Є низка випадків, коли правителі одноосібно надавали та відмінювали рішення про автокефалію, як наприклад у випадку із Болгарією. Після зміщення церковного центру православного світу до Москви, ситуація кардинально не змінилась, адже російські правителі регулярно використовували церковний чинник у власних цілях. Активний політичний момент простежується у житті церкви і у XXI ст. Яскравим свідченням цього є блокування Української автокефалії з боку РПЦ, що призвело до всеправославного розділення та антиканонічної діяльності Московського патріархату в Африці та одностороннього розриву Євхаристії.

Kobetiak A. “Canonical territory” through the prism of political confrontation of world religious centers

The article highlights the transformational processes of the ancient institution of autocephaly and its modern significance in the church. The issue of administrative influence and “canonical boundaries” of the church today is significantly influenced by world political centers. The important task of the article is to study the reality of equality between all the Local Churches. In relations between independent church administrations, one can feel the “supremacy” of the ancient autocephalies over the new ones.

The scientific novelty is to highlight the causes of the current crisis of the Ecumenical Orthodox Church. It is noted that this is primarily due to geopolitical and financial factors. It is proved that the formation of two approaches (Greek and Slavic) to the understanding of the structure of the system of Universal Orthodoxy was the cause of the crisis in the church. It is noted that “church misunderstandings” became apparent after the Great Council of Crete and the granting of the Tomos to the Ukrainian Church. The study

found that during the Ecumenical Councils, the understanding of autocephaly was transformed from a natural state to a church-political phenomenon. It is proved that in the XIX–XX centuries, when the “parade of autocephaly” took place in the Balkans, the issue of autocephaly again came to the forefront of general theological discussions. A key role was played by the national factor, which underpins the independence of each of the Local Churches. Autocephaly becomes a purely political stratum. The article argues that in the Orthodox tradition there is no generally accepted interpretation of the interdependence of the principle of locality and autocephalous status of churches. It is noted that further scientific research on autocephalous issues will complement the study, because the formation of the church is a dynamic process.

Key words: ecclesiology, Ecumenical Council, political influence, autocephaly, eparchy, patriarch, pentarchy, dogma, church, Byzantium, theologian.

Література:

1. Горевой Д. (2022). Московський патріархат відкриває парафії в Африці. Це помста за визнання ПЦУ. URL: https://lb.ua/society/2021/12/30/502133_pvk_rpts_moskovskiy_patriarhat.html?fbclid=IwAR3hOISgUKqsiCvzaphhFwogSjv2_SpIWUTMV5SLBBNnMMoFZriW4vn06k8.
2. Горевой Д. (2019). Не створи собі кумира або що відбувається навколо УПЦ КП. URL: https://lb.ua/society/2019/05/11/426568_sotvori_kumira.html.
3. Гургенідзе Н. РПЦ в розколі: Розрив євхаристичного спілкування без Всеpravoslavного Собору є неканонічним. (2021). URL: <https://df.news/2021/05/26/rpts-v-rozkoli-rozryv-ievkharystychnoho-splkuvannia-bez-vsepravoslavnoho-soboru-ie-nekanonichnym>.
4. Заявление Священного Синода Русской Православной Церкви от 28 января 2022 года. (2022). URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5891370.html?fbclid=IwAR0zKxvD4TU20f5QaOA0PZge41uUAd1WD8Zyiq9KAhpqYKHDDnjtIUd6SZM>.
5. Зінченко А. (1997). Визволимося вірою: життя і діяльність митрополита Василя Липківського. – Київ. 226 с.
6. Крутий В. (2018). Трансформація політичної системи суспільства в умовах гібридної війни : дис. ... д. політ. н. за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси) Київ.
7. Рудич Ф., Балабан Р., Дергачов О. (2002). Україна у сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти : монографія. Міжрегіональна академія управління персоналом, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Київ : МАУП. 487с.
8. Саган О. (2004). Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. К. : Світ Знань. 912 с.
9. Це загроза для світового православ'я – Член Синоду Болгарської Церкви здійснив аналіз томосу українським розкольникам (2019). *Православне Полісся / Видання Рівненської єпархії УПЦ*. № 1 (206). 2019. С. 6.
10. Balakireva O. (2013). Religion and Civil Society in Ukraine and Russia / Olga Balakireva, Iuliia Sereda. *Religion and Civil Society in Europe* [edited by Joep de Hart, Paul Dekker and Loek Halman]. Dordrecht : Springer Science. P. 219–250. [in English].
11. Meyendorff J. (1989). Imperial Unity and Christian Divisions. New York : St. Vladimir's Seminary Press, 1989. 228 p.
12. Sanderson C. (2005). Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church. University of Maryland, College Park. 196 p.

References:

1. Gorevoy D. (2022). Moskovskyy patriarkhat vidkryvaye parafiyi v Afrytsi. Tse pomsta za vyznannya PTSU [The Moscow Patriarchate opens parishes in Africa. This is revenge for the recognition of the PCU]. URL: https://lb.ua/society/2021/12/30/502133_pvk_rpts_moskovskiy_patriarhat.html?fbclid=IwAR3hOISgUKqsiCvzaphhFwogSjv2_SpIWUTMV5SLBBNnMMoFZriW4. [in Ukrainian].
2. Gorevoy D. (2019). Ne stvory sobi kumyra abo shcho vidbuvayetsya navkolo UPTS KP [Do not create an idol for yourself or what is happening around the UOC-KP]. URL: https://lb.ua/society/2019/05/11/426568_sotvori_kumira.html. [in Ukrainian].
3. Hurhenidze N. RPTS v rozkoli: Rozryv yevkharystychnoho splkuvannya bez Vsepravoslavnoho Soboru ye nekanonichnym [ROC in the schism: The rupture of Eucharistic communion without the All-Orthodox Council is uncanonical]. (2021). URL: <https://df.news/2021/05/26/rpts-v-rozkoli-rozryv-ievkharystychnoho-splkuvannia-bez-vsepravoslavnoho-soboru-ie-nekanonichnym>. [in Ukrainian].
4. Zayavlenye Svyashchennoho Synoda Russkoy Pravoslavnoy Tserkvy ot 28 yanvarya 2022 hoda [Statement of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church]. (2022). URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5891370.html?> [in Russian].

5. Zinchenko A. (1997). *Vyzvolymosya viroyu: zhyttya i diyalnist mytropolity Vasylya Lypkivskoho* [Let us be liberated by faith: the life and work of Metropolitan Vasyl Lypkivsky]. Kyiv. 226 s. [in Ukrainian].
6. Krutiy V. (2018). *Transformatsiya politychnoyi systemy suspilstva v umovakh hibrydnoyi viyny* [Transformation of the political system of society in the conditions of hybrid war]. (Dys. zdobuttya naukovooho stupenya d. polit. n. za spetsialnostyu 23.00.02 – politychni instytuty ta protsesy) Kyiv. 496 s. [in Ukrainian].
7. Rudych F., Balaban R., Derhachov O. (2002). *Ukrayina u suchasnomu heopolitychnomu prostori: teoretychnyy i prykladnyy aspekty: monohrafiya* [Ukraine in the modern geopolitical space: theoretical and applied aspects: monograph. Interregional Academy of Personnel Management]. *Mizhrehionalna akademiya upravlinnya personalom, Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen NAN Ukrayiny*. Kyiv : MAUP. 487 s. [in Ukrainian].
8. Sahan O. (2004). *Vselenske pravoslavyya: sut, istoriya, suchasnyy stan* [Universal Orthodoxy: essence, history, current state]. K. : Svit Znan. 912 s. [in Ukrainian].
9. Tse zahroza dlya svitovoho pravoslavyya – Chlen Synodu Bolharskoyi Tserkvy zdiysnyv analiz tomosu ukrayinskym rozkolnykam [This is a threat to world Orthodoxy – A member of the Synod of the Bulgarian Church analyzed the tomos to Ukrainian schismatics]. (2019). *Pravoslavne Polissya / Vydannya Rivnenskoyi yeparkhiyi UPTS*. № 1 (206). S. 6.
10. Balakireva O. (2013). Religion and Civil Society in Ukraine and Russia / Olga Balakireva, Iuliia Sereda. *Religion and Civil Society in Europe* [edited by Joep de Hart, Paul Dekker and Loek Halman]. Dordrecht : Springer Science. P. 219–250.
11. Meyendorff J. (1989). *Imperial Unity and Christian Divisions*. New York : St. Vladimirs Seminary Press. 228 p. [in English].
12. Sanderson S. W. (2005). *Autocephaly as a function of institutional stability and organizational change in the Eastern orthodox church*. University of Maryland, College Park. 196 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 23.05.2022

Стаття рекомендована до друку 06.06.2022

ПРОБЛЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Мовчан У. В.,

*аспірантка відділу правових проблем політології
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
ORCID ID: 0000-0001-6057-3677
ekzempliar6@gmail.com*

У статті проаналізовано тенденції здійснення стратегічного планування в Україні. Досліджено проблеми та прогалини стратегічного планування. Наголошується на тому, що, попри тривалу історію здійснення планування у різних сферах політико-правового розвитку України, для розроблених документів характерна відсутність стратегічності.

Зазначається, що більшість стратегічних документів в Україні не містять головних складових елементів, таких як індикатори, система моніторингу та оцінки тощо.

Особливу увагу приділено аналізу стратегічних документів у секторі безпеки і оборони, що є особливо актуальним в контексті повномасштабної війни Росії проти України. Розглянуто проблеми стратегічного планування у секторі безпеки і оборони України.

Дану проблематику досліджено на прикладі розгляду Стратегії національної безпеки України, запропонованої Радою національної безпеки і оборони України та ухваленої Президентом України у 2020 році. У статті подано критику щодо методологічних аспектів розробки Стратегії. Дані критичні зауваження є перспективними для використання у розробці рекомендацій щодо вдосконалення наступних стратегічних документів.

Зроблено висновок про те, що відсутність єдиної стратегії політико-правового розвитку України та методології для розробки стратегічних документів призводить до неузгодженості між різними стратегіями.

Проаналізовано стратегічні документи, у яких відображено безпекові загрози для України, зокрема, початок повномасштабної війни. Наголошується на важливості вдосконалення процесів стратегічного планування в Україні в межах різних сфер політико-правового розвитку. Підвищення «стратегічності» планування дозволить вже сьогодні ефективніше здійснювати оборону держави та гарантувати її безпеку у майбутньому.

Ключові слова: стратегія, стратегічне планування, безпека, оборона.

Процеси стратегічного планування на державному рівні в Україні беруть свій початок з 2000-х років. Історично першим документом в Україні, який пов'язаний зі здійсненням стратегічного планування на державному рівні (у сфері політико-правового розвитку є розпорядження Президента України «Про підготовку проєкту Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» від 21 грудня 2001 року № 372 (Розпорядження Президента України, 2001). Проте дану стратегію так і не було розроблено. Було опубліковано документ у формі Послання Президента України до Верховної Ради України із концептуальними засадами даної стратегії (Послання Президента України до Верховної Ради України, 2002).

Протягом усього періоду незалежності стратегічне планування в Україні здійснюється хаотично та охоплює виключно окремі сфери розвитку держави. За 30 років в Україні не було розроблено загальної методології для здійснення даної процедури на усіх рівнях управління державою та в межах різних структур, які беруть участь у процесах управління. Усі наявні документи, які отримали назву стратегічних планів, містять виключно концептуальні положення та стратегічні орієнтири для здійснення діяльності щодо розвитку окремих сфер. Натомість дані стратегічні документи не містять ключових елементів, які безпосередньо вказують на їхню стратегічність – індикатори, терміни виконання, систему моніторингу та оцінки, відповідальні структури.

Відсутність стратегії, яка відображала б довгострокове бачення розвитку України безпосередньо негативно впливає на стратегічний розвиток сектору безпеки і оборони. Попри те, що у 2014 р. Росія анексувала Крим, окупувала частину територій Донецької і Луганської областей та продовжувала обстріли не лише військових, але і цивільного населення, в Україні досі не було розроблено ефективного стратегічного плану у сфері безпеки та оборони. Здійснювалася розробка окремих документів, які об'єктивно не мали стратегічного характеру.

У 2020 р. Президентом України було затверджено Стратегію національної безпеки України, розроблену Радою національної безпеки і оборони України (РНБО) (Указ Президента України № 392/2020, 2020). У даному документі наводиться перелік поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України, напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони, а також вектори розробки інших стратегій у даних сферах. Прийняття Стратегії є позитивним кроком до визначення орієнтирів діяльності України у сфері безпеки. При цьому, у документі не зазначаються жодні конкретні терміни виконання запланованих заходів, їхня сутність, кількісні показники ефективності тощо.

У Стратегії визначено відповідальну структуру – Національний інститут стратегічних досліджень, що має здійснювати огляд стану національної безпеки України на основі аналізу виконання Стратегії. Проте даний аналіз неможливо здійснювати, оскільки у документі відсутня будь-яка система показників за якими можна було б оцінити ступінь виконання кожного із завдань.

Наприклад, у Стратегії виокремлюється завдання щодо «зростання рівня боєготовності та боєздатності» Збройних Сил України, інших органів сил оборони. По-перше, бракує визначення суб'єктів, які пов'язані із виконанням даного завдання: не конкретизовано поняття «інших органів сил оборони», відсутні відповідальні за виконання структури. По-друге, відсутні будь-які кількісні індикатори: у чому буде виражатися зазначене зростання, яким чином загалом вимірюється рівень боєготовності та боєздатності, які показники наявні станом на 2020 рік та до яких необхідно прийти завдяки реалізації даної Стратегії. По-третє, зазначене завдання не підкріплене конкретним планом дій – яким чином буде досягатися зростання рівня боєготовності та боєздатності. Крім цього, у документі наявні концептуальні орієнтири, доцільність яких є сумнівною, а саме – розвиток прагматичних відносин з Республікою Білорусь та визначення даних відносин на одному рівні із Республікою Молдова.

У практиці стратегічного планування існують ситуації, коли план дій розроблюється окремим документом у відповідності до основного плану. 15 жовтня 2021 р. РНБО схвалила План оборони України, який не публікується у відкритих джерелах. Проте, відповідно до коментарів РНБО, у документі міститься чіткий план узгодженої взаємодії державних органів та сил оборони, а, отже, і план дій (РНБО схвалила план оборони України, стратегії інформаційної безпеки, біобезпеки та біологічного захисту, застосувала санкції щодо деяких фізичних і юридичних осіб, 2021). Незважаючи на це, у період між затвердженням Стратегії національної безпеки України та Плану оборони були відсутні документи, які закріплювали конкретний план не лише оперативних, але і превентивних дій у даній сфері. Якщо стратегії чи плани характеризуються високим рівнем секретності, важливо здійснювати принаймні інформування суспільства про процес розробки чи ухвалення даних документів. Це важливо для забезпечення підзвітності та прозорості, що відповідає демократичним цінностям.

У 2021 р. також було ухвалено Стратегію воєнної безпеки України (Указ Президента України № 121/2021, 2021). Відповідно до даного документу можна зробити висновок, що державні структури в Україні усвідомлювали загрозу повномасштабної війни Росії проти України. РНБО відобразила потенційні виклики у формі сценаріїв, які можуть потребувати застосування сил безпеки і оборони України для виконання завдань з оборони України, а саме:

- 1) ескалація Російською Федерацією збройної агресії проти України, збройна агресія з боку інших держав або коаліцій держав – повномасштабне застосування воєнної сили проти України шляхом проведення військових операцій з рішучими діями (...);
- 2) спровокований та підтриманий ззовні збройний конфлікт у межах території України (...);
- 3) втягнення України в міжнародний збройний конфлікт, зокрема між державами, які володіють ядерною зброєю, застосування засобів збройного насильства на території України внаслідок воєнного конфлікту між третіми державами;
- 4) збройний конфлікт на державному кордоні України (Указ Президента України № 121/2021, 2021).

24 лютого 2022 р., після початку повномасштабного вторгнення, було введено в дію План оборони України та Зведений план територіальної оборони України. Зазначається, що план буде реалізовуватися за першим сценарієм – «Ескалація Російською Федерацією збройної агресії проти України...». Даний сценарій зазначається і у вище згаданій Стратегії воєнної безпеки. Таким чином, цілком очевидно, що комплекс дій у випадку реалізації даного сценарію, було відображено і у таємному Плані оборони України.

Вірогідність повномасштабного вторгнення дійсно була відображена у стратегічних документах. РНБО розробила план реагування у випадку настання даного сценарію, проте не було розроблено документів, спрямованих на протидію визначеним загрозам до їхнього загострення. Лише 1 лютого 2022 року було ухвалено План реалізації Стратегії кібербезпеки України, проте даний документ не містить достатньої конкретики щодо заходів, які необхідно реалізувати (Указ Президента України № 37/2022, 2021).

Наприклад, йдеться про запровадження «ефективних механізмів взаємодії основних суб'єктів національної системи кібербезпеки та сил оборони в частині спільного виконання завдань кібероборони». При цьому, неможливо визначити, що саме належить до ефективних механізмів, а, отже, дане завдання може виконуватися у будь-якій формі та відповідно оцінюватися.

Відсутність стратегії глобального політико-правового розвитку України призводить до неузгодженості різних стратегічних документів – у визначеннях понять, запропонованих планах дій та у термінах виконання стратегій. Усі стратегічні документи в Україні повинні розроблюватися у відповідності до єдиної методології, містити не лише концептуальні засади, але і конкретні плани дій, індикатори, систему моніторингу та оцінки, визначене коло відповідальних установ/осіб.

Стратегічна спрямованість у протидії наявним безпековим загрозам дозволила б ґрунтовніше підготуватися до їхнього настання. Україна демонструє не лише гідний, але справді потужний супротив ворогу, відбиваючи атаки на різних напрямках. Проте держава повинна використати даний урок для подальшого і невідкладного вдосконалення процесів стратегічного планування не лише у секторі безпеки і оборони, а в межах усього політико-правового розвитку України.

Movchan U. Problems of strategic planning in Ukraine in the context of full-scale war

The article analyzes the trends of strategic planning in Ukraine. Problems and gaps in strategic planning are studied. It is emphasized that, despite the long history of planning in various political and legal development areas of Ukraine, the developed documents are characterized by a lack of strategy.

It is noted that most strategic documents in Ukraine do not contain the main components, such as indicators, monitoring, an evaluation system, etc.

Particular attention is paid to the analysis of strategic documents in the security and defense sector, which is especially relevant in the context of Russia's full-scale war against Ukraine. Problems of strategic planning in the security and defense sector of Ukraine are considered.

This issue was studied on the example of the National Security Strategy of Ukraine, proposed by the National Security and Defense Council of Ukraine and approved by the President of Ukraine in 2020. The article criticizes the methodological aspects of developing the Strategy. These critical remarks are promising for use in developing recommendations for improving the following strategic documents.

It is concluded that the lack of a unified strategy of the political and legal development of Ukraine and methodology for the development of strategic documents leads to inconsistencies between different strategies.

Strategic documents analyzing security threats to Ukraine, in particular, the beginning of a full-scale war, were analyzed. The importance of improving the strategic planning processes in Ukraine within various spheres of political and legal development is emphasized. Increasing the strategic planning will allow Ukraine to defend the state more effectively today and guarantee its security in the future.

Key words: strategy, strategic planning, security, defense.

Література:

1. Розпорядження Президента України «Про підготовку проекту Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» № 372 (2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2001-%D1%80%D0%BF#Text>
2. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» (2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02#Text>
3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» № 392/2020 (2020). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
4. РНБО схвалила план оборони України, стратегії інформаційної безпеки, біобезпеки та біологічного захисту, застосувала санкції щодо деяких фізичних і юридичних осіб (2021). URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5085.html>

5. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію воєнної безпеки України» № 121/2021 (2021). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
6. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України» № 37/2022 (2021). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/372022-41289>

References:

1. Rozporyadzhennya Prezydenta Ukrainy «Pro pidhotovku proektu Stratehiyi ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2002-2011 roky» № 372 (2001) [Decree of the President of Ukraine «On preparation of the draft Strategy of Economic and Social Development of Ukraine for 2002-2011» № 372]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2001-%D1%80%D0%BF#Text>
2. Poslannya Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoyi Rady Ukrainy «Yevropeyskyy vybir. Kontseptualni zasady stratehiyi ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2002-2011 roky (2002) [Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «European choice. Conceptual principles of the strategy of economic and social development of Ukraine for 2002-2011»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02#Text>
3. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennya Rady natsionalnoyi bezpeky i oborony Ukrainy «Pro Stratehiyu natsionalnoyi bezpeky Ukrainy» № 392/2020 (2020) [Decree of the President of Ukraine «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine «On the National Security Strategy of Ukraine» № 392/2020]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
4. RNBO skhvalyala plan oborony Ukrainy, stratehiyi informatsiyanoi bezpeky, biobezpeky ta biolohichnoho zakhystu, zastosovala sanktsiyi shchodo deyakykh fizychnykh i yurydychnykh osib (2021) [The National Security and Defense Council approved the Defense Plan of Ukraine, information security strategies, biosafety and biological protection, imposed sanctions on some individuals and legal entities]. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5085.html>
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Stratehiya voyennoyi bezpeky Ukrainy» № 121/2021 (2021) [Decree of the President of Ukraine «Military Security Strategy of Ukraine» № 121/2021]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
6. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennya Rady natsionalnoyi bezpeky i oborony Ukrainy «Pro Plan realizatsiyi Stratehiyi kiberbezpeky Ukrainy» № 37/2022 (2021) [Decree of the President of Ukraine «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine «On the Implementation Plan of the Cyber Security Strategy of Ukraine» № 37/2022]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/372022-41289>

Стаття надійшла до редакції 26.05.2022

Стаття рекомендована до друку 08.06.2022

ПОЛІТИКА КУВЕЙТУ ЩОДО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Сегеда О. О.,
аспірантка Європейського університету,
Третій секретар
Посольства України в Державі Кувейт
ORCID ID: 0000-0001-5155-9515
olha.seheda@protonmail.com

Стаття присвячена аналізу позиції Держави Кувейт щодо загарбницької війни Російської Федерації (РФ) проти України, а також реакції кувейтського суспільства та ЗМІ на повномасштабне вторгнення РФ в Україну. Автор розглядає передумови формування офіційної позиції Кувейту щодо війни в Україні й простежує особливості публічної комунікації офіційного Ель-Кувейту в цьому зв'язку, а також фіксує факти гуманітарної та фінансової допомоги Україні, підтримки України на рівні міжнародних організацій тощо. У статті надається прогноз еволюції офіційної позиції Кувейту щодо національно-визвольної війни України. Його побудовано на попередньому зовнішньополітичному досвіді Емірату, а також моделюванні переваг і загроз, створених війною на європейському континенті.

У роботі окремо оцінюється рівень підтримки України з боку громадянського суспільства Кувейту, його роль у формуванні позиції держави, а також реакція резидентів Кувейту, які складають переважну більшість населення Емірату, на війну в Україні. Обґрунтування оцінки здійснено завдяки аналізу гуманітарних ініціатив громадян та резидентів Кувейту на підтримку України.

У статті наведено результати моніторингу кувейтських ЗМІ на предмет висвітлення вторгнення РФ в Україну та визначено ступінь їхньої незалежності. Зокрема автор аналізує інтенсивність, зміст та характер повідомлень про Україну в кувейтських ЗМІ з 24 лютого 2022 року.

Сукупність представлених позицій держави, суспільства та ЗМІ Кувейту формує уявлення про рушійні сили, ключові елементи та межі можливостей українського треку зовнішньої політики Кувейту. Водночас розуміння зазначених факторів дозволило б скоригувати майбутні завдання та інструменти української дипломатії в Еміраті, особливо в період боротьби України проти російських загарбників.

Ключові слова: Україна, Кувейт, РФ, війна, позиція, дипломатія, підтримка, РСАДПЗ.

Для українців національно-визвольна війна проти російських загарбників є насамперед боротьбою за виживання, оскільки країна-агресор вдається до геноциду стосовно українства. В очах українців невинуватиме та неспровоковане вторгнення Росії в Україну є злочином, протидія якому має стати пріоритетним завданням для всього світу. Однак позиція багатьох країн щодо війни в Україні, зокрема арабських країн Затоки (членів Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ)) залежить не стільки від примату міжнародного права, скільки від прагматичних інтересів і потреб кожної окремої країни. Справедливою згадана теза є і для Кувейту, чия позиція щодо російсько-української війни продиктована геостратегічними особливостями субрегіону Затоки та історично нейтральним зовнішньополітичним курсом Емірату. Дослідження політики Кувейту щодо України, її мотивів, лімітів та ключових складників дозволить оптимізувати завдання та інструменти української дипломатії в Еміраті, насамперед у період воєнного стану в Україні.

Вивченню окресленої проблеми через призму публічної дипломатії присвячені праці О. Балануци та О. Сегеда, які у своїх статтях розглянули шляхи зміцнення позитивного іміджу України в Кувейті інструментами економічної, експертної, культурної, освітньої, спортивної та цифрової дипломатії (Seheda, Smolianiuk, 2020; Balanutsa, Seheda, 2020; Balanutsa, Seheda, 2021). Більш широкий контекст відносин України та країн-членів РСАДПЗ дослідили у своїх працях М. Абулумфрех, А. Герасимчук, П. Горін, Н. Остряніна, О. Рахматуллін, О. Роговик, Р. Юлдашев та інші. Значний доробок згаданих науковців присвячений аналізу зовнішньополітичного курсу України в субрегіоні

Затоки, його системним проблемам та перспективним напрямом (Herasymchuk, 2021; Horin, 2017; Ostryanina, 2008). Н. Слободян, М. Абумуфрех розглянули стратегічне значення субрегіону Затоки для України з точки зору забезпечення енергетичної безпеки та активізації економічного треку української дипломатії в країнах-членах РСАДПЗ (Slobodyan, 2009). О. Демченко, О. Богомолів, С. Данилов та В. Швед розкрили проблемні питання співпраці між Україною та арабськими монархіями на політико-безпековому напрямі з огляду на політичну вагу РФ у субрегіоні Затоки (Bohomolov, Danylov, Yuldashev, 2020; Shved, 2018). Прикметно, що після вторгнення РФ в Україну експерт у міжнародних відносинах Н. Батталоглу припустила, що країни-члени РСАДПЗ опинились перед серйозним викликом з точки зору їхньої навігації у багатопольному світі та архітектури безпеки регіону (Battaloglu, 2022).

Оскільки Україна наближається до членства в Європейському Союзі (ЄС), доцільно згадати внесок іноземних експертів-міжнародників в аналіз ключових сфер співпраці між Кувейтом (і рештою країн-членів РСАДПЗ) та державами ЄС, потенціалу подальшого розвитку міжрегіонального співробітництва. Так, Ч. Бьянко, Б. Хадер, М. Авад, Н. бін Нагар, А. Гафар, С. Коломбо, Р. Міллер, Х. Аль-Мансурі та ін. дослідили у своїх роботах кліматичний, енергетичний, культурно-просвітній напрями (Khader, 2015; Bianco, 2020; Awad, 2013; Nahar, 2019; Miller, Al-Mansouri, 2016; Ghafar, Colombo, 2021). Європейський досвід співпраці з країнами-членами РСАДПЗ може бути корисним для коригування майбутнього зовнішньополітичного курсу України щодо арабських держав Затоки.

Наразі з точки зору подальшого розвитку українсько-кувейтських відносин важливою, але не розкритою в наукових працях темою є сучасна позиція Емірату щодо війни РФ проти України, а також можлива еволюція його позиції внаслідок розвитку військових дій. Метою статті є оцінка дій офіційних, приватних та медійних кіл Кувейту в контексті повномасштабної російсько-української війни, що зумовлює постановку таких завдань: 1) аналіз офіційної позиції Кувейту як члена РСАДПЗ та розгляд її передумов; 2) аналіз реакції кувейтського суспільства на вторгнення в Україну та його ролі у формуванні позиції держави; 3) моніторинг висвітлення війни в кувейтських ЗМІ, визначення ступеня їхньої незалежності й об'єктивності; 4) прогноз розвитку позиції Кувейту щодо війни в Україні на підставі попередніх кроків Емірату.

Де-юре всі арабські країни Затоки засуджують застосування сили у міжнародних відносинах та закликають сторони будь-якого збройного конфлікту до пошуку дипломатичних, мирних шляхів його вирішення. Однак де-факто найбільш впливові країни-члени РСАДПЗ поділяються на два табори – умовно проукраїнський (Катар і Кувейт) та умовно проросійський (Королівство Саудівська Аравія (КСА) та Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ)). Умовність поділу пояснюється тим, що прямо зараз на дипломатичному фронті між Україною та Росією відбувається боротьба за підтримку арабських країн Затоки, де жодна зі сторін поки що не має вирішальної переваги. Щодо Бахреїну та Оману, ці країни де-юре і де-факто дотримуються підкреслено нейтральної позиції, координуючи на рівні РСАДПЗ свої зовнішньополітичні кроки (наприклад, в рамках ООН).

Слід зауважити, що Рада співробітництва арабських держав Перської затоки є субрегіональним координаційним майданчиком, на якому Кувейт традиційно узгоджує з іншими членами Ради рішення щодо спільних кроків на міжнародній арені. Насправді РСАДПЗ позбавлена будь-яких наддержавних повноважень, тому що організація не має реальних важелів впливу (зокрема інституційних) на вектори зовнішньої політики країн-членів, як зазначає М. Легрензі (Legrenzi, 2015). Тим не менш, країни-члени РСАДПЗ ставляться з пієтетом до субрегіональної ролі КСА, особливо в питаннях міжнародного характеру. Д. Галеева теж вказує на те, що члени РСАДПЗ нерідко підпорядковують глобальні проблеми регіональному порядку денному. Це стосується і ставлення арабських країн Затоки до війни в Україні (Galeeva, 2022). Доцільно привернути увагу до прагматичного утримання країн-членів РСАДПЗ від голосування за резолюцію щодо призупинення членства Росії в Раді ООН з прав людини. Так само ОАЕ як непостійний член Ради безпеки ООН утримались від голосування за проєкт резолюції РБ ООН від 25 лютого 2022 р. щодо реагування організації на акт збройної агресії РФ проти України. Ймовірно, ОАЕ шукали підтримку РФ щодо власного проєкту резолюції стосовно хуситів у Ємені, використовуючи війну в Україні у власних цілях.

У субрегіоні Затоки підтримка України Кувейтом є взірцевою, що не в останню чергу пов'язано зі сприятливими історичними передумовами. Зовнішньополітична доктрина Кувейту завжди базувалась на обережній і виваженій дипломатії. Емірат знаходиться у постійному пошуку балансу у відносинах як з регіональними гегемонами (КСА та Іраном), так і зі Сполученими Штатами Америки (США) – ключовим партнером Кувейту в безпековій сфері. На міжнародній арені Кувейт декларує курс на мир і співпрацю, невтручання в справи інших держав, встановлення та підтримку добросусідських відносин, виконання резолюцій ООН та дотримання міжнародного права заради збереження миру і безпеки (Kuwait Ministry of Foreign Affairs, 2021). Прикметно, що за правління Сабаха ас-Сабаха – батька кувейтської дипломатії – Кувейт нерідко виступав медіатором вирішення регіональних

конфліктів, оскільки стабільність і безпека в близькосхідному регіоні є одним із факторів незалежності Кувейту.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну майже збіглося в часі з річницею визволення Кувейту від іракської окупації в 1991 р. Схожість історичного досвіду обох країн, зусилля українського дипломатичного представництва в Еміраті та лоббі американських і європейських партнерів Кувейту посприяли сталій та вчасній підтримці України офіційним Ель-Кувейтом на рівні міжнародних організацій. Кувейт став однією з перших країн арабського світу, які публічно засудили порушення незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також висловили готовність підтримувати всі міжнародні зусилля для деескалації ситуації. Унікальним для арабського світу кроком стало співавторство Емірату в заяві держав-членів ООН від 25 лютого 2022 року у зв'язку з розв'язанням Росією повномасштабної війни проти України. До того ж Кувейт проголосував на користь обох резолюцій Генасамблеї ООН – стосовно засудження російської агресії та її гуманітарних наслідків від 2 березня та 24 березня 2022 року. Через причетні органи ООН уряд Кувейту надав 4 млн дол. США для подолання наслідків війни в Україні та надіслав понад 60 тон гуманітарної допомоги вимушеним переселенцям з України.

Так, на підтвердження звання гуманітарного лідера світу Кувейт виконав гідну високої оцінки програму допомоги. Водночас справедливо зазначити, що в порівнянні з внеском стратегічних партнерів України кувейтському пакету гуманітарних ініціатив бракує військової та санкційної складової. Зокрема керівництво Емірату не заявляло про наміри обмежити дипломатичні та торговельно-економічні відносини з Росією, звузити контакти з РФ тощо. У контексті російсько-української війни кувейтські дипломати підтримують контакт як з українськими колегами, так і з представниками РФ, про що свідчать лаконічні дописи загального характеру на офіційних ресурсах зовнішньополітичного відомства Емірату. Публічна комунікація Кувейту і решти арабських країн Затоки щодо війни в Україні вказує на прагнення віддалитися від сторін міжнародного конфлікту, бути нейтральними в оцінках, оминати прямолінійні судження. Політичні діячі згаданих країн свідомо уникають слів «війна», «агресія», «РФ» у своїх виступах та заявах, і замінюють їх загальними поняттями «криза», «складна ситуація» тощо (Bahrain News Agency, 2022; Barada, 2022; KUNA, 2022). До прикладу, заяви міністерств закордонних справ країн-членів РСАДПЗ та Ліги арабських держав засуджують збройну агресію проти України, але не згадують РФ як джерело цієї агресії (Hellyer, 2022). М'яка тональність згаданих офіційних документів свідчить лише про пасивне несхвалення агресії та обережні спроби зберегти відносини як з РФ, так і з Україною, яку підтримують США. Наприклад, попри згаданий вище політичний маневр ОАЕ на рівні ООН, ця країна оперативно надала Україні фінансову та гуманітарну допомогу, а також візову підтримку українським громадянам в ОАЕ.

Балансування на зв'язках з країнами по різні боки фронту є опосередкованою ознакою того, що арабські монархії дивляться на війну в Україні передусім крізь призму власних інтересів. Однак дотримання нейтралітету в ситуації такого кричущого порушення міжнародного права, на яке наважилася РФ, на наш погляд, не видається стратегічно правильним кроком.

Причини дещо амбівалентної позиції Кувейту та загалом арабських країн Затоки щодо війни в Україні багатоглибинні. Насамперед важливо зазначити, що традиційні політичні режими країн Затоки з міцною вертикаллю влади ціннісно зближують їх з РФ, що зокрема підкреслює А. Криґ (The Economic Times, 2022). До того ж чимало громадян країн-членів РСАДПЗ, які навчались у Радянському Союзі, ностальгують за студентськими роками, проведеними в тоталітарній державі. Видається, що арабські монархії сприймають війну проти демократичної України як пріоритетне питання винятково для США та ЄС (Hamzawy, Sadjadpour, Miller, Wehrey, Hassan, Farouk, Khaddour, Yerkes, Coşkun, Yahya, Muasher, 2022; Tank, Palik, Jensehaugen, Harpviken, 2022). На думку політологів та політичних журналістів субрегіону Затоки, арабські монархії навіть опосередковано не втручатимуться у війну, яка напряму не зачіпає їхньої національної безпеки. Вони вважають, війна між Україною та Росією має особливе історико-політичне підґрунтя, до якого країни Затоки не мають жодного стосунку (Ebrahim, 2022). На нашу ж думку, підтримка України з боку США, ЄС та країн Великої сімки все ж порушуватиме нейтралітет арабських країн Затоки на користь України. Бодай декларативна підтримка України і перегляд відносин з РФ стануть висхідною тенденцією в субрегіоні Затоки по мірі військового ослаблення Росії й дії західних санкцій.

Беззаперечним є факт, що наразі арабські країни Затоки пріоритезують відносини зі США з огляду на тісну співпрацю у військово-економічній площині. Товарообіг між США та країнами-членами РСАДПЗ обчислюється десятками мільярдів дол. США попри те, що у період 2015–2020 рр. він зменшився з 87.5 до 49.7 млрд дол. США. За інформацією бази даних «SIPRI Arms Transfer Database», вартість військової продукції, яку США продали арабським країнам Затоки у період 2014–2021 рр., сягає 27.982 млрд дол. США (Stockholm International Peace Research Institute, 2021).

Однак тяжіння до США автоматично не означає ворожого ставлення до РФ, у якій арабські монархії досі інерційно вбачають сильного гравця. Уявлення про могутність Росії підкріплене тим, що за останні роки РФ стала важливим партнером арабських країн Затоки в економічній та військовій сферах. Товарообіг між РФ та країнами-членами РСАДПЗ збільшився з 2.6 млрд дол. США у 2015 р. до 6 млрд дол. США в 2020 р., а між Україною та країнами-членами РСАДПЗ – з 1.3 до 1.6 млрд дол. США за аналогічний проміжок часу. Також, у період 2014–2021 рр. Росія продала арабським країнам Затоки військової продукції на суму 0.331 млрд дол. США, тоді як Україна – на суму 0.124 млрд дол. США за аналогічний проміжок часу (Stockholm International Peace Research Institute, 2021).

В енергетичній сфері арабські країни Затоки ефективно співпрацюють з РФ через механізми ОПЕК+ та Форум країн-експортерів газу (Khurta, 2022). До того ж ОАЕ останніми роками цілеспрямовано нарощували відносини з РФ шляхом інвестування у промисловий та енергетичний сектори РФ (у 2021 р. ОАЕ придбали 1.9% акцій компанії «Sibur») та зближення з мусульманськими регіонами РФ – Чечнею, Татарстаном, Інгушетією, Башкортостаном тощо (Galeeva, 2022). За даними відкритих джерел, Кувейт не має інвестицій в Україні, тоді як у російські компанії «Газпром», «Новатек», «Зарубежнефть», «Рособоронекспорт» та сектор нерухомості Кувейт зробив інвестиції на суму близько 1 млрд дол. США (Al-Khaleej Online, 2022). Водночас, за інформацією Головного інвестиційного управління Кувейту, сума активів Емірату в Росії є мізерною та не перевищує 0,29% від загального обсягу інвестицій Резервного фонду майбутніх поколінь (Al-Jarida, 2022).

Не слід оминати увагою і той факт, що рівень залученості США в субрегіоні Затоки демонструє тенденцію до зниження, а розбіжності інтересів та зневіра в безпекових зобов'язаннях США перед партнерами – тенденція до зростання. З-поміж найбільш резонансних епізодів є млява реакція США на атаки еменських хуситів на стратегічні об'єкти КСА та ОАЕ в 2019–2022 рр. Сукупність згаданих факторів підштовхує арабські держави до розширення мережі іноземних партнерств (Battaloglu, 2022; Tank, Palik, Jensehaugen, Harpviken, 2022). Якщо ОАЕ та Бахрейн у вересні 2020 року підписали угоди про нормалізацію дипломатичних відносин з Ізраїлем – одвічним противником арабського світу – Росія тим паче може розраховувати на статус партнера, хоча в очах більшості арабів Ізраїль виглядає так само, як і РФ в очах українців – загарбником та окупантом. Відносини України з Ізраїлем в арабському світі теж подекуди негативно резонують, тоді як російсько-ізраїльська співпраця не викликає аналогічної критики, хоча перевищує українську в рази (Hellyer, 2022).

Арабські країни Затоки інколи спекулюють на зближенні з РФ у непростих відносинах зі США. Це відповідає доволі мінливому зовнішньополітичному стилю арабських країн Затоки, який допускає швидкоплинні ситуативні альянси в залежності від національних інтересів сторін, на що вказують П. Танк, Ю. Палік та К. Харпвікен (Tank, Palik, Jensehaugen, Harpviken, 2022). Р. Сатлофф та С. Манса стверджують, що попри неоднозначну зміну курсу політики США стосовно своїх союзників у субрегіоні Затоки, помилково було б повторювати досвід Я. Арафата, який підтримав вторгнення С. Хусейна в Кувейт у 1990 р. (Satloff, 2022; Mansa, 2022). Зближення країн-членів РСАДПЗ з РФ ніяк не може слугувати альтернативою відносинам зі США. Однак Р. Сатлофф наголошує на необхідності відновлення колишньої довіри у відносинах між США та РСАДПЗ. За словами дослідника, без впевненості у безпековій парасольці США арабські країни Затоки можуть засвоїти український урок та дійти не позбавленого логіки висновку про те, що єдиним надійним гарантом їхньої безпеки могла б бути ядерна зброя (Satloff, 2022). Попри сміливість висловленої Р. Сатлоффом думки, вважаємо малоімовірним розгортання такого сценарію подій.

Аналіз реакції кувейтського суспільства на російсько-українську війну виявив декілька груп критиків і прихильників вторгнення РФ в Україну, а також байдужих. Дехто знайшов у війні проти України лише привід для звинувачення Заходу у лицемірстві, критикуючи ігнорування палестинського питання (Ghazal, Harb, Jahshan, Kabalan, King, Kharroub, 2022; Al-Jazeera, 2022), а дехто побачив у Росії (як антагоністі Заходу) жертву, яку було втягнуто у війну з Україною під приводом загрози суверенітету РФ (Khurta, 2022). Однак переважна більшість критично мислячих громадян Кувейту засудили агресію проти незалежної України та нав'язування їй абсурдного зовнішньополітичного курсу. Так, на рівні ділових та приватних кіл Кувейту підтримка України виявилась не лише моральною, але й практичною. Деякі групи кувейтських компаній (наприклад, «Al-Shaya Group») призупинили діяльність на російському ринку. Чимало бізнесменів розглядають опцію виходу з РФ у зв'язку з можливим накладанням на них санкцій з боку США, особливо за співпрацю з російськими підприємствами в авіакосмічній та морській транспортних галузях.

Прикметно, що в березні 2022 р. ініціативним громадянам Кувейту вдалося провести мирний мітинг на підтримку України перед будівлею кувейтського парламенту, а також долучитись до збору гуманітарної та фінансової допомоги українцям. Згадані факти дозволяють судити про готовність свідомої частини кувейтського суспільства заявити вголос про свою проукраїнську позицію попри те, що зазвичай в Еміраті проведення публічних акцій та кампаній щодо чутливих питань міжнародного,

а не внутрішнього характеру, є не надто популярним. Чимало кувейтських лідерів думок та журналістів, оминаючи цензурні обмеження, гостро засудили в публічному просторі рішення Кремля почати загарбницьку війну проти сусідньої України. На нашу думку, потужна реакція кувейтської громадськості на народну війну українців проти російських окупантів зумовлена двома факторами: розгалуженими зв'язками кувейтських громадян з Україною (родинними, освітніми, науковими, діловими, медичними, туристичними тощо), а також результатами публічної дипломатії України в Кувейті останніх років, спрямованої на зближення двох країн.

Вартий врахування і той факт, що демографічний склад Кувейту неоднорідний. Із 4.4 млн населення іноземні резиденти Емірату (переважно вихідці з арабських та азійських країн) складають близько 70% (World Population Review, 2022). Відтак, солідарність з Україною висловили представники чималої кількості іноземних діаспор у Кувейті – індійської, філіппінської, сирійської, азербайджанської тощо. З огляду на велику кількість християн серед резидентів Кувейту активно виявилась і підтримка місцевих церков, які провели 2 служби за мир в Україні та організували збір пожертв.

Слід зауважити, що на відміну від європейських країн, де голос громадськості може вплинути на центри прийняття рішень, у Кувейті громадяни мають суттєво обмежені важелі впливу на владні кола. Крім того, увага громадян Кувейту пріоритетно зосереджена на питаннях власного добробуту, а державних діячів – на системній внутрішньополітичній кризі внаслідок протиріч між парламентом та урядом. Це нівелює такий ефективний інструмент, як робота з опозиційними колами. Малоімовірно, що кувейтське громадянське суспільство здатне вплинути на позицію держави стосовно надання Україні більшої допомоги, насамперед військової та фінансової. Відповідно, максимальний рівень підтримки України з боку кувейтської громадськості обмежується приватними ініціативами допомоги, що теж є вагомим фактором. З метою консолідації підтримки кувейтських друзів України представники України в Кувейті (дипломати та активісти з-поміж діаспори) проводять відкриті зустрічі, дискусії та заходи культурної дипломатії.

Інформаційний аспект висвітлення в Кувейті російсько-української війни характеризується позитивними й негативними рисами. До негативних слід віднести тотальний контроль Міністерства інформації над місцевими ЗМІ, які підлягають жорсткій цензурі. У Кувейті публікація будь-яких матеріалів, що суперечать офіційній позиції держави, не допускається через невідворотність покарання. Саме тому до оприлюднення заяви Міністерства закордонних справ Кувейту від 24 лютого 2022 р. про засудження Еміратом збройної агресії проти України комунікувати в інформаційному просторі Кувейту згадане питання впродовж попередніх років війни було вкрай складно. Кувейт підтримав резолюцію ГА ООН «Територіальна цілісність України» від 27 березня 2014 р., однак до 24 лютого 2022 року керівництво Кувейту уникало прямого засудження Росії як порушника територіальної цілісності України і не виявило бажання приєднатись до Кримської платформи. Показово, що навіть після повномасштабного вторгнення РФ в Україну державні телеканали Кувейту застережливо утримались від трансляції відповідних коментарів українських дипломатів.

До позитивних рис слід віднести більш сміливу реакцію кувейтських друкованих ЗМІ. У провідних газетах Кувейту («КУНА», «Аль-Анба», «Ар-Рай», «Аль-Джаріда», «Аль-Кабас», «Kuwait Times» та «The Times, Kuwait») інформація щодо загарбницької війни РФ проти України висвітлюється стало та загалом об'єктивно, з посиланнями на європейські ЗМІ. Частка повідомлень про Україну, які мають негативне забарвлення, не перевищує 10%. Цей показник приблизно співставний з результатами моніторингу світових ЗМІ на предмет висвітлення війни в Україні. Серед ключових маніпулятивних тез у ЗМІ Кувейту (та інших арабських країн регіону) варто виокремити такі: 1) Європа продемонструвала расистське обличчя, коли негайно відкрила двері для біженців з України, однак заблокувала в'їзд для біженців з Сирії, Афганістану, Іраку; 2) європейські демократичні цінності хибні, тому інвестиції в Європу незахищені й можуть бути конфісковані; 3) Захід має подвійні стандарти, оскільки втручається у внутрішні справи арабських і мусульманських країн, але подавляє революції в Європі, визнає законність окупації Палестини ізраїльтянами; 4) Росія веде війну не проти України, а проти ворожого НАТО, у якій Україна – лише майданчик бойових дій.

Водночас інформаційне поле Кувейту майже не містить повністю вигаданих повідомлень. Основним джерелом небагатьох наявних фейків є заяви офіційних посадовців РФ, підкріплені дезінформаційними кампаніями пропагандистських ЗМІ. Одним із прикладів таких вигаданих повідомлень у кувейтській пресі є публікації щодо запобігання Росією теракту ІДІЛ у Криму, який ніби готувався за підтримки кримських татар та українських нацистів, та дискримінації постраждалих від війни іноземців (а також ромів) в Україні та Європі (Al-Qabas, 2022). Також, у період воєнного стану в Україні в кувейтській пресі з'явилися 2 наповнені дезінформацією інтерв'ю посла РФ у Кувейті та лідера Чеченської Республіки Російської Федерації. Публікації були збалансовані позицією української сторони, що свідчить про дотримання редакторами відповідних газет стандартів журналістики. Вартий уваги і той факт, що на відміну від кувейтських телеканалів провідні друковані ЗМІ Емірату з моменту

повномасштабного нападу РФ на Україну активно публікують інтерв'ю українських дипломатів та представників діаспори, які нині є рупором України в субрегіоні Затоки. Загальна кількість коментарів українського дипломатичного корпусу в Кувейті в інформаційному полі регіону впродовж перших 2 місяців війни сягнула понад 100. Найбільш активними майданчиками виявились саудівські телеканали «Аль-Арабійя» і «Аль-Хадас», британсько-еміратський телеканал «Скай Ньюз Арабія» та катарський «Аль-Джазіра». З-поміж газет найбільшу кількість інтерв'ю українських посадовців опублікували кувейтські видання «Аль-Анба» та «Аль-Кабас».

Щодо динаміки повідомлень про Україну в кувейтських ЗМІ, починаючи з 24 лютого 2022 р., слід відзначити її поступове зниження у міру того, як інші теми почали заповнювати інформаційний простір Емірату (священний місяць Рамадан, ізраїльсько-палестинське протистояння, стихійні лиха у світі, єменська криза, атаки хуситів, співпраця по лінії Кувейт–ЄС тощо). Однак такі ключові теми, як облога й падіння Маріуполя, звірства російських окупантів у звільнених українських містах, стан переговорного процесу з РФ, зміна військових задач РФ в Україні тощо, широко висвітлюються місцевими журналістами.

Весь масив повідомлень про Україну в кувейтських ЗМІ з 24 лютого 2022 р. доцільно узагальнити так: 1) проблеми евакуації цивільних та зростання кількості українських біженців в Європі; 2) руйнація українських міст, цивільні жертви внаслідок обстрілів російської армії; 3) кувейтська державна допомога Україні 3) висилка російських дипломатів з країн світу; 4) заяви світових лідерів на підтримку України; 5) санкційний тиск на РФ; 6) захоплення російською армією Чорнобильської та Запорізької АЕС.

Заслугує на увагу реакція кувейтських ЗМІ на загрозу кризи продовольчої безпеки у світі внаслідок війни між Україною та Росією. Річ у тім, що в арабських ЗМІ з'явилось чимало відповідних публікацій, адже Єгипет (топ-імпортер зерна у світі), Лівія, Туніс, Сирія, Ліван та інші близькосхідні країни залежать від імпорту зерна на понад 60%. Зокрема в медійному просторі згаданих арабських країн резонувала інформація про частку української соняшникової олії у світовому експорті (55%), а також дані Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН про те, що в 2021 році Україна та Росія контролювали близько 30% світового експорту пшениці (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2022, р. 1). Арабський світ стурбований зростанням цін на їжу та паливо, адже це може загрожувати дестабілізацією ситуації у вразливих країнах регіону Близького Сходу та Африки, а за найгірших сценаріїв – масовими протестами (Arab News, 2022). Подекуди трапляються публікації про те, що у зв'язку з погіршенням гуманітарної ситуації в Україні до неї можуть бути частково спрямовані міжнародні потоки гуманітарної допомоги, які є життєво важливими для Сирії, Ємену та Лівану. Натомість у ЗМІ Кувейту проблема продовольчої безпеки в контексті війни в Україні представлена епізодично. Офіційні чинники країни декларують захищеність Емірату від можливих збоїв у логістичних ланцюгах постачання продовольства завдяки диверсифікованій мережі постачальників (Fattahova, 2022; Izzak, 2022). До того ж Глобальний індекс продовольчої безпеки оцінив Кувейт як одну з найбільш продовольчо захищених країн субрегіону Затоки, яка посіла в згаданому рейтингу 30-е місце у світі в 2021 р. (Global Food Security Index, 2021). У 2020 р. Кувейт посів 68-е місце у світі за обсягом імпортованої пшениці, яку Емірат закуповує здебільшого з Австралії, Канади, Індії, і відносно невелику частину – з Росії та України (Observatory of Economic Complexity, 2022). Загалом, український експорт продовольчих товарів у Кувейт є невеликим. За даними сайту «TradeMap» протягом останніх 5 років частка українського експорту соняшникової олії в Кувейт в середньому складала 14%, ячменю – 8%, кукурудзи – 2.5%, курятини – 1.8% (TradeMap, 2021). Відтак, у Кувейті тези про Україну як гаранта світової продовольчої безпеки (яку РФ прагне зруйнувати) та гасло «Захист України захищає світ від голоду» не були сприйняті належним чином.

У соціальних мережах Україна веде не менш активну інформаційну війну проти потужного ворога. Дослідниця близькосхідної тематики Міжнародного наукового центру імені Вудро Вільсона Н. Овейдат справедливо стверджує, що пропагандистська робота Росії в арабському світі така ж інтенсивна, як і в англomовному. Зокрема проросійські арабськомовні користувачі соціальних мереж маніпулятивно зіставляють реакцію Заходу на вторгнення в Україну з його відповіддю на кризи в Палестині, Сирії, Лівії, Ємені й Афганістані (Oweidat, 2022). До того ж на Близькому Сході Росія просуває тези про нав'язування «західного шляху розвитку», небезпеку домінування США у світі, важливість дотримання нейтралітету у чужій для країн регіону війні, нікчемність економічних санкцій проти Росії, несаможиттєвість та/або ненадійність українського керівництва тощо (Abdelaziz, 2022). На нашу думку, активність російської арабськомовної пропаганди в соціальних мережах пов'язана ще й з нагальною потребою Росії у живій силі для продовження агресії проти України. Прикметно, що паралельно з просуванням повідомлень про готовність сирійських та лівійських бойовиків взяти участь у війні проти України, Росія докладає чималих зусиль для дискредитації Інтернаціонального легіону оборони України. Так само взаємно суперечливими є публічні заклики російського керівництва

до захисту православної віри в Україні, тоді як лідер Чеченської Республіки називає війну в Україні «джигадом» (священною війною проти невірних).

Цікавим є спостереження Н. Овейдат про те, що чимало антизахідної та антидемократичної риторики у соціальних мережах походить саме з країн Затоки, які мають досвід підтримки авторитарних режимів у субрегіоні та поза його межами завдяки так званим «фермам ботів» (Oweidat, 2022). Попри відсутність інструментів для перевірки згаданої тези зазначимо, що в коментарях під постами української дипломатичної місії у Кувейті в інстаграмі та твіттері нерідко з'являються дописи антиукраїнського характеру.

Логіка подальшого курсу Кувейту та інших арабських країн Затоки щодо подій в Україні залежатиме від можливостей і загроз, які для них створює війна. Фахівець з політичних наук Г. Аль-Мекаймі не ставить під сумнів вплив російсько-української війни на Кувейт. Науковиця відзначає коливання цін на енергоносії, що для Кувейту наразі є позитивним фактором. Вірогідно, що російсько-українська війна здешевить зарубіжні російські активи, можливість придбання яких приверне увагу кувейтських інвесторів. Водночас загарбницька війна у центрі Європи XXI століття є тестом на дієвість міжнародного права та дипломатії щодо вирішення конфліктів. Г. Аль-Мекаймі не виключає того, що анексія й окупація територій суверенних держав стане плацдармом подальших подібних практик у світі (Abdallah, 2022).

М. Яхїя вважає, що окрім продовольчої кризи, вторгнення РФ в Україну матиме наслідки ще у військово-економічній та енергетичній площинах. КСА, ОАЕ, Катар та інші країни, які купують в РФ військову продукцію, зіштовхнуться з труднощами подальшої співпраці у зв'язку з санкціями проти РФ (Yahya, 2022). Також російсько-українська війна продемонструвала, що фактичний рівень військово-промислового комплексу РФ не відповідає заявленому. Відтак, перспективи подальшої військово-технічної співпраці арабських країн з РФ виглядають примарними. К. Ульріксен також припускає, що негативні наслідки російсько-української війни для арабських країн Затоки будуть здебільшого пов'язані з впливом санкцій проти РФ. Так, інвестиції суверенних фондів країн Затоки в РФ, зокрема у співпраці з Російським фондом прямих інвестицій, вже постраждали. Однак рішення Катарської інвестиційної адміністрації та Інвестиційного фонду ОАЕ «Mubadala» не виводити інвестиції з РФ. К. Ульріксен пов'яже зі спільністю інтересів на енергетичному ринку, яка продовжить бути точкою дотику між країнами Затоки та РФ попри те, що енергетичні ресурси РФ поступово втрачають конкурентні переваги на енергетичному ринку (Ulrichsen, 2022). На противагу цій позиції А. Султан розглядає дотичність арабських країн Затоки до війни між Росією та Україною з точки зору перерозподілу енергетичного ринку Європи. Витіснення російських енергоносіїв створило вікно можливостей для експортерів нафти й газу з субрегіону Затоки, країни якого вже отримують надприбутки внаслідок зростання цін на вуглеводні. На думку Т. Аль-Ані й А. Султана, насамперед слід стежити за позицією КСА та Катару щодо війни в Україні, оскільки вони є одними з найбільших нафтовидобувних та газовидобувних країн світу. Недопущення цих країн на європейський ринок буде серед ключових завдань Кремля (Al-Ani, 2022; Wallace, Foxman, 2022).

Напередодні російського вторгнення в Україну кувейтські аналітики А. Султан та Г. Аль-Мекаймі прогнозували, що Кувейт не буде поляризувати свій зовнішньополітичний курс, а радше закликатиме усі причетні сторони до вирішення конфлікту шляхом переговорів (Al-Khaleej Online, 2022). Після справдження цих передбачень Кувейт обрав роль гуманітарного спонсора у національно-визвольній війні України. Розлогий пакет допомоги Україні є таким же інструментом м'якої сили Емірату, як і гуманітарна підтримка Афганістану, Ємену, Сирії, Палестини тощо.

У майбутньому Кувейт, імовірно, бездіяльно чекатиме розвитку ситуації на фронтах російсько-української війни. Так вважає і Е. Волд, заявивши, що замовчування дій РФ щодо України наразі є для Кувейту найкращим варіантом реагування (The Economic Times, 2022). Стратегічна поразка РФ у її війні проти України спричинить тектонічні зміни міжнародного устрою, закріпить за Росією статус країни-ізгоя на десятиліття, однак на це потрібен час. Натомість горизонт зовнішньополітичного планування Кувейту не виходить за межі найближчих років. Відповідно, допоки РФ підживлюватиме ілюзії своїх міжнародних партнерів щодо спроможності Росії як держави, Кувейт не розриватиме з нею політичні, економічні та міжлюдські контакти. Водночас після радикальної зміни геополітичного розкладу сил на користь України беззаперечним свідченням підтримки Кувейтом України слугуватиме його гуманітарний внесок у перемогу України.

Висновки.

1. У межах субрегіону Затоки політична позиція Кувейту є однією з найбільш проукраїнських як на рівні міжнародних організацій, так і на рівні гуманітарно-матеріальної допомоги. Водночас у публічній комунікації Кувейт свідомо не засуджує належним чином Росію як агресивного порушника міжнародного права, хоча закликає дотримуватися міжнародних зобов'язань усі сторони конфлікту. Це дає підстави судити про намір Кувейту зберегти простір для маневру в контексті налагодженої

міжрегіональної співпраці з Росією. До того ж зануреність у внутрішньополітичний порядок денний і необхідність координації з більш впливовими членами РСАДПЗ (насамперед КСА) позбавляє Кувейт будь-якої мотивації вдаватися до демаршу.

2. Реакція кувейтського суспільства на вторгнення в Україну засвідчила майже абсолютну підтримку України (за винятком одиничних маргіналів) в інформаційному, фінансовому, гуманітарному та інших вимірах. Однак особливості політичної системи Кувейту та зосередженість політичного життя Емірату на внутрішніх (як максимум регіональних) проблемах зводять нанівець можливості впливу суспільства на владу в зовнішньополітичних питаннях.

3. Висвітлення російсько-української війни в кувейтських ЗМІ повністю віддзеркалює офіційну позицію держави щодо неї. Контрольовані та обмежені цензурою ЗМІ Кувейту утримувалися від публікації матеріалів або принаймні заяв українських посадовців щодо війни до моменту публічного засудження зовнішньополітичним відомством Емірату агресії РФ проти України. Однак услід за державними медіями діяти також включили до власного порядку денного повідомлення проукраїнського характеру, звівши частку негативних повідомлень до мінімуму. Висока на початку інтенсивність висвітлення війни поволі зменшувалася, місця на перших шпальтах газет та етерах телеканалів у прайм-тайм почали витіснятися іншими темами. Тим не менш, увага до резонансних та поворотних епізодів національно-визвольної війни українців залишається традиційно високою.

4. Війна РФ проти України вірогідно не здатна вибити історично нейтральний та обережний зовнішньополітичний курс Кувейту зі звичної колії. Створені війною в Європі можливості та загрози для Кувейту поки не є критичними, а рівень співпраці (насамперед інвестиційної) з РФ та Україною, за словами кувейтських посадовців, є невеликим. Отже, Кувейт поки що не вбачає об'єктивних причин для зміни обраної ним вичікувальної позиції. Підтримка зв'язків із російською стороною з одночасною різнопрофільною допомогою Україні – це комбінація, яка дозволить Кувейту розіграти певну кількість політичних сценаріїв у майбутньому.

З кожним днем війни зберігати умовний нейтралітет ставатиме дедалі складніше. Сценарій затяжної війни Росії проти України означатиме продовження західного тиску на РФ, її ізоляції та обтяження санкціями. У цьому разі залишається відкритим питання, чи спробує Кремль натиснути на Кувейт та інші арабські країни Затоки з метою більш чіткого представлення їхньої позиції щодо війни в Україні. Відповідь арабських монархій залежатиме у тому числі від ефективності української дипломатії в субрегіоні Затоки, яка наполегливо і послідовно бореться за військову, фінансову, гуманітарну та санкційну підтримку з боку арабських партнерів.

Оскільки комунікаційна майстерність українських дипломатів є одним із ключових інструментів цієї боротьби, перспективною темою подальших аналітичних розвідок є дослідження актуальної для Кувейту аргументації необхідності підтримки України в її визвольній війні.

Seheda O. Kuwait policy toward Ukraine following Russia's full-scale invasion

The article deals with the analysis of the position of the State of Kuwait on the war of aggression of the Russian Federation against Ukraine, as well as the reactions of Kuwaiti society and the media to the full-scale Russian invasion of Ukraine. The author has examined the preconditions for the formation of Kuwait's official position on the war in Ukraine, and outlined the peculiarities of public communication of Kuwaiti government, as well as listed the facts of humanitarian and financial assistance to Ukraine, Ukraine's support at international level, etc. The article has predicted the evolution of Kuwait's official position on Ukraine's liberation war. It has been based on Kuwait's previous foreign policy experience, and modeling the benefits and threats created by the war on the European continent.

The paper has assessed the level of support for Ukraine by Kuwaiti citizens, their role in shaping the state's position, as well as the reaction to the war in Ukraine of foreign residents, who make up the vast majority of Kuwait's population. The assessment has been substantiated by analyzing the humanitarian initiatives of Kuwaiti citizens and residents in support of Ukraine.

The article has demonstrated the results of monitoring the Kuwaiti media broadcasting the Russian invasion of Ukraine, and determined the degree of their independence. In particular, the author has assessed the intensity, content and nature of reports about Ukraine in the Kuwaiti media from February 24th, 2022.

The combination of the following notions – the state, society and media of Kuwait – forms an idea of the driving forces, key elements and limits of the Ukrainian track of Kuwait's foreign policy. In turn, understanding these factors could allow us to adjust the future challenges and tools of Ukrainian diplomacy in Kuwait, especially during Ukraine's fight against Russian invaders.

Key words: Ukraine, Kuwait, Russian Federation, war, stance, diplomacy, support, GCC.

Література:

1. Балануца О. О., Сегеда О. О. Публічна дипломатія в роботі дипустанов: цікаві факти з українського досвіду в Кувейті. *Україна дипломатична*. 2020. № 22. С. 267–271. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/26.pdf> (дата звернення: 08.05.2022).
2. Балануца О. О., Сегеда О. О. Публічна дипломатія України в Кувейті: потенціал нестандартних рішень. *Україна дипломатична*. 2020. № 21. С. 258–267. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/26.pdf> (дата звернення: 08.05.2022).
3. Балануца О. О., Сегеда О. О., Освітній вимір публічної дипломатії: синергія міжнародних та національних освітніх проєктів. *The Scientific Heritage*. 2020. № 48. С. 71–77. URL: <http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2021/06/VOL-5-No-48-48-2020.pdf> (дата звернення: 08.05.2022).
4. Богомолов О., Данилов С., Юлдашев Р. Близький Схід і Північна Африка як сфера інтересів України. Аналітична доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут сходознавства НАН України імені А.Кримського*. 2020. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidil/blizkiy-skhid-ta-pivnichna-afrika-yak-sfera-interesiv-ukraini> (дата звернення: 02.05.2021).
5. Герасимчук А. Перська затока: вибір та можливості України. *Ukrainian Prizm*: веб-сайт. URL: <http://prismua.org.tilda.ws/persiangulf> (дата звернення: 08.05.2021).
6. Горін П. Українська дипломатія на Близькому Сході: що заважає просуванню українських інтересів. *Українська призма*. 2017. URL: <http://prismua.org/ukrainian-diplomacy-middle-east-prevents-promotion-ukrainian-interests/> (дата звернення: 02.05.2021).
7. Остряніна Н. С. Перспективи співробітництва між Україною та країнами Перської затоки у нафтовій галузі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. № 15 (154). С. 185–190.
8. Сегеда О. О., Смолянюк В. Ф. Сучасні процеси цифровізації в дипломатичній службі України та Кувейту. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: Збірник наукових статей. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020. Т. 42. С. 77–88.
9. Слободян Н. В. Політика України щодо країн Перської затоки. *Сходознавство*. 2009. № 48. С. 197–206.
10. Швед В. Особливості розвитку інтеграційних процесів у регіоні Затоки після революцій «арабської весни»: висновки для України. *Історичні і політологічні дослідження*. 2018. № 2 (63). С. 101–111.
11. Abdelaziz M. Arab Media Perspectives on the Ukraine Crisis. *Fikra Forum*: web-site. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/arab-media-perspectives-ukraine-crisis> (дата звернення: 08.05.2022).
12. Arwa I. UAE stance on Ukraine war reflects 'strong alliance' with Russia. *Aljazeera*: web-site. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/uae-stance-on-ukraine-war-reflects-strong-alliance-with-russia> (дата звернення: 08.05.2022).
13. Awad M. UAE boosts diplomatic presence in Europe. *The National News*. 2013. URL: <https://www.thenationalnews.com/uae/government/uae-boosts-diplomatic-presence-in-europe-1.292926> (дата звернення: 08.05.2022).
14. Khader. B. The European Union and the Gulf Cooperation Council in a Changing Environment. *European Institute of the Mediterranean*. 2014. URL: <https://www.iemed.org/publication/the-european-union-and-the-gulf-cooperation-council-in-a-changing-environment/> (дата звернення: 08.05.2022).
15. Barada A. GCC urges Russia, Ukraine to return to diplomacy. *Asharq Al-Awsat*: web-site. URL: <https://english.aawsat.com/home/article/3553076/gcc-urges-russia-ukraine-return-diplomacy> (дата звернення: 08.05.2022).
16. Battaloglu N. The GCC States' Russian Dilemma. *Politics today*: web-site. URL: <https://politicstoday.org/the-gcc-states-russian-dilemma/> (дата звернення: 08.05.2022).
17. Bianco. C. Gulf apart: How Europe can gain influence with the Gulf Cooperation Council. *European Council on Foreign Relations*. 2020. URL: https://ecfr.eu/publication/a_gulf_apart_how_europe_can_gain_influence_with_gulf_cooperation_council/ (дата звернення: 08.05.2022).
18. Bin Nahar N. Mapping European leverage in the MENA region. *European Council on Foreign Relations*. 2019. URL: https://ecfr.eu/special/mapping_eu_leverage_mena/qatar (дата звернення: 08.05.2022).
19. Double standards: Western coverage of Ukraine war criticised. *Aljazeera*: web-site. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/27/western-media-coverage-ukraine-russia-invasion-criticism> (дата звернення: 08.05.2022).
20. Fattahova N. Kuwait not yet affected by Ukraine war, wheat imported from Australia. *Kuwait Times*: web-site. URL: <https://www.kuwaittimes.com/kuwait-not-yet-affected-by-ukraine-war-wheat-imported-from-australia/> (дата звернення: 08.05.2022).

21. GCC countries urge dialogue to settle the political crisis in Ukraine. *Bahrain News Agency*: web-site. URL: <https://www.bna.bh/en/GCCcountriesurgedialoguetosettlethepoliticalcrisisinUkraine.aspx?cms=q8FmFJgiscL2fwIzON1%2BDh8a%2B%2B6tDJKXuOEEs0uvsYs%3D> (дата звернення: 08.05.2022).
22. GCC MPs emphasize support of diplomatic efforts to resolve Ukraine crisis. *Kuwait news agency*: web-site. URL: <https://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=3033009> (дата звернення: 08.05.2022).
23. Ghafar A., Colombo S. Conclusion: EU-GCC Relations at a Crossroads. *The European Union and the Gulf Cooperation Council. Contemporary Gulf Studies*. Palgrave Macmillan, 2021. P. 239–244.
24. Galeeva D. Gulf States' Perspectives on the Russo-Ukrainian Conflict. *Gulf International Forum*: web-site. URL: <https://gulif.org/gulf-states-perspectives-on-the-russo-ukrainian-conflict/> (дата звернення: 08.05.2022).
25. Hellyer H. How the Arab World Is Responding to the War in Ukraine. *Time*: web-site. URL: <https://time.com/6155374/arab-world-reactions-ukraine/> (дата звернення: 08.05.2022).
26. How Ukraine war is making the Arab region's food security crisis worse. *Arab News*: web-site. URL: <https://www.arabnews.com/node/2056081/world> (дата звернення: 08.05.2022).
27. Hudhaifa E. Gulf States mum on Russo-Ukrainian war. *The Medialine*: web-site. URL: <https://themedialine.org/by-region/gulf-states-mum-on-russo-ukrainian-war/> (дата звернення: 08.05.2022).
28. Impact of the Ukraine-Russia conflict on global food security and related matters under the mandate of the Food and Agriculture Organization of the United Nations. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*: web-site. URL: <https://www.fao.org/3/ni734en/ni734en.pdf> (дата звернення: 08.05.2022).
29. Izzak B. Government assures it has enough strategic food reserves. *Kuwait times*: web-site. URL: <https://www.kuwaittimes.com/govt-assures-it-has-enough-strategic-food-reserves/> (дата звернення: 08.05.2022).
30. Khurma M. Ukraine, Russia and the Arabs. *Wilson Center*: web-site. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/ukraine-russia-and-arabs> (дата звернення: 08.05.2022).
31. Kuwait Population 2022. *World Population Review*: web-site. URL: <https://worldpopulationreview.com/countries/kuwait-population> (дата звернення: 08.05.2022).
32. 32. Kuwait. *Global Food Security Index*: web-site. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/Country/Details#Kuwait> (дата звернення: 08.05.2022).
33. Legrenzi M. The GCC and the International Relations of the Gulf: Diplomacy, Security and Economic Cooperation in a Changing Middle East. I.B. Tauris. 2015. 200 p.
34. Miller R., Al-Mansouri Kh. Qatar's foreign policy engagement with the European Union: evolving priorities of a small state in the contemporary era. *Comillas Journal of International Relations*. 2016. № 5. P. 46–64.
35. Ministry of foreign affairs of the State of Kuwait: web-site. URL: <https://www.mofa.gov.kw/en/> (дата звернення: 08.05.2022).
36. Oweidat N. The Russian Propaganda in Arabic hidden from the West. *Fikra forum*: web-site. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russian-propaganda-arabic-hidden-west> (дата звернення: 08.05.2022).
37. Satlof R. Why Arab Allies Don't Trust the US on Ukraine. *WSJ*: web-site. URL: <https://www.wsj.com/articles/arab-allies-dont-trust-the-us-ukraine-middle-east-resolve-russia-ukraine-arms-sales-saudi-arabia-uae-united-arab-emirates-libya-egypt-iraq-iran-nuclear-deal-jcroa-2015-israel-11649446410> (дата звернення: 08.05.2022).
38. Tank P., Palik J., Jensehaugen J., Harpviken K. Transactional Engagements: Middle Eastern Responses to the Ukrainian War. *Prio Blogs*: web-site. URL: <https://blogs.prio.org/2022/03/transactional-engagements-middle-eastern-responses-to-the-ukrainian-war/> (дата звернення: 08.05.2022).
39. The independent resource on global security. *Stockholm international peace research institute*: web-site. URL: https://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (дата звернення: 08.05.2022).
40. The Ukraine War: The Arab World is Not Immune. / Ghazal A. and others. *Arab Center Washington DC*: web-site. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/the-ukraine-war-the-arab-world-is-not-immune/> (дата звернення: 08.05.2022).
41. Trade statistics for international business development. *Trade Map*: web-site. URL: <https://www.trademap.org/Index.aspx> (дата звернення: 08.05.2022).
42. Ulrichsen K. The GCC and the Russia-Ukraine crisis. *Arab Center Washington DC*: web-site. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/the-gcc-and-the-russia-ukraine-crisis/> (дата звернення: 08.05.2022).
43. US or Russia? Ukraine crisis poses dilemma for wealthy Gulf. *The Economic times*: web-site. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/us-or-russia-ukraine-crisis-poses-dilemma-for-wealthy-gulf/articleshow/89847637.cms> (дата звернення: 08.05.2022).

44. Wallace P., Foxman S. What is making one of the richest countries even richer. *Bloomberg*: web-site. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2022-04-29/war-in-ukraine-is-making-qatar-even-richer-as-europe-ditches-russian-gas#:~:text=Hosting%20the%20football%20World%20Cup,the%20Gulf%20state%20real%20influence> (дата звернення: 08.05.2022).
45. What the Russian war in Ukraine means for the Middle East. / Hamzawi A. and others. *Carnegie Endowment for International Peace*: web-site. URL: <https://carnegieendowment.org/2022/03/24/what-russian-war-in-ukraine-means-for-middle-east-pub-86711> (дата звернення: 08.05.2022).
46. Wheat in Kuwait. *Observatory of Economic Complexity*: web-site. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/wheat/reporter/kwt> (дата звернення: 08.05.2022).
47. موقع إلكتروني *الخليج أونلاين*. العلاقات الكويتية مع روسيا وأوكرانيا. إنفوجرافيك.. العلاقات الكويتية مع روسيا وأوكرانيا. إنفوجرافيك/إنفوجرافيك-العلاقات-الكويتية-مع-روسيا-وأوكرانيا (дата звернення: 08.05.2022).
48. موقع إلكتروني *القبس*. تمييز واضطهاد وإهمال.. غجر أوكرانيا اللاجئين يعودون: وطننا أرحم من أوروبا (дата звернення: 08.05.2022).
49. موقع إلكتروني *الرأي*. الحسبة الكويتية في «الحرب الأوكرانية»... ارتفاع أسعار النفط وزيادة التضخم (дата звернення: 08.05.2022).
50. موقع إلكتروني *القبس*. روسيا: إحباط هجوم إرهابي لداعش في شبه جزيرة القرم. URL: <https://www.alqabas.com/article/5881589> (дата звернення: 08.05.2022).
51. موقع إلكتروني *الخليج أونلاين*. كيف ستتعامل دول الخليج مع حرب روسيا وأوكرانيا؟. URL: <https://alkhaleejonline.net/> (дата звернення: 08.05.2022).
52. موقع إلكتروني *العربية*. منسى س. من غزو الكويت إلى الأزمة الأوكرانية. 32 سنة تراجع (дата звернення: 08.05.2022).
53. موقع إلكتروني *الحرية*. هيئة الاستثمار: استثمارتنا في روسيا وأوكرانيا لا تنكر (дата звернення: 08.05.2022).

References:

1. Balanutsa, O. O., Sehed, O. O. (2020). Publichna dyplomatiia v roboti dypustanov: tsikavi fakty z ukrainskoho dosvidu v Kuveiti. [Public diplomacy in the work of diplomatic missions: interesting facts from the Ukrainian experience in Kuwait] *Ukraina dyplomatychna*. 22. 267–271. DOI: 10.37837/2707-7683-2021-13. [in Ukrainian].
2. Balanutsa, O. O., Sehed, O. O. (2020). Publichna dyplomatiia Ukrainy v Kuveiti: potentsial nestandardnykh rishen. [Ukraine's public diplomacy in Kuwait: the potential for non-standard solutions]. *Ukraina dyplomatychna*. 21. 258–267. DOI 10.37837/10.37837/2707-7683-2020-15. [in Ukrainian].
3. Balanutsa, O. O., Sehed, O. O. (2020). Osvitnii vymir publichnoi dyplomatii: synerhiia mizhnarodnykh ta natsionalnykh osvitynykh proektiv. [Education dimension of public diplomacy: synergy of international and national education projects] *The Scientific Heritage*. 48. 71–77. URL: <http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2021/06/VOL-5-No-48-48-2020.pdf>. [in Ukrainian].
4. Bohomolov, O., Danylov, S., Yuldashev, R. (2020). Blyzkyi Skhid i Pivnichna Afryka yak sfera interesiv Ukrainy. Analitichna dopovid. [The Middle East and North Africa as Ukraine's sphere of interests. Analytical report]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Instytut skhodoznavstva NAN Ukrainy imeni A. Krymskoho*. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/blizkiy-skhid-ta-pivnichna-afrika-yak-sfera-interesiv-ukraini> [in Ukrainian].
5. Herasymchuk, A. (2022). Perska zatoka: vybir ta mozhlyvosti Ukrainy. [Persian Gulf: options and opportunities for Ukraine]. *Ukrainian Prizm*. URL: <http://prismua.org.tilda.ws/persiangulf> [in Ukrainian].
6. Horin, P. (2017). Ukrainka dyplomatiia na Blyzkomu Skhodi: shcho zavazhaie prosvanniu ukrain-skykh interesiv. [Ukrainian diplomacy in the Middle East: what hinders the promotion of Ukrainian interests.]. *Ukrainian prizm*. URL: <http://prismua.org/ukrainian-diplomacy-middle-east-prevents-promotion-ukrainian-interests/> [in Ukrainian].
7. Ostrianina, N. S. (2008). Perspektyvy spivrobotnytstva mizh Ukrainoiu ta krainamy Perskoi zatoky u naf-tovii haluzi. [Prospects for cooperation between Ukraine and the Gulf states in the oil industry]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 15 (154). 185–190. [in Ukrainian].
8. Sehed, O. O., Smolianiuk, V. F. (2020). Suchasni protsesy tsyvrovizatsii v dyplomatychnii sluzhbi Ukrainy ta Kuveitu. [Modern digitization processes in the diplomatic service of Ukraine and Kuwait.]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu: Zbirnyk naukovykh statei*. 2020. 42. 77–88. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.42.77-88> [in Ukrainian].
9. Slobodian, N. V. (2009). Polityka Ukrainy shchodo krain Perskoi zatoky. [Ukraine's policy toward the Gulf states]. *Skhodoznavstvo*. 48. 197–206 [in Ukrainian].
10. Shved, V. (2018). Osoblyvosti rozvytku intehratsiinykh protsesiv u rehioni Zatoky pislia revoliutsii «arabskoi vesny»: vysnovky dlia Ukrainy. [Peculiarities of the development of integration processes «arabskoi vesny»: conclusions for Ukraine].

- in the Gulf region after revolutions of the «Arab Spring»: conclusions for Ukraine]. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. 2018. 2 (63). 101–111 [in Ukrainian].
11. Abdelaziz, M. (2022). Arab Media Perspectives on the Ukraine Crisis. *Fikra Forum*. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/arab-media-perspectives-ukraine-crisis>. [in English].
 12. Arwa, I. (2022). UAE stance on Ukraine war reflects 'strong alliance' with Russia. *Aljazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/uae-stance-on-ukraine-war-reflects-strong-alliance-with-russia>. [in English].
 13. Awad, M. (2013). UAE boosts diplomatic presence in Europe. *The National News*. URL: <https://www.thenationalnews.com/uae/government/uae-boosts-diplomatic-presence-in-europe-1.292926> [in English].
 14. Khader, B. (2014). The European Union and the Gulf Cooperation Council in a Changing Environment. *European Institute of the Mediterranean*. URL: <https://www.iemed.org/publication/the-european-union-and-the-gulf-cooperation-council-in-a-changing-environment/> [in English].
 15. Barada, A. (2022). GCC urges Russia, Ukraine to return to diplomacy. *Asharq Al-Awsat*. URL: <https://english.aawsat.com/home/article/3553076/gcc-urges-russia-ukraine-return-diplomacy> [in English].
 16. Battaloglu, N. (2022). The GCC States' Russian Dilemma. *Politics today*. URL: <https://politicstoday.org/the-gcc-states-russian-dilemma/> [in English].
 17. Bianco, C. (2020) Gulf apart: How Europe can gain influence with the Gulf Cooperation Council. *European Council on Foreign Relations*. URL: https://ecfr.eu/publication/a_gulf_apart_how_europe_can_gain_influence_with_gulf_cooperation_council/ [in English].
 18. Bin Nahar, N. (2019). Mapping European leverage in the MENA region. *European Council on Foreign Relations*. URL: https://ecfr.eu/special/mapping_eu_leverage_mena/qatar [in English].
 19. Double standards: Western coverage of Ukraine war criticised. (2022). *Aljazeera*. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/27/western-media-coverage-ukraine-russia-invasion-criticism> [in English].
 20. Fattahova, N. (2022). Kuwait not yet affected by Ukraine war, wheat imported from Australia. *Kuwait Times*. URL: <https://www.kuwaittimes.com/kuwait-not-yet-affected-by-ukraine-war-wheat-imported-from-australia/> [in English].
 21. GCC countries urge dialogue to settle the political crisis in Ukraine. (2022). *Bahrain News Agency*. URL: <https://www.bna.bh/en/GCCcountriesurgedialoguetosettlethepoliticalcrisisinUkraine.aspx?cms=q8Fm-FJgiscl2fwlzON1%2BDh8a%2B%2B6tDJKXuOEEs0uvsYs%3D> [in English].
 22. GCC MPs emphasize support of diplomatic efforts to resolve Ukraine crisis. (2022). *Kuwait news agency*. URL: <https://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=3033009> [in English].
 23. Ghafar, A., Colombo, S. (2021). Conclusion: EU-GCC Relations at a Crossroads. *The European Union and the Gulf Cooperation Council. Contemporary Gulf Studies*. Pp. 239–244 [in English].
 24. Gulf States' Perspectives on the Russo-Ukrainian Conflict. (2022). *Gulf International Forum*. URL: <https://gulffif.org/gulf-states-perspectives-on-the-russo-ukrainian-conflict/> [in English].
 25. Hellyer, H. (2022). How the Arab World Is Responding to the War in Ukraine. *Time*. URL: <https://time.com/6155374/arab-world-reactions-ukraine/> [in English].
 26. How Ukraine war is making the Arab region's food security crisis worse. (2022). *Arab News*. URL: <https://www.arabnews.com/node/2056081/world> [in English].
 27. Hudhaifa, E. Gulf States mum on Russo-Ukrainian war. (2022). *The Medialine*: web-site. URL: <https://themedialine.org/by-region/gulf-states-mum-on-russo-ukrainian-war/> [in English].
 28. Impact of the Ukraine-Russia conflict on global food security. (2022). *Food and Agriculture Organization of the United Nations*: web-site. URL: <https://www.fao.org/3/ni734en/ni734en.pdf> [in English].
 29. Izzak, B. (2022). Government assures it has enough strategic food reserves. *Kuwait times*: web-site. URL: <https://www.kuwaittimes.com/govt-assures-it-has-enough-strategic-food-reserves/> [in English].
 30. Khurma, M. (2022). Ukraine, Russia and the Arabs. *Wilson Center*: web-site. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/ukraine-russia-and-arabs> [in English].
 31. Kuwait Population. (2022). *World Population Review*: web-site. URL: <https://worldpopulationreview.com/countries/kuwait-population> [in English].
 32. Kuwait. (2022). *Global Food Security Index*: web-site. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/Country/Details#Kuwait> [in English].
 33. Legrenzi, M. (2015). The GCC and the International Relations of the Gulf: Diplomacy, Security and Economic Cooperation in a Changing Middle East. *I.B. Tauris*. 200 p. [in English].
 34. Miller, R., Al-Mansouri, Kh. (2016). Qatar's foreign policy engagement with the European Union: evolving priorities of a small state in the contemporary era. *Comillas Journal of International Relations*. № 5. P. 46–64. [in English].
 35. Ministry of foreign affairs of the State of Kuwait: web-site. (2021). URL: <https://www.mofa.gov.kw/en/> [in English].

36. Oweidat, N. (2022). The Russian Propaganda in Arabic hidden from the West. *Fikra forum*: web-site. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russian-propaganda-arabic-hidden-west> [in English].
37. Satlof, R. (2022). Why Arab Allies Don't Trust the US on Ukraine. *WSJ*: web-site. URL: <https://www.wsj.com/articles/arab-allies-dont-trust-the-us-ukraine-middle-east-resolve-russia-ukraine-arms-sales-saudi-arabia-uae-united-arab-emirates-libya-egypt-iraq-iran-nuclear-deal-jcpoa-2015-israel-11649446410> [in English].
38. Tank, P., Palik, J., Jensehaugen, J., Berg, Harpviken, K. (2022). Transactional Engagements: Middle Eastern Responses to the Ukrainian War. *Prio Blogs*: web-site. URL: <https://blogs.prio.org/2022/03/transactional-engagements-middle-eastern-responses-to-the-ukrainian-war/> [in English].
39. The independent resource on global security (2021). *Stockholm international peace research institute*: web-site. URL: https://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php [in English].
40. Ghazal, A. and others. (2022). The Ukraine War: The Arab World is Not Immune. *Arab Center Washington DC*: web-site. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/the-ukraine-war-the-arab-world-is-not-immune/> [in English].
41. Trade statistics for international business development (2022). *Trade Map*: web-site. URL: <https://www.trademap.org/Index.aspx>. [in English].
42. Ulrichsen K. (2022). The GCC and the Russia-Ukraine crisis. *Arab Center Washington DC*: web-site. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/the-gcc-and-the-russia-ukraine-crisis/> [in English].
43. US or Russia? Ukraine crisis poses dilemma for wealthy Gulf. (2022). *The Economic times*: web-site. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/us-or-russia-ukraine-crisis-poses-dilemma-for-wealthy-gulf/articleshow/89847637.cms> [in English].
44. Wallace, P., Foxman S. (2022). What is making one of the richest countries even richer. *Bloomberg*: web-site. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2022-04-29/war-in-ukraine-is-making-qatar-even-richer-as-europe-ditches-russian-gas#:~:text=Hosting%20the%20football%20World%20Cup,the%20Gulf%20state%20real%20influence> [in English].
45. Hamzawi, A. and others. What the Russian war in Ukraine means for the Middle East (2022). *Carnegie Endowment for International Peace*: web-site. URL: <https://carnegieendowment.org/2022/03/24/what-russian-war-in-ukraine-means-for-middle-east-pub-86711> [in English].
46. Wheat in Kuwait (2022). *Observatory of Economic Complexity*: web-site. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/wheat/reporter/kwt> [in English].
47. Infojrafic..al-alaqat al-kuwaytiya ma'a rusia wa ukraniya [Infographics: Kuwait's relations with Russia and Ukraine]. (2022). *Al-Khaleej Online*. URL: <https://alkhaleejonline.net/لـكـيـفـارـجـوـفـنـاـلـكـيـفـارـجـوـفـنـا> [in Arabic].
48. Tamyiz wadhtihad wa ihmal.. ghajar ukraniya al-laji'un yau'udun: watanuna arham min urubba [Discrimination, repression and ignorance... Ukrainian Roms, refugees come back: our motherland is more merciful than Europe]. (2022). *Al-Qabas*. URL: <https://bit.ly/3MVCvEc> [in Arabic].
49. Al-hasba al-kuwaytiya fil harb al-ukraniya... irtifa' as'ar annaft wa ziyadat attadhahhum [Kuwait's reward in "Ukrainian war".. rising oil prices and inflation]. (2022). *Al-Rai Media*. URL: <https://www.alraimedia.com/article/1576264/مـخـضـثـلـاـقـدـاـيـزـوـطـفـنـلـا> [in Arabic].
50. Rusia: ihbat hujum irhabi lidaish fi shibh jazirat alqirim [Thwarted ISIS terrorist attack in the Crimean Peninsula]. (2022). *Al-Qabas*. URL: <https://www.alqabas.com/article/5881589> [in Arabic].
51. Masalih mutashabika.. Keifa satata'amal duwal al-khalij ma'a harb rusia wa ukrania? [Intertwined interests.. How will Gulf states deal with the Ukraine-Russia war?]. (2022). *Al-Khaleej Online*. URL: <https://alkhaleejonline.net/اـيـنـارـكـوـاـاـيـسـوـرـبـرـحـعـمـجـيـلـخـلـالـوـدـلـمـاـعـتـتـسـفـيـكـكـعـكـبـاـشـتـمـحـلـاـصـمـقـسـاـيـس> [in Arabic].
52. Mansa, S. (2022). Min ghazul Kuwait ilal azmal ukraniya. 32 sana turaji'u [From invasion of Kuwait to the Ukrainian crisis. 32 years back]. *Al-Arabiya*. URL: <https://www.alarabiya.net/politics/2022/03/01/عـجـارـتـعـنـسـ32-ةـيـنـارـكـوـاـاـقـمـزـالـاـيـلـاـحـتـيـوـكـلـاـوـزـعـنـم> [in Arabic].
53. Hay'atul istishmar: istishmaratuna fi rusia wa ukrania la tathkur [Investment Authority: our investments in Russia and Ukraine are minor]. (2022). *Al-Jarida*. URL: <https://www.aljarida.com/articles/1648751359602147000/> [in Arabic].

Стаття надійшла до редакції 08.06.2022

Стаття рекомендована до друку 22.06.2022

ЛОКАЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ГРОМАДИ: СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОВПЛИВУ

Хмельников А. О.,
*кандидат політичних наук,
депутат
Дніпровської міської ради
ORCID ID: 0000-0002-9343-8161
artemhmelnykov22@protonmail.com*

Вивчаються особливості демократичної трансформації механізми політичного представництва на локальному рівні, що проходять процес формування. Розглядається співпраця між обраною на виборах місцевою владою та громадою, яка принципово налагоджується на прагматичних засадах. Встановлюються значення можливості вільного просування громадських ініціатив та відстоювання інтересів. Обговорюються політичні та організаційні зусилля з розбудови якісного громадського середовища та потреби локального політичного менеджменту в перехідних країнах. У статті використані загальнонаукові методи (гіпотетико-індуктивний, синтетичний) та підходи сучасної політичної науки (структурно-функційний та інституційний аналіз). З'ясовуються особливості потреб порядку денного щодо благоустрою, функціонування комунальної інфраструктури, соціальний розвиток. Досліджуються втручання представників центральної законодавчої влади до найменш значущих з точки зору верховної влади компетентностей з питань місцевого розвитку. Розкрито основи намагань публічної влади щодо зменшення різноманіття суб'єктів висування політичних вимог. Встановлено специфіку масштабу питань, які висуваються до розгляду та способах і механізмах відстоювання своєї точки зору. Вивчається домінування публічне висловлювання вимог та потреб конкретних соціальних та економічних груп. Досліджується специфіка опікування соціальними питаннями та тенденції спрямувати їх на якнайнижчий рівень врядування. Виявлено роль центральної та регіональної публічної влади, яка намагається відстояти власні інтереси, не втратити або встановити контроль над ресурсами громади. Розкрито реалізацію програм політичних сил, на основі якої відбулося обрання інститутів місцевого самоврядування. З'ясовується значення збереження лояльних відносин з загальнодержавною правлячою командою та водночас принципів у відстоюванні інтересів локальної комуни.

Ключові слова: локальний політичний менеджмент, політичне представництво громади, інноваційний розвиток, урбанізація, модернізація, локальна демократія.

Постановка проблеми

Одним з провідних завдань сучасного політичного менеджменту є визначення найбільш ефективних технологій розв'язання завдань розвитку громади. В умовах демократичної трансформації механізми політичного представництва на локальному рівні проходять процес формування. Ідеться про агрегування політичних інтересів, а також консолідацію соціально-демографічних, громадських, політичних та економічних груп всередині самоврядної спільноти. Зазначені процеси впливають на порядок денний інститутів публічного врядування локального рівня. Відповідно до менеджерів місцевої громади висувається вимога зберігати комплексне сприйняття політичного простору, його специфіку та перспективи трансформації. В сучасній Україні поляризація політичного спектру місцевих громад є дуже значною. Водночас співпраця між обраною на виборах місцевою владою та громадою налагоджується на прагматичних засадах. Це протиріччя між політико-ідеологічним представництвом та реальними потребами також має розв'язувати політичний менеджер, який очолює інститут місцевого самоврядування. Для сучасної політичної науки актуальним є конкретизація поняття «локальної політики». Необхідним також є аналіз можливостей політичної консолідації локальних громад, незважаючи на істотні політичні розбіжності, економічну, соціальну та ідейну диференціацію.

Аналіз публікацій. Проблема уточнення особливостей функціонування локального політичного менеджменту широко проявила себе у вітчизняному політологічному та державознавчому дискурсі. Серед відомих вітчизняних політологічних розробок В.Бебик приділив увагу поняттю, типології, методології глобального політичного менеджменту (Бебик, 2018), Н. Ковадло розглядає дихотомію цінностей політичного традиціоналізму й модернізму у світоглядному коді представників вітчизняної еліти (Ковадло, 2011), В. Кривошеїн вивчає соціально-політичні ризики віртуалізації держави (Кривошеїн, 2019), О.Петроє виявляє особливості інституціалізації представництва груп інтересів у системі державної політики соціального захисту на місцевому рівні (Петроє, 2009), Е.Топалова та І.Тохтарова з'ясували міжнародно-правові принципи реалізації прав національних меншин на політичне представництво (Топалова, Тохтарова 2013). Фахівець з публічного врядування С.Квітка аналізує новітні форми взаємодії влади та бізнесу на тлі розвитку GR («відносини з урядовими інституціями») та державного управління в Україні (Квітка, 2017). При цьому існує необхідність більш докладного уточнення функціонування локального політичного менеджменту в контексті формування механізмів політичного представництва на місцевому рівні.

Метою статті є виявлення механізмів взаємодії локального політичного менеджменту та представництва місцевої громади. Завданням є встановлення оптимальних форм політичної консолідації локальних громад на основі активної ролі локального політичного менеджменту.

Основний зміст

Політичне представництво всередині локальних спільнот є досить дискусійною науковою проблемою. В сучасній політичній науці існує точка зору, що механізми представницької демократії в основному зосереджується на рівні загальнонаціональних та регіональних парламентів і асамблей. Згідно з англосаксонською або англо-американською традицією, політичне представництво всередині громади мають не лише громадяни, але й їх об'єднання. Існує можливість вільного просування громадських ініціатив, відстоювання інтересів тощо. Це має заявний характер і покликане забезпечити взаємодію менеджменту та громади. Ю. Древаль доречно зауважує, що «з часів становлення сучасної держави і до недавніх часів дискусії на тему участі громадськості в державних справах загалом проводилися в руслі зіставлення прямої та представницької демократії. Проте поряд з такими дискусіями час від часу ставиться й питання щодо постійної участі громадян у державотворчих процесах та щодо надання “демократії” більшої міри операційної значущості» (Древаль, 2012, с. 203).

Ланка громадського самоврядування на локальному рівні до певної міри доповнює рівень парламенту та забезпечує більш тісний контакт між владою та громадянами. Проте ці реалії є характерними для сталої демократії. Локальний політичний менеджмент у перехідних країнах ще потребує зусиль з розбудови якісного громадського середовища. Ю. Древаль актуалізує проблеми повсякденної участі громадян у державних справах, яка значною мірою «спричинена суперечностями та недоліками, властивими сучасному політичному представництву. Деякі з таких недоліків пояснюються суто об'єктивними обставинами, а саме: неможливістю представлення в загальнонародних представницьких органах усієї множини більш-менш значущих політизованих настроїв, значним дистанціюванням парламентаріїв від власних виборців тощо» (Древаль, 2012, с. 203).

За відсутності традицій прямої демократії спілкування між локальним політичним менеджментом та виборцями ускладнюється попередніми звичаями та практиками. Виключення громадян з процесу ухвалення рішень у формальний або неформальний спосіб є прагненням будь-яких адміністративних структур, які функціонують незалежно від виборів або інших форм народного волевиявлення. Ю. Древаль додає до цього й суто «суб'єктивні чинники, які першочергово залежать від поведінкових особливостей “політичного класу”: бюрократизації з усіма властивими їй негативними наслідками, елітаризму, своєрідній кастовості, зверхності у спілкуванні з громадянами тощо» (Древаль, 2012, с. 205).

Прагматична сутність представництва політичних вимог та інтересів на локальному рівні полягає в обговоренні та вирішенні життєво важливих питань громади. Ідеться про потреби благоустрою, функціонування комунальної інфраструктури, соціальний розвиток. Водночас в усіх цих секторах існують розбіжності та конкуренція між різними районами громади, її окремими мешканцями тощо. Ю. Древаль наголошує, що «постійна участь громадян у суспільних справах, яка гармонійно зв'язана з функціонуванням органів народного представництва, відзначається значним конструктивним потенціалом. Вона, зокрема, дозволяє виявити й формалізувати соціальні запити в період між парламентськими виборами, а також уточнити характер відносин між органами публічної влади та громадськістю. У такий спосіб забезпечується й представлення в публічній сфері недостатньою мірою організованих і суспільно “нерезонансних” суспільних інтересів» (Древаль, 2012, с. 206).

У тих державах, де традиція громадського представництва ще не склалася, панує патрон-клієнтальний принцип організації локального політичного простору. В умовах сучасної України нерідкими є випадки втручання представників центральної законодавчої влади до найменш значущих з точки зору верховної влади компетентностей з питань місцевого розвитку. Як слушно вказує В. Маркітантов, «поряд з іншими представниками регіональної політичної еліти відчутний вплив на політичні

процеси у регіоні здійснюють депутати Верховної Ради України, які обираються за мажоритарними списками від областей, що дає нам підстави зараховувати їх до одного зі структурних елементів регіональної політичної еліти» (Маркітантов, 2013, с. 83).

Ефективність механізмів політичного представництва на локальному рівні залежить від практик делегування повноважень та промовляє від імені певних груп на загальнодержавному рівні. Що більш ефективною є система представництва, то більш імовірним є можливість її поширення на низові рівні державної організації. При цьому стандартною ситуацією є ситуація, коли публічна влада намагається зменшити різноманіття суб'єктів висування політичних вимог. В. Козьма вірно виявляє сильні та слабкі сторони представницької демократії: зокрема, «до позитиву можна віднести високу ефективність державної влади, яка забезпечує громадянські свободи та реалізацію суспільних інтересів. Вважається, що така форма демократії може забезпечити стабільність та захист від різких змін суспільних настроїв» (Козьма, 2013, 31).

Система політичного представництва на локальному рівні в умовах демократії має всі ознаки агрегування інтересів, що й на центральному. Однак різниця полягає в масштабі питань, які висуваються до розгляду та способах і механізмах відстоювання своєї точки зору. В. Козьма зазначає, що «для ефектної участі в управлінні громадянам окрім інформованості необхідно також мати певний механізм впливу на законодавців, який дозволяє їм пояснити свої цілі та наміри, шукати союзників та об'єднуватись з ними. В сучасній демократії виконувати ці функції покликані політичні асоціації. До таких асоціацій належать різноманітні групи тиску, лобістські організації та політичні партії» (Козьма, 2013, 32).

Значним аспектом, який слід враховувати локальним політичним менеджерам – це можливість апеляції до більш високих щаблів управління. У цьому контексті локальне політичне представництво може бути частиною загальнодержавної системи управління. А також вона може бути частиною вертикально організованої партійної структури. В. Козьма справедливо вважає «важливим елементом процесу демократизації, без якого неможлива діяльність політичних інститутів демократії, реалізацію та захист політичних прав громадян. Ефективна участь в управлінні державою, як один з основних критеріїв демократії, передбачає наявність у громадян права на таку участь, а також право вільно висловлювати власні погляди на політичні питання, можливість почути думку інших громадян та право обговорювати з ними відповідні питання» (Козьма, 2013, 32).

Прикметною ознакою локального рівня політичного представництва слід вважати зв'язок питань, що обговорюються, з потребами конкретних громадян та малих груп. У сучасному світі опікування соціальними питаннями намагаються спрямувати на якнайнижчий рівень врядування. Однак вони можуть обговорюватися й на більш високому парламентському режимі. Я. Печенка слушно акцентує увагу на змісті агрегації соціальних інтересів: «через своїх представників у парламенті соціальні групи не лише виражають свої інтереси, а й надають їм форми політичних альтернатив. Конкретні інтереси та потреби знаходять своє відображення у партійних програмах, результатах голосування депутатів з тих чи інших суспільно важливих питань» (Печенка, 2013, 62).

Можливості та передумови висування вимог та пріоритетів на певному рівні врядування враховують як формальні, так і неформальні предмети представництва. В зв'язку з цим локальний політичний менеджмент змушений розв'язувати питання, які є важливим з різних точок зору. Особливим чином необхідно опанувати вміння поводитися з групами інтересів та інших неформальних утворень, які претендують на представництво в громаді. Д. Медяник справедливо звертає увагу на «появу в сучасному суспільстві безлічі нових сфер для формулювання громадянами своїх інтересів, нових ідентичностей і груп інтересів. Вказане зажадало і нових каналів для їх вираження. Все це зумовило необхідність кардинального оновлення самої концепції представництва з урахуванням нових форм індивідуального і групового представництва» (Медяник, 2012, 227).

Здатність локального політичного менеджменту забезпечити інтереси громади незважаючи на високий рівень політичного різноманіття в кінцевому рахунку визначає рівень успішності розвитку самоврядної території. Також співвідношення заявного характеру політичних та соціальних вимог визначає необхідність пріоритетної підтримки мінаритарних груп. Захист меншин навіть в умовах сталої демократії має величезне значення та слугує критерієм гнучкості політичного керівництва громади. Д. Медяник слушно вказує, що «в міру розширення державного втручання в різні сфери суспільного життя, насамперед в економіку та соціальні відносини, виникла і розвивається розгалужена структура прямих, не опосередкованих виборами, зв'язків між групами інтересів і правлячими політичними партіями» (Медяник, 2012, 231).

Таким чином, розгалужена система політичного представництва громади висуває перед локальним політичним менеджментом низку викликів та низку можливостей. До перших належить переважання і деталізація порядку денного, яка може не залишити місця для стратегічних та інноваційних проектів. До других належать більш повне агрегування та артикуляція інтересів, забезпечення яких надає більшої стабільності громаді.

Висновки

Підсумовуючи слід зазначити, що система політичного представництва локальної політичної спільноти складається з формальних і неформальних інституцій, які функціонально спрямовані на вираз та висування місцевих політичних вимог. Ці вимоги можуть бути досить різноманітними: від благоустрою міста до матеріальної допомоги окремим соціальним верствам. У цій ситуації локальний політичний менеджмент адаптується до різноманіття локальних потреб та суб'єктів їх висування і намагається налагодити ефективний діалог. Форми цієї комунікації є досить різноманітними. В умовах сталих демократії домінує публічне висловлювання вимог та потреб конкретних соціальних та економічних груп. В умовах трансформаційних держав вимоги висуваються не публічно, механізми політичної конкуренції не є функціональними.

Значну роль в балансі представництва в рамках локальної громади під час політичних трансформацій, зокрема і в Україні, відіграє центральна та регіональна публічна влада, яка намагається відстояти власні інтереси, не втратити або встановити контроль над ресурсами громади. У цій ситуації на локальний політичний менеджмент покладається завдання збереження лояльних відносин з центральною правлячою командою та водночас принципівість у відстоюванні інтересів комуні. Маючи цілком побудоване предметне поле, важелі прийняття рішень та механізми їх реалізації, локальний політичний менеджмент здійснює реалізацію програми політичної сили, на основі якої відбулося обрання інститутів місцевого самоврядування. Перспективою подальшого розгляду проблеми, порушеної в даній статті, є визначення теоретико-концептуальних засад оцінювання ефективності локального політичного менеджменту.

Hmelnykov A. Local political management and mechanisms of the community's political representation: specifics of interaction

Peculiarities of democratic transformation, mechanisms of political representation at the local level, which are in the process of formation, are studied. Cooperation between the elected local government and the community, which is basically established on a pragmatic basis, is considered. The importance of the possibility of free promotion of public initiatives and advocacy is established. Political and organizational efforts to build a quality public environment and the needs of local political management in transition countries are discussed. The article uses general scientific methods (hypothetical-inductive, synthetic) and approaches of modern political science (structural-functional and institutional analysis). The peculiarities of the needs of the agenda regarding landscaping, functioning of communal infrastructure, social development are clarified. The interventions of the representatives of the central legislative power to the least significant from the point of view of the supreme power competences on local development are investigated. The bases of public authorities' efforts to reduce the diversity of subjects of political demands are revealed. The specifics of the scale of the issues to be considered and the ways and mechanisms of defending one's point of view are established. The dominance of public expression of the demands and needs of specific social and economic groups is studied. The specifics of caring for social issues and the tendency to direct them to the lowest level of government are studied. The role of central and regional public authorities, which tries to defend their own interests, not to lose or establish control over community resources, has been identified. The implementation of the programs of political forces, on the basis of which the election of local self-government institutions took place, is revealed. The importance of maintaining loyal relations with the national ruling team and at the same time principles' adherence in defending the interests of the local commune is clarified.

Key words: local political management, political representation of the community, innovative development, urbanization, modernization, local democracy.

Література:

1. Бебик В. Глобальний політичний менеджмент: поняття, типологія, методологія. URL://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bebyk_hlobalnyi.pdf
2. Древаль Ю. Д. Демократія участі та політичне представництво. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2. С. 203–209.
3. Квітка С.А. Government relations та державне управління в Україні: новітні форми взаємодії влади та бізнесу. *Аспекти публічного управління*. 2017. 5 (11). 94–104
4. Ковадло Н. П. Дихотомія цінностей політичного традиціоналізму й модернізму у світоглядному коді представників вітчизняної еліти. *Політологічні записки*. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_18.

5. Козьма В. В. Політичні інститути сучасної представницької демократії. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2013. Т. 21, вип. 23(4). С. 29–33.
6. Кривошеїн В. В. Соціально-політичні ризики віртуалізації держави. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 22 (12). 2019. С. 5–14.
7. Маркітантов В. Представники регіональних політичних еліт Львівської та Хмельницької областей у Верховній Раді України (1990–2012 рр.): порівняльний аспект. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2013. Вип. 25. С. 83–90.
8. Медяник Д. В. Правлячі політичні партії в умовах кризи системи політичного представництва. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 3. С. 226–232.
9. Петроє О. М. Інституціоналізація представництва груп інтересів у системі державної політики соціального захисту на місцевому рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 1. С. 88–91.
10. Печенка Я. Парламент як форма соціально-політичного представництва інтересів. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2013. Т. 21, вип. 23(4). С. 58–63.
11. Топалова Е. Х., Тохтарова І. М. Міжнародно-правові принципи реалізації прав національних меншин на політичне представництво. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2013. Вип. 2. С. 144–151.

References:

1. Bebyk V. Hlobalnyi politychnyi menedzhment: poniattia, typolohiia, metodolohiia. [Global political management: concept, typology, methodology] URL: http://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bebyk_hlobalnyi.pdf [in Ukrainian].
2. Dreval Yu. D. Demokratii uchasti ta politychne predstavnytstvo. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia [Democracy of participation and political representation]. 2012. № 2. S. 203–209 [in Ukrainian].
3. Kvitka S.A. Government relations ta derzhavne upravlinnia v Ukraini: novitni formy vzaiemodii vlady ta biznesu [Government relations and public administration in Ukraine: the latest forms of interaction between government and business]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. 2017. 5 (11). 94–104 [in Ukrainian].
4. Kovadlo N. P. Dykhotomiia tsinnosti politychnoho tradytsionalizmu u modernizmu u svitohliadnomu kodi predstavnykiv vitchyznianoï elity. [Dichotomy of values of political traditionalism and modernism in the worldview of the domestic elite]. *Politolohichni zapysky*. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_18 [in Ukrainian].
5. Kozma V. V. Politychni instytuty suchasnoi predstavnytsoï demokratii [Political institutions of modern representative democracy]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Filosofiia. Sotsiologiia. Politolohiia*. 2013. Т. 21, vyp. 23(4). S. 29–33[in Ukrainian].
6. Kryvosheyn V V. Sotsialno-politychni ryzyky virtualizatsii derzhavy. [Socio-political risks of virtualization of the state]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*. 22 (12).2019.5-14[in Ukrainian].
7. Markitantov V. Predstavnyky rehionalnykh politychnykh elit Lvivskoi ta Khmelnytskoi oblastei u Verkhovnii Radi Ukrainy (1990–2012 rr.): porivnialnyi aspekt [Representatives of regional political elites of Lviv and Khmelnytsky regions in the Verkhovna Rada of Ukraine (1990–2012): comparative aspect]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*. 2013. Vyp. 25. S. 83–90 [in Ukrainian].
8. Medianyuk D. V. Pravliachi politychni partii v umovakh kryzy systemy politychnoho predstavnytstva [Ruling political parties in a crisis of political representation]. *Filosofiia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. 2012. Vyp. 3. S. 226–232 [in Ukrainian].
9. Petroie O. M. Instytutsializatsiia predstavnytstva hrup interesiv u systemi derzhavnoi polityky sotsialnoho zakhystu na mistsevomu rivni [Institutionalization of representation of interest groups in the system of state policy of social protection at the local level]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2009. Vyp. 1. S. 88–91 [in Ukrainian].
10. Pechenka Ya. Parlament yak forma sotsialno-politychnoho predstavnytstva interesiv. [Parliament as a form of socio-political representation of interests]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii : Filosofiia. Sotsiologiia. Politolohiia*. 2013. Т. 21, vyp. 23(4). S. 58–63 [in Ukrainian].
11. Topalova E. Kh., Tokhtarova I. M. Mizhnarodno-pravovi pryntsypy realizatsii prav natsionalnykh menshyn na politychne predstavnytstvo. [International legal principles of realization of the rights of national minorities to political representation]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii*. 2013. Vyp. 2. S. 144–151 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.05.2022

Стаття рекомендована до друку 08.06.2022

НАБУТТЯ ТА ПЕРЕДАННЯ ПРАВ НА СЛУЖБОВІ ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дмитришин В. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Державної наукової установи

«Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини» Державного управління справами

ORCID ID: 0000-0002-6913-0538

v.dmitrishin@i.us

У статті розглянуто питання первинного та вторинного способів набуття прав на об'єкті інтелектуальної власності. Досліджено особливості первинного набуття прав роботодавцем у правовідносинах щодо службових об'єктів таких прав та зазначено, що роботодавець (як юридична особа), хоча і не є фізичною особою, яка створила об'єкт, набуває прав інтелектуальної власності у первинний спосіб. Встановлено, що комплекс прав на службові об'єкти права інтелектуальної власності є унікальним в тому розумінні, що він складається з одного боку – з виключних та невиключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, прямо зазначених в законодавстві, які відносяться до усіх відповідних об'єктів, а з іншого боку – з специфічних прав та обов'язків, які передбачені спеціальним законодавством в сфері інтелектуальної власності виключно для службових об'єктів. При цьому друга група прав і обов'язків є не правами інтелектуальної власності в їх класичному розумінні, а процесуальними нормами, які встановлюють порядок дій сторін правовідносин у разі створення службового об'єкту. Зроблено висновок, що плани, завдання, та такі інші документи, які приймаються науковими установами, їх підрозділами, суб'єктами господарювання, що здійснюють науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи і доводяться до виконання наукових та/або інженерних працівників можна вважати офіційно сформованим і доведеним до виконавця службовим завданням, результатом виконання якого будуть службові об'єкти інтелектуальної власності. Внесена рекомендація, щодо доцільності передбачати у трудовому контракті окремий розділ, що стосується питань виникнення в процесі діяльності працівника службових об'єктів, прав і обов'язків сторін, у зв'язку з цим, дотримання працівником керівних документів роботодавця та вимог законодавства у цій сфері, конфіденційності, збереження інформації та інших аспектів. Коли роботодавець ставить завдання створити індивідуально визначений об'єкт права інтелектуальної власності, доцільно укласти окремий договір між сторонами, про створення об'єкта, його використання, розпорядження правами та інші суттєві аспекти.

Ключові слова: інтелектуальна власність, службові об'єкти інтелектуальної власності; об'єкти, створені у порядку виконання трудових обов'язків; договір про створення та передання прав інтелектуальної власності; службове завдання.

Постановка проблеми. В сучасних умовах значна, якщо не переважна кількість об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ) створюється у порядку виконання авторами (творцями) своїх трудових обов'язків. Складний предметний і суб'єктний склад правовідносин, що виникають між автором та роботодавцем, детермінується різними за рівнем та галузевою приналежністю нормами права, що спричинює складність їх тлумачення та застосування. Кожна зі сторін прагне застосовувати лише ті положення законодавства, які підтверджують дійсність її прав на ОПІВ та нівелювати інші. Відсутність чіткого розуміння сторонами правовідносин комплексу своїх взаємних прав і обов'язків, їх меж та обсягу, призводить до виникнення спорів щодо таких прав. Необхідність захисту прав та інтересів сторін в їх комплексній взаємодії і знаходження розумного балансу між ними зумовлює доцільність наукового дослідження цієї проблематики.

Стан дослідження теми. Дослідженню тематики службових об'єктів права інтелектуальної власності приділяли увагу такі дослідники, як В.Бажанов, В.Дозорцев, З.Козлієва, І.Кожарська, Ю.Кононенко, О.Кульбашна, Ю.Осіпова, О.Тверезенко, О.Штефан, О.Яворська та інші. Проте багатоаспектність, комплексність та прикладна важливість цього питання, колізійність між різними (в тому числі за рівнем і за галузевою належністю) нормативними актами ускладнює правозастосування та розуміння юридичної природи отаких відносин і потребує подальшого наукового дослідження.

Метою статті є дослідження належності, процесу набуття, розподілу і використання прав на службові об'єкти права інтелектуальної власності, визначення оптимальних форм правовідносин між сторонами та надання рекомендацій щодо реалізації і захисту їх прав на такий об'єкт.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Згідно чинного законодавства, права інтелектуальної власності виникають з факту створення об'єкту (авторське право), факту державної реєстрації або надання об'єкту відповідної правової форми та вчинення певних юридичних дій (об'єкти промислової власності) або з договору. Стаття 463 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлює, що суб'єктами права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель та промисловий зразок є винахідник, автор промислового зразка, або інші особи, які набули прав на винахід, корисну модель та промисловий зразок за договором чи законом. Відповідно, початковим (первинним) власником прав є фізична особа, творчою працею якої створено об'єкт. Право на отримання патенту на винахід може перейти до іншої особи (правонаступника) або бути їй передане лише у випадках та на підставах, які встановлені законом, або за договором. Так, у силу закону, допускається перехід такого права до роботодавця, у випадку, коли об'єкт є службовим винаходом. В усіх інших випадках (окрім спадкування), особа, яка не є автором, може набути право на отримання патенту лише у договірному порядку.

Історично, виділення результату інтелектуальної діяльності як «службового» мало на меті, в першу чергу, захистити інтереси роботодавця, з яким працівник-автор пов'язаний трудовими правовідносинами, і, зрештою, забезпечити, щоб автор не передав результат творчої діяльності третім особам, тобто у тій чи іншій формі гарантувати інтереси насамперед роботодавця.

Згідно частині 1 статті 9 Закону України «Про охорону прав на винаходи корисні моделі», право на реєстрацію службового винаходу (корисної моделі) має роботодавець винахідника, якщо інше не передбачено договором. Стаття 429 ЦК України каже, що майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. Тобто, за загальним правилом, роботодавець має право подавати заяву про реєстрацію службового винаходу, в якій мають бути зазначені два співвласника прав на винахід – роботодавець та працівник. Більше того, якщо роботодавець у чотиримісячний термін з дати сповіщення не скористався своїм правом на реєстрацію службового винаходу і працівник отримав право самостійно зареєструвати винахід – за логікою Закону також мають бути в патентній заявці зазначені ті ж самі два співвласника. Власне, персональний склад осіб, та належність прав на винахід не залежить від особи, яка подає заяву. Так норма лише забезпечує реалізацію права винахідника на отримання охоронного документу, навіть попри бездіяльність роботодавця.

Яке відомо, права інтелектуальної власності набуваються у первинний або вторинний спосіб. Первинним набувачем прав, як зазначалось вище, зазвичай, є фізична особа, творчою працею якої створено ОПІВ. Автор об'єкту авторського права набуває таких прав із факту створення твору, автор винаходу (корисної моделі) – з факту державної реєстрації. Унікальність набуття прав на службовий ОПІВ роботодавцем полягає в тому, що роботодавець (як юридична особа), хоча і не є фізичною особою, яка створила об'єкт, набуває прав інтелектуальної власності у первинний спосіб. Якщо роботодавцем і працівником не укладено договір про належність прав на службовий ОПІВ, то, в силу закону, роботодавець набуває (спільно з автором) авторські права – з факту створення твору, а права промислової власності – з переважного права подання заявки на реєстрацію винаходу (корисної моделі) та факту державної реєстрації.

Комплекс прав на службові ОПІВ є унікальним і характерним в тому розумінні, що він складається з одного боку – з виключних та невиключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, прямо зазначених в законодавстві (ст. ст. 424, 440, 464 та ін. ЦК України), які відносяться до усіх відповідних об'єктів, а з іншого боку – з специфічних прав та обов'язків, які передбаченні спеціальним законодавством в сфері інтелектуальної власності виключно для службових об'єктів. Що характерно, друга група прав і обов'язків є, власне, не правами інтелектуальної власності в їх класичному розумінні (хоча вони і передбачені спеціальним законодавством в сфері інтелектуальної власності), а радше процесуальними нормами, які встановлюють порядок дій сторін правовідносин у разі створення службового ОПІВ.

При цьому, створення службового винаходу породжує у винахідника наступні обов'язки:

– подати роботодавцю письмове повідомлення про створений ним службовий винахід з описом, що розкриває його суть достатньо ясно і повно;

– у випадку, якщо роботодавець у чотиримісячний термін з дати сповіщення не скористався своїм правом на реєстрацію службового винаходу і працівник самостійно зареєстрував винахід – надати роботодавцю переважне право на придбання ліцензії.

З іншого боку, у працівника виникають права:

– вимагати від роботодавця укласти з ним письмовий договір щодо розміру та умови виплати винахіднику винагороди відповідно до економічної цінності винаходу (корисної моделі) і (або) іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем;

– у випадку, якщо роботодавець у чотиримісячний термін з дати сповіщення не скористався своїм правом на реєстрацію службового винаходу – подати на реєстрацію винахід.

– у випадку, якщо роботодавець зберіг службовий винахід у якості конфіденційної інформації але не використовує його протягом чотирьох років – подати на реєстрацію винахід.

Роботодавець, у свою чергу, зобов'язаний:

– протягом чотирьох місяців від дати одержання від винахідника повідомлення вчинити одну з таких дій: або подати до Установи заявку на державну реєстрацію винаходу; або передати право на таку реєстрацію іншій особі; або прийняти рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації;

– укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому авторської винагороди;

– у разі збереження роботодавцем службового винаходу як конфіденційної інформації – використовувати його.

Роботодавець має право:

– вимагати від працівника подати письмове повідомлення про створений ним службовий винахід з описом, що розкриває його суть достатньо ясно і повно;

– самостійно визначати, яку з дій (подати заявку на реєстрацію винаходу, передати право на таку реєстрацію іншій особі; або прийняти рішення про збереження службового винаходу як конфіденційної інформації) він має вчинити;

– у випадку, якщо роботодавець у чотиримісячний термін з дати сповіщення не скористався своїм правом на реєстрацію службового винаходу і працівник самостійно зареєстрував винахід – отримати ліцензію на цей винахід у переважному порядку.

Щодо ролі та місця службового завдання у процесі створення СОІВ, то воно є досить визначним. Так О.Кульбашина, зазначає, що законодавство не встановлює поняття службового завдання, та вимог щодо його оформлення, а практика виходить з того, що роботодавцем видається наказ (розпорядження) про створення працівником певного ОПІВ, додатком до якого є службове завдання, де зазначаються характеристика майбутнього об'єкта, критерії, яким він повинен відповідати, та строки виконання завдання (Кульбашина, 2013) [1, с. 59].

Заслугує уваги досить цікава думка Ю.Осипової, яка вважає, що віднесення об'єктів, створених науковими та науково-педагогічними працівниками до службових, можливе та доцільне за критерієм нормативного віднесення їх посад до тих чи інших категорій, та аналізу кола звичайних трудових обов'язків таких працівників, функціональних посадових обов'язків, що віднесені такими нормативно-правовими актами до їх прямих функцій. Відповідно можна вважати, що інтелектуальна, творча діяльність входить до кола трудових обов'язків зазначених працівників та об'єкти інтелектуальної власності, створені при виконанні таких обов'язків, є службовими, виходячи з вимог законодавства до їх посадових обов'язків (Осипова, 2013) [2].

Яворська О.С. визначає такі ознаки, за якими твір має розглядатись як службовий: 1) між автором (авторами) та роботодавцем укладено трудовий договір (контракт). 2) створення такого твору повинно бути передбачене в трудовому договорі (контракті) або бути результатом виконання автором службового завдання. Для визнання твору службовим, процес його створення має охоплюватися трудовими функціями працівника. Якщо твір виконується відповідно до службового завдання роботодавця, то саме службове завдання не може виходити за межі трудових функцій працівника (автора) (Яворська, 2016) [3, с. 114].

Загалом погоджуючись з наведеним, хочемо однак додати ще один важливий аспект, який може свідчити про те, що твір було створено за завданням роботодавця. Так, хоча науковий і науково-технічний пошук деколи дає результати які не були очевидними на початку дослідження, планування таких досліджень є вкрай важливим і впливає на кінцевий результат. Враховуючи зазначене, на нашу думку, плани, завдання, та такі інші перспективні і цілевказівні документи, які приймаються науковими установами, їх підрозділами, суб'єктами господарювання, що здійснюють науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи і доводяться до виконання наукових та/або інженерних працівників можна в повній мірі вважати офіційно сформованим і доведеним до виконавця службовим завданням, результатом виконання якого будуть службові об'єкти інтелектуальної власності.

Варто також звернути увагу на договірні аспекти набуття та передання прав на службові об'єкти. Науковці звертають увагу на певну колізійність таких правовідносин. Так О.Кульбашина, вважає, що принципова колізійність правовідносин, пов'язаних зі службовими ОПІВ, полягає у тому, що вони регулюються різними за юридичною силою та галузевою належністю нормативними актами. Власне, проблеми виникають із різниці підходів цивільного та трудового права. Для цивільного – головне результату (створений службовий об'єкт), а у центрі уваги трудового права перебуває власне процес створення ОПІВ за завданням або дорученням роботодавця. Це приводить до конфлікту у розумінні своїх прав та обов'язків між сторонами. Роботодавець вважає, що він уже заплатив у складі заробітної плати, а автор – що йому належить додаткова авторська винагорода (Кульбашина, 2013) [1, с. 60].

Схожу позицію висловлює і Ю.С.Кононенко, однак акцентуючись на термінологічні аспекти поіменування учасників означених правовідносин. Так ст. 429 ЦК працівнику протиставляє «юридичну або фізичну особу, де або у якій працює працівник», а ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» і ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» називають іншою стороною роботодавця. Зазначається, що вищевказані норми вживають терміни «трудова угода (контракт)», «службові обов'язки», «службове завдання» і є дефініціями трудового права, а відносини, які існують під час створення службового об'єкта, безсумнівно, виникають на основі трудової угоди і підпадають під дію норм трудового законодавства (Кононенко та Кульбашина, 2012) [4].

Як зазначає О. Штефан, буквально тлумачення законодавства веде до висновку, що службовий об'єкт створює не автор і не творець своєю творчою працею, а працівник, виконуючи унормовану роботу згідно зі службовим завданням. Тобто зникає такий суб'єкт як «автор», а з'являється «працівник», у якого відсутні будь-які авторські права на службовий твір, оскільки законодавством України про авторське право не передбачено, що авторські права належать «працівнику» (Штефан, 2009) [5, с. 106].

На нашу думку, у даному випадку норми трудового законодавства, можуть співвідноситись з нормами законодавства про право інтелектуальної власності, як загальна та спеціальна норма. Трудові відносини між роботодавцем і працівником включають у себе набагато більший обсяг прав і обов'язків, а відносини щодо набуття і розпорядження правами інтелектуальної власності – лише один з їх аспектів. При виконанні службових обов'язків будь-який автор – є працівником, проте, не усілякий працівник – є автором. Ці поняття співвідносяться, як більш загальне (працівник), і більш індивідуально визначене (працівник, творчою працею якого створено об'єкт, тобто – автор). Враховуючи зазначене, на нашу думку, у випадку колізійності норм, перевагу необхідно надавати спеціальним нормам, що регулюють питання права інтелектуальної власності.

Деякі науковці, схильні розглядати зміст договірної конструкції взаємовідносин роботодавця та автора, як правовідносини щодо розподілу майнових прав на службовий об'єкт (Бажанов, 2012; Твезенко, 2010) [6; 7]. Інші вважають, що не має залишитися поза увагою і можливість укладення договору, який комплексно регулює відносини як на етапі створення, так і на етапі використання об'єкта і при виникненні потреби деталізувати правовий режим службового об'єкта можуть укладатися такі цивільно-правові договори, як: 1) договір про розподіл майнових прав на службовий ОПІВ; 2) договір про створення та порядок використання службового об'єкта права інтелектуальної власності. При цьому, обрання конкретного виду договору визначається стадією відносин між учасниками та їхньою правовою метою, а другий його вид має ту особливість, що він стосується майнових прав на об'єкт, який буде створено у майбутньому (Козлієва, 2018) [8].

Існує думка, що порівняно з трудовим договором, більш прийнятним варіантом є укладання цивільно-правового договору, оскільки після припинення трудових відносин продовжуватимуть діяти передбачені договором права та обов'язки сторін, які стосуються використання об'єкта інтелектуальної власності. Крім того, в такому договорі можна закріпити поділ майнових прав між роботодавцем та працівником за способами використання об'єкта або територією використання (Кулис, 2013) [9, с. 120].

Поеднуючи ці позиції можна сказати, що вони не протирічать, а радше доповнюють одна одну. Загалом виглядає доцільним передбачати у трудовому договорі (контракті) окремий розділ, що стосується питань виникнення в процесі діяльності працівника ОПІВ, прав і обов'язків сторін, у зв'язку з такими ОПІВ, дотримання працівником керівних документів роботодавця та вимог законодавства у цій сфері, конфіденційності, збереження інформації та інших аспектів. Проте, коли роботодавець ставить завдання створити індивідуально визначений ОПІВ, доцільно укласти окремий договір між сторонами, про створення об'єкта, його використання, розпорядження правами та інші суттєві аспекти.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Подальший розвиток законодавства, що регулює питання створення та використання службових об'єктів права інтелектуальної власності має відбуватись у напрямку забезпечення стабільного і справедливого балансу прав і обов'язків учасників цих правовідносин з врахуванням того, що норми трудового законодавства співвідносяться з нормами законодавства про право інтелектуальної власності, як загальна та спеціальна норма, і у випадку колізійності норм, перевагу необхідно надавати спеціальним нормам, що регулюють питання права інтелектуальної власності.

Договірні конструкції реалізації таких відносин мають комплексний характер і можуть широко варіюватись у залежності від правової мети, яку ставлять перед собою сторони. Так, плани, завдання, та такі інші перспективні і цілевказівні документи, які приймаються науковими установами, їх підрозділами, суб'єктами господарювання, що здійснюють науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи і доводяться до виконання наукових та/або інженерних працівників мають вважатись офіційно сформованими і доведеними до виконавця службовим завданням.

Для договірної оформлення відносин у сфері інтелектуальної власності між роботодавцем та працівником, порівняно з трудовим договором, більш раціональним варіантом є укладання відповідного цивільно-правового договору. За загальним правилом, доцільно для усіх творчих працівників передбачати у трудовому договорі (контракті) окремий розділ, що стосується питань виникнення в процесі діяльності робітника ОПІВ, прав і обов'язків сторін, у зв'язку з такими ОПІВ, дотримання працівником керівних документів роботодавця та вимог законодавства у цій сфері, конфіденційності, збереження інформації та інших аспектів. Проте, коли роботодавець ставить завдання створити індивідуально визначений ОПІВ, доцільно укласти окремий договір між сторонами, про створення об'єкта, його використання, розподіл та розпорядження правами, тощо.

Перспективи подальших досліджень полягають у уніфікації понятійного апарату, зокрема, узгодженні норм ЦК України з нормами спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності, з метою чого пропонується частини першу та другу статті 429 ЦК України викласти у такій редакції: «1. Особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові (автору), який створив цей об'єкт. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі (роботодавцеві), де або у якої працює працівник. 2. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові (автору), який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює (роботодавцеві), спільно, якщо інше не встановлено договором.»

Dmytryshyn V. Acquisition and transfer of course-of-duty intellectual property rights objects

The article considers the issues of primary and secondary ways of acquiring rights to intellectual property. The peculiarity of the initial acquisition of rights by the employer in the legal relationship to the objects of such rights and noted that the employer (as a legal entity), although not a natural person who created the object, acquires intellectual property rights in the primary way. It is established that the set of rights to intellectual property rights is unique in the sense that it consists on the one hand – of exclusive and non-exclusive property rights to intellectual property, directly specified in the law, which apply to all relevant on the other hand – on specific rights (and responsibilities!) which are provided by the special legislation in the field of intellectual property exclusively for office objects. In this case, the second group of rights and responsibilities are not intellectual property rights in their classical sense, but procedural rules that establish the procedure for the parties to the legal relationship in the case of the creation of official IPR. It is concluded that plans, tasks, and other documents adopted by scientific institutions, their departments, business entities that carry out research and development work and are carried out to perform scientific and / or engineering work can be considered officially formed and the official task brought to the executor, the result of which will be the objects of intellectual property. A recommendation was made on the expediency of providing in the employment contract a separate section on issues arising in the process of the employee's IPR, the rights and obligations of the parties in connection with such IPR, employee compliance with employer documents and legislation in this area, confidentiality, preservation of information and other aspects. When the employer sets the task of creating an individually defined IPR, it is advisable to enter into a separate agreement between the parties on the creation of the object, its use, disposal of rights and other significant aspects.

Key words: course-of-duty intellectual property rights objects; intellectual property; intellectual property objects created in the course of performance of labor duties; agreement on the creation and transfer of intellectual property rights; official obsession.

Література:

1. Кульбашина О. Службові об'єкти права інтелектуальної власності: проблеми теорії. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 6. С. 57–61.
2. Осипова Ю.В. «Службові» об'єкти права інтелектуальної власності, створені педагогічними та науково-педагогічними працівниками. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1, том 1. С. 343–347.

3. Яворська О.С. Охорона прав інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників: здобутки, перспективи, проблеми *Вісник Львівського університету* – 2016, – Серія юридична. Випуск 63. С. 113–120.
4. Кононенко Ю.С., Кульбашна О.А. Суб'єктний склад правовідносин інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору. [Електронний ресурс]. URL: <http://intellect21.cdu.edu.ua/?p=307> (дата звернення 22.05.2022).
5. Штефан О. Проблеми правового статусу суб'єктів «службового твору» *Питання розвитку права інтелектуальної власності*. С. 105–109. URL: <http://sips.gov.ua/ua/slugtvir.html> (дата звернення: 12.05.2022).
6. Бажанов В.О. Договір про розподіл майнових прав на службовий твір. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. Т. 5. № 17(4). С. 1–6.
7. Тверезенко О. Договір про розподіл виключних майнових авторських прав на твори, створені у зв'язку з виконанням службових обов'язків. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць Приазовського державного технічного університету*. 2010. Т. 1. С. 72–76.
8. Козлієва З. Договірне регулювання відносин щодо використання службового об'єкта інтелектуальної власності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2008. Вип. 1. С. 96–106.
9. Кулис Л. Правовой режим служебных объектов интеллектуальной собственности. *Труды БГТУ. История, философия, филология*. 2013, № 5. С. 240.

References:

1. Kulbashina O. (2013). Slujbovy obyekty prava intelektualnoyi vlasnosti: problemy teoryi [Course-of-duty intellectual property rights: problems of theory] *Teoriya i praktuka intelektualnoyi vlasnosti* [Theory and practice of intellectual property] Vypusk 2. S. 56–61 . [in Ukrainian]
2. Osipova J.V. (2013) Slujbovy obyekty prava intelektualnoyi vlasnosti stvoreni pedagogichnumu ta nauково-pedagogichnumu pracivnukamu [Course-of-duty intellectual property rights, created by teaching and scientific-pedagogical workers] *Teoretichny i praktichny aspektu ekonomiku ta intelektualnoyi vlasnosti* [Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property] Vypusk 1. Tom 1. S. 343–347. [in Ukrainian]
3. Yavorska O.S. (2016) Ohorona prav intelektualnoyi vlasnosti nauково-pedagogichnuh pracivnukiv: zdobutky, perspektivu, problem [Protection of intellectual property rights of scientific and pedagogical workers: achievements, prospects, problems] *Visnuk Lvivskogo universiteyu* [Bulletin of Lviv University] Seriya uridichna. Vypusk 63. S. 113–120. [in Ukrainian]
4. Kononenko J.S. Kulbashina O. (2012) Subektniy sklad pravovidnosin intelektualnoyi vlasnosti na obyekt stvoreniy u zviazku z vikonanniam trudovogo dogovoru [Subject composition of legal relations of intellectual property to the object created in connection with the performance of the employment contract] Retrieved from: <http://intellect21.cdu.edu.ua/?p=307> [in Ukrainian]
5. Shtefan O. (2009) Problemy pravovogo status subektiv slujbovogo tvor [Problems of the legal status of the subjects of the official work] *Putannia rozvitku prava intelektualnoyi vlasnosti* [The issue of the development of intellectual property rights] Retrieved from: <http://sips.gov.ua/ua/slugtvir.html> [in Ukrainian]
6. Bajanov V.O. Dogovir pro rozpodil mayinovyh prav na slujbovyy tvir [Agreement on the distribution of property rights to an official work] *Chasopis Akademii advokatury Ukrainy* [Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine] Tom 5., № 17(4). S. 1–6. [in Ukrainian]
7. Tverezenko O. (2010) Dogovir pro rozpodil vykluchnih mainovyh avtorskih prav na tvory, stvoreny u zviazku z vykonanniam slujbovyh oboviazkiv [greement on the distribution of exclusive property copyrights for works created in connection with the performance of official duties] *Teoretichny i praktichny aspektu ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti: zbirnyk naukovykh prac Pryazovskogo dergavnogo universitetu* [Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property: a collection of scientific works of the Azov State Technical University]. Tom 1, S. 72–76. [in Ukrainian]
8. Kozlieva Z. (2008) Dogovirne reguluvannya vidnosyn schodo vykorystannia slujbovogo obekta intelektualnoi vlasnosti [Contractual regulation of relations regarding the use of the service object of intellectual property] *Naukovyi chasopys Nacionalnoi akademii prokuratury Ukrainy* [Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine]. Vypusk 1. S. 96–106 [in Ukrainian].
9. Kulis L. (2013) Pravovoi rejim slujebnyh obektov intelektualnoy sobstvennosti [Legal regime of official objects of intellectual property] *Trudy BGTU. Istoria, filosofia, filologia* [Proceedings of BSTU. History, philosophy, philology]. № 5. S. 240 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 27.05.2022

Стаття рекомендована до друку 24.06.2022

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЯКОСТІ ДЖЕРЕЛА ПРАВА В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ

Єгоров А. Є.,

*аспірант I курсу кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
юридичного факультету*

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0002-5877-598X

airpad128@gmail.com

У статті наведено правовий аналіз особливостей використання рішень Європейського Суду з прав людини у якості джерела права в Україні як одного з елементів англосаксонської правової системи. Наукова стаття має на меті визначити, перш за все, правові підстави для застосування рішень Європейського Суду з прав людини у якості джерела права та, у подальшому, визначити особливі випадки такого застосування, які прямо не розкриваються законодавством України. Зокрема, нормативне регулювання питання застосування рішень Європейського Суду з прав людини, які ухвалені до моменту ратифікації Конвенції Україною, у якості джерела права на даному етапі. В контексті даного питання також розглянуто можливість поширення на практику Європейського Суду з прав людини принципу зворотної дії закону у часі.

Також наукова стаття ставить на меті більш глибокий аналіз особливостей застосування та нормативного регулювання практики Європейського Суду з прав людини у якості джерела права в Україні. Автором враховано особливе місце даного виду джерела права, у тому числі з урахуванням судових прецедентів Конституційного Суду України. Основну увагу зосереджено на питаннях, які не врегульовані чинним законодавством України, зокрема питанню можливого «подвійного застосування» практики Європейського Суду з прав людини та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 року або окремо від неї.

Також автором приділено увагу двом важливим особливостям у застосуванні практики Європейського Суду з прав людини – питанню визначення пріоритету даної практики над практикою національних судів України, а також використанню практики Європейського Суду з прав людини Конституційним Судом України. Увага також приділена використанню даної практики в конституційному судочинстві.

Наукова стаття не обмежується аналізом виключно нормативного матеріалу, закріпленого в чинному законодавстві, а й з метою збільшення актуальності даної статті також розглядаються правові позиції Конституційного Суду України. Більше того, автор акцентує увагу на особливостях та можливостях застосування практики Європейського Суду з прав людини у спорах, пов'язаних з іншими державами, в національному праві України.

Ключові слова: Джерело права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський Суд з прав людини, судовий прецедент, ратифікація, судова практика, подвійне застосування

Постановка проблеми. Україна історично належить до романо-германської правової сім'ї, в якій основним джерелом права був і залишається нормативно-правовий акт, кожен з яких може застосовуватися в залежності від юридичної сили кожного з актів (конституції держав та державних утворень в їх складі, органічні закони, підзаконні акти тощо). Донедавна в Україні нормативно-правовий акт також був основним джерелом права, що безпосередньо впливало на правозастосування норм права як органами публічної влади, так і судовими установами. При цьому, слід відмітити майже повне зникнення правового звичаю як джерела права в Україні.

Однак, починаючи з 2000-х років ситуація поступово почала змінюватися на користь позбавлення нормативно-правового акту його «монопольного статусу» джерела права. Дані зміни пов'язані з тим, що внаслідок проведення судових реформ в Україні (деякі з яких тривають й досі) значно збільшилась роль судових прецедентів у правотворчості. Незважаючи на те, що судовий прецедент є основним джерелом права в англосаксонській правовій системі, а не в романо-германській, його роль у якості джерела права в Україні продовжує зростати.

Варто зазначити, що наразі серед усіх судових прецедентів в Україні особливої ваги набувають рішення та практика Європейського Суду з прав людини. Дані рішення фактично належать до судових прецедентів, однак за всіма своїми ознаками заслуговуючи на особливе місце серед усіх інших джерела права в Україні. Річ у тому, що при застосуванні практики даного Суду існує значна кількість особливих та специфічних моментів, не притаманних іншим джерелам права, навіть судовим прецедентам, ухваленим національними судами України. Зокрема, однією з таких особливостей є поширена практика застосування практики Європейського Суду з прав людини як в судах загальної юрисдикції, так і в конституційному судочинстві.

Отже, основною проблемою при застосуванні практики Європейського Суду з прав людини у якості джерела права в Україні є наявність значної кількості неврегульованих державою специфічних випадків такого правозастосування, що не сприяє утвердженню принципу верховенства права в Україні. Відповідно, для забезпечення сталості та єдності наукових підходів до застосування практики Європейського Суду з прав людини у якості джерела права важливим є формування єдиних принципів до застосування такої практики, які, однак, в Україні наразі не сформульовані.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Наразі Європейський Суд з прав людини та практика, яка ним ухвалюється, є предметом численних наукових досліджень і публікацій, які, щоправда, приділяють увагу здебільшого процесуальним моментам і аналізу безпосередньо судової практики, а не особливостям правозастосування. Зокрема, Клименко О.М. (Клименко О.М., 2006) у своїх публікаціях аналізує процесуальні питання звернення до Європейського Суду з прав людини та характеризує критерії прийнятності скарг, які подаються. Лутковська В.В. (Лутковська В.В., 2005) аналізує безпосередньо практику Європейського Суду з прав людини в контексті вибірки рішень, ухвалених у спорах, в яких стороною виступає Україна.

Наявні ряд досліджень, які стосуються проблемних моментів, пов'язаних із практикою Європейського Суду з прав людини, однак дані дослідження стосуються здебільшого вдосконалення механізму правового захисту, пов'язаного із Європейським Судом з прав людини. Так, Онопенко В.В. (Онопенко В.В., 2011) розглядає чинні механізми захисту прав людини в Україні Європейським Судом з прав людини та зазначає, що вони потребують значного поліпшення. В той же час, поєднанню практики в Європейського Суду з прав людини та Конституційного Суду України уваги майже не приділяється.

Отже, переважна більшість досліджень не стосується визначення і розгляду практики Європейського Суду з прав людини у якості джерела права, а зосереджується на тематичних оглядах, правових механізмах реалізації права на звернення до Європейського Суду з прав людини, а також виконанню відповідних рішень. Як вже було зазначено, питання розгляду особливих випадків застосування практики Європейського Суду з прав людини як джерела права залишається недостатньо розкритим.

Мета наукової статті. Метою наукової статті є виділення особливостей застосування в Україні у якості джерела права практики Європейського Суду з прав людини, аналіз даних особливостей в контексті чинних норм законодавства України та відповідної практики Конституційного Суду України.

Виклад основного матеріалу наукової статті. Відповідно до ст.1 Конституції України (Верховна Рада України, 1996), Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, а згідно ст.8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права (Верховна Рада України, 1996). Зазначені норми покладають на Україну ряд обов'язків, у тому числі щодо застосування і виконання судових рішень. При цьому, враховуючи членство України в Раді Європи, рішення Європейського Суду з прав людини (надалі за текстом – ЄСПЛ) також є обов'язковими для застосування і виконання.

Правовою основою для застосування в Україні рішень ЄСПЛ є норми ст.55 Конституції, згідно яких кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (Верховна Рада України, 1996); також з метою реалізації даних конституційних норм в Україні діє Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (надалі за текстом – Закон). При цьому, в такому застосуванні є декілька проблемних моментів.

Варто зазначити, що визначальним документом для регулювання правового статусу ЄСПЛ є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 року (надалі за текстом – Конвенція), яка була ратифікована Україною 17.07.1997 року та набрала чинності для України 11.09.1997 року (Верховна Рада України, 1997). Відповідно постає логічне запитання – чи можуть бути джерелом права судові прецеденти ЄСПЛ, ухвалені даним судом до моменту набрання чинності Конвенцією для України? Прямої відповіді на дане запитання національне законодавство України не містить.

Основною правовою нормою для застосування практики ЄСПЛ у якості джерела права є ст. 17 Закону (Верховна Рада України, 2006), відповідно до якої суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. При цьому, поняття «Конвенція» та «практика Суду» теж закріплені на законодавчому рівні (ст.1 Закону):

- під поняттям «*Конвенція*» в даному Законі розуміється Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

- під поняттям «*практика Суду*» в даному Законі розуміється безпосередньо практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини.

Як видно із зазначеної норми, поняття «*практика Суду*» не містить темпоральних обмежень щодо можливості застосування рішень ЄСПЛ, винесених до набрання чинності Конвенцією для України. Натомість, існує ряд законодавчих норм, які хоча й непрямо, але вказують на неможливість такого застосування.

Перш за все, до них належать конституційні норми щодо моменту чинності міжнародних договорів – зокрема, відповідно до ст.9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Дана конституційна норма кореспондується із нормами Закону України «Про міжнародні договори України» – так, відповідно до ст. 14 даного Закону міжнародні договори набувають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору відповідно до цього Закону в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб (Верховна Рада України, 2004). Отже, як вбачається з аналізу вищенаведених норм, будь-який міжнародний договір стає частиною національного законодавства з моменту надання згоди на його обов'язковість для України Верховною Радою України – відповідно, й правові підстави для застосування в Україні Конвенції та рішень ЄСПЛ виникли лише після її парламентської ратифікації.

Не слід також забувати й про норми самої Конвенції – так, відповідно до п. 4 ст. 59 Конвенції передбачено, що стосовно будь-якого підписанта цієї Конвенції, що ратифікуватиме її після набрання нею чинності, Конвенція набуває чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти. Відповідно, правових підстав для застосування Конвенції за періоди, протягом яких вона не була чинною для України (а, відповідно, й враховувати ухвалення рішень ЄСПЛ за дані періоди), немає.

З іншого боку, враховуючи те, що нерідко практика ЄСПЛ стосується питання відповідальності особи та порушень Конвенції, встановлених в процесі розгляду, дискусійним питанням є поширення на даний випадок принципу зворотної дії закону у часі, закріпленого в Конституції України – так, відповідно до ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Отже, теоретично практика ЄСПЛ, яка стосується питання пом'якшення відповідальності особи та була винесена до моменту набрання чинності Конвенцією для України, може бути застосована Україною у якості джерела права. Однак, якщо розглянути дане питання докладніше, можна звернути увагу на наступне:

- Якщо проаналізувати офіційне тлумачення ст. 58 Конституції України, викладене у Рішенні Конституційного Суду № 1-рп/99 від 09.02.1999 року (Конституційний Суд України, 1999), то Конституційним Судом України зазначається, що «*Конституція України, закріпивши частиною першою статті 58 положення щодо неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи, що є загально визнаним принципом права. Тобто щодо юридичної відповідальності застосовується новий закон чи інший нормативно-правовий акт, що пом'якшує або скасовує відповідальність особи за вчинене правопорушення під час дії нормативно-правового акта, яким визначались поняття правопорушення і відповідальність за нього*». Отже, скасовувати або пом'якшувати відповідальність особи може лише нормативно-правовий акт, тоді як будь-яка практика ЄСПЛ не підпадає під ознаки нормативно-правового акту;

- Також в даному Рішенні Конституційного Суду № 1-рп/99 від 09.02.1999 року зазначається, що «*відповідальність можлива лише за наявності в законі чи іншому нормативно-правовому акті*

визначення правопорушення, за яке така юридична відповідальність особи передбачена, і яка може реалізуватись у формі примусу зі сторони уповноваженого державою органу». З даного твердження вбачається, що для відповідного пом'якшення відповідальності або її скасування необхідними є факт закріплення даної відповідальності в певному нормативно-правовому акті, а також факт наявності іншого нормативно-правового акту, який таку відповідальність скасовує. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що практика ЄСПЛ не містить відповідних вказівок щодо пом'якшення або скасування відповідальності, а лише вказує на можливе порушення норм Конвенції;

– Крім цього, протягом 1950–1997 років ЄСПЛ не ухвалював рішення щодо громадян України, до яких державою були застосовані заходи примусу або відповідальності, відповідно говорити про необхідність пом'якшення чи скасування таких заходів немає підстав.

Відповідно, проблемним питанням в даному випадку є невизначеність можливості поширення на практику ЄСПЛ дії принципу зворотної дії закону у часі, якщо це може призвести до пом'якшення або скасування відповідальності. Як видно з проаналізованих вище законодавчих норм, прямої заборони щодо використання ухваленої до моменту ратифікації Конвенції практики ЄСПЛ в Україні немає, однак немає й прямого дозволу на таке застосування. Важливим запобіжником в цьому разі є також те, що безпосередньо Конвенція не передбачає можливості її застосування щодо правовідносин, які мали місце до її ратифікації договірною стороною. На думку автора, навіть з урахуванням можливих сприятливих наслідків для певної особи застосування принципу зворотної дії закону у часі може, у свою чергу, порушити принцип правової визначеності та призвести до розбалансування правової системи. Таким чином, можна чітко стверджувати, що застосування правових прецедентів ЄСПЛ у якості джерела права в Україні за періоди до ратифікації Конвенції Україною є недоречним та не має під собою правових підстав.

Цікавим є питання пов'язаності практики ЄСПЛ та Конвенції та їх фактичної неподільності – так, відповідно до вищенаведеної ст. 17 Закону суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Отже, для правильного правозастосування необхідним є як врахування самої практики ЄСПЛ, так і відповідних норм Конвенції, яких дана практика стосується. На користь даного аргументу говорить наступне:

– практика ЄСПЛ безпосередньо стосується випадків порушення норм саме Конвенції і без порушення або більш ширшого тлумачення прав людини відсутня й необхідність звернення до ЄСПЛ, що виключає можливість і формування цим судом практики;

– саме ЄСПЛ тлумачить норми Конвенції та фактично роз'яснює порядок їхнього правозастосування, виступаючи при цьому допоміжним джерелом права по відношенню до Конвенції;

– ЄСПЛ забезпечує єдність судової практики щодо застосування норм Конвенції, забезпечуючи його якісне правозастосування – зокрема, відповідно до ст. 30 Конвенції суд позбавлений можливості відступати від постановленої раніше правової позиції, що є виключною компетенцією Великої Палати Суду. Відповідно, зміни судової практики є нечастим явищем, однак коли ЄСПЛ все ж таки формує нову правову позицію щодо постановленого раніше рішення, в переважній більшості наголошується, що дані відступлення є виправданими, оскільки мають фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики.

Отже, проблема в даному випадку полягає у невизначеності пріоритету застосування у правовідносинах практики ЄСПЛ або Конвенції напряму. Практика ЄСПЛ є фактично наслідком порушення норм Конвенції, тоді як без її використання тлумачення норм Конвенції стає неоднорідним та не призведе до усталеності правових позицій національних судів. Це також може призвести до порушення принципу правової визначеності. Таким чином, виходячи з аналізу вищенаведених норм та з метою додержання принципу правової визначеності, можна зробити висновок про так зване «подвійне застосування» – необхідність врахування як норм Конвенції, так і самої практики ЄСПЛ.

Крім цього, є ряд невизначених питань. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (Верховна Рада України, 2016) висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Також відповідно до ч. 6 цієї ж статті висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Проте, не можна забувати й про ст. 17 Закону, згідно якого суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. У зв'язку з цим виникає питання, які судові прецеденти мають вищу юридичну силу при застосуванні або при виникненні колізій – Верховного Суду або ЄСПЛ, оскільки в Законі «Про судоустрій та статус суддів», на відміну від рішень Верховного Суду, зазначається лише про виконання рішень ЄСПЛ, а не про застосування їх у якості джерела права.

Відповідно, в даному випадку проблемним питанням є неможливість встановлення пріоритету у застосуванні практики ЄСПЛ або практики Верховного Суду чи Великої Палати Верховного

Суду. З цього приводу варто зазначити про наявність безспірного факту того, що рішення ЄСПЛ не можуть підмінювати собою рішення національних судів України у якості «альтернативного судового розгляду» – зокрема, відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 361 Кодексу адміністративного судочинства України (Верховна Рада України, 2005) підставою для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною (серед яких є і ЄСПЛ), порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом. Перегляд справи здійснюється Великою Палатою Верховного Суду. Подібні законодавчі норми закріплені і у п. 2 ч. 3 ст. 423 Цивільного процесуального кодексу України (Верховна Рада України, 2004), а також у п. 2 ч. 3 ст. 320 Господарського процесуального кодексу України (Верховна Рада України, 1991).

Проте, на думку автора, в контексті саме не процедурних питань, а питань визначення джерела права для застосування рішення ЄСПЛ мають вищу юридичну силу над рішеннями Верховного Суду, оскільки стосуються питань дотримання Україною своїх міжнародних зобов'язань відповідно до норм Конвенції, а також, з урахуванням норм ст. 55 Конституції України ухвалюються вже після вичерпання усіх національних засобів судового захисту (а, отже, вже після перегляду справи Верховним Судом). Дана обставина ставить рішення ЄСПЛ у якості найвищої судової інстанції з перегляду рішень судів попередніх інстанцій, включно із Верховним Судом.

Слід зазначити, що практика ЄСПЛ використовується не лише судами загальної юрисдикції, а й доволі часто знаходить своє відображення в рішеннях Конституційного Суду, які ним ухвалюються за результатами конституційного нагляду. Зокрема, Конституційний Суд України в конституційних провадженнях, які стосуються конституційності різноманітних національних нормативно-правових актів, а також під час тлумачення конституційних норм та норм інших нормативно-правових актів, часто використовує в своїй діяльності практику ЄСПЛ (Бяленевич О.А., 2009). Однак, існують ряд проблемних моментів у використанні практики ЄСПЛ в діяльності Конституційного Суду України:

- практика ЄСПЛ стосується питання додержання державою, яка виступає стороною по справі, норм Конвенції, проте Конституційний Суд при розгляді конституційних проваджень використовує норми Конвенції у якості засобу по заповненню прогалін у національному праві України. Незважаючи на те, що Конвенція ратифікована Україною та, відповідно, є частиною національного законодавства України, Конституційний Суд здебільшого використовує норми українського законодавства, тоді як посилання на норми Конвенції, а відповідно й на практику ЄСПЛ, носять допоміжний характер (Сергієнко Н.М., 2004);

- в Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» немає посилань на обов'язковість практики ЄСПЛ в конституційному судочинстві. Зазначена обставина значно звужує можливості по застосуванню даної практики в конституційних провадженнях, незважаючи на те, що Конституційний Суд України часто формує свої правові позиції з урахуванням позицій самого ЄСПЛ. Зазначена обставина дещо спотворює мету та функції діяльності самого Конституційного Суду України, завданнями якого є забезпечення верховенства Конституції України, вирішення питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснення офіційного тлумачення Конституції України, тоді як перевірка стану додержання Конвенції органами публічної влади України до таких повноважень не входять;

- крім цього, роль ЄСПЛ в діяльності Конституційного Суду України була значною мірою потіснена внаслідок введення інституту конституційної скарги внаслідок судової реформи 2016 року. Зокрема, відповідно до ст.55 Конституції України кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Відповідно до ч. 1 ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» (Верховна Рада України, 2017) однією з підстав подання конституційної скарги є вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду). Відповідно, Конституційний Суд України за допомогою даного інституту перевіряє додержання вимог Конституції України в кожному конкретному спорі та для захисту прав і інтересів заявника скарги застосовує конституційні норми як норми прямої дії. За таких обставин, у використанні практики ЄСПЛ вже немає необхідності.

Таким чином, наразі невирішеним питанням є неврегульована законодавством можливість використання практики ЄСПЛ в конституційному судочинстві. Слід зазначити, що навіть у випадку можливого використання даної практики в діяльності Конституційного Суду України варто пам'ятати про те, що згідно ст. 8 Конституції України саме Конституція має найвищу юридичну силу та фактично є фундаментальним джерелом права в Україні. Виключне право тлумачення Конституції

України надано саме Конституційному Суду України і воно не може бути делеговане іншим судам, особливо міжнародним. Отже, на думку автора, враховуючи усі вищенаведені проблемні моменти в застосуванні практики ЄСПЛ Конституційним Судом України, можна зазначити, що таке використання в конституційному судочинстві практики ЄСПЛ не є доручним, оскільки основною функцією конституційного судочинства є додержання норм саме Конституції України, а не норм інших міжнародних договорів України (включаючи Конвенцію). Більше того, безпосередньо Конституційний Суд України наділений достатнім обсягом повноважень для повного і всебічного захисту прав людини і громадянина, у зв'язку з чим використання практики ЄСПЛ є недоцільним.

Перейдемо до судової практики, яка є усталеною в Україні. Враховуючи те, що окрім судових рішень у справах, стороною в яких виступає держава Україна, наявна численна практика ухвалення рішень в спорах з іншими державами, постає питання щодо можливості застосування такої практики. З цього приводу позиції національних судів України не є однозначними. З одного боку, врахування судових прецедентів у спорах з іншими державами прямо не забороняється. Проте здебільшого національні суди України першочергово застосовують рішення ЄСПЛ, ухвалені у спорах саме з Україною. Це пов'язано з доволі цікавою правовою позицією, яка стосується тлумачення поняття «*рішення*» відповідно до норм Закону. Зокрема, відповідно до ст.1 Закону поняття «*рішення*» за вказаним законом означає:

- а) остаточне рішення ЄСПЛ у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;
- б) остаточне рішення ЄСПЛ щодо справедливої сатисфакції у справі проти України;
- в) рішення ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання у справі проти України;
- г) рішення ЄСПЛ про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України.

Також згідно з частиною першою статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Високої Договірної Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

Таким чином, неврегульованим залишається питання використання у якості джерела права практику ЄСПЛ, яка не була винесена по відношенню до громадян України та по суті взагалі не стосується України. Слід зазначити, що використання даних прецедентів може нести лише суто теоретичний характер, оскільки вони можуть бути ухвалені щодо спірних правовідносин, аналогів яких немає в Україні – наприклад, бути ухвалені щодо порушення прав людини органами влади федерального рівня, тоді як Україна є унітарною державою і подібних правовідносин в ній просто не існує. Отже, як впливає з аналізованих вище норм, судові рішення, в яких Україна не є і не була стороною не підпадають під категорію рішень ЄСПЛ, які є джерелом права в Україні. Аналогічна правова позиція викладена в ухвалі Верховного Суду України від 21 квітня 2016 року по справі № 6-756ц16.

Висновки. Виходячи з проведеного аналізу, практика Європейського суду з прав людини на даному етапі належить до основних джерел права в Україні. Враховуючи статус Європейського суду з прав людини як міжнародного трибуналу, його практика пов'язана з виконанням Україною своїх міжнародних зобов'язань. Враховуючи також те, що ЄСПЛ є по суті найвищою судовою інстанцією з огляду на його міжнародний статус, об'єктивно його рішення мають бути враховані Україною.

Визначальним фактором для практики ЄСПЛ є те, що дана практика виступає у якості офіційного тлумачення і застосування норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 року. Відповідно, така пов'язаність накладає на застосування практики ЄСПЛ ряд важливих обмежень:

- обмеженість дії у часі (практика ЄСПЛ, яка була ухвалена до моменту ратифікації Конвенції Україною, не може використовуватися у якості джерела права в Україні);
- обмеженість дії в залежності від особи (практика ЄСПЛ, що ухвалена у спорах, де стороною не виступає Україна у якості Високої Договірної Сторони, не може бути використана у якості джерела права в Україні).

Щодо двох загальноприйнятих принципів права – зворотної дії у часі та пріоритету міжнародного законодавства над національним слід зазначити, що вони можуть бути поєднані із використанням практики ЄСПЛ у якості джерела права лише у випадку дотримання вищенаведених обмежень. Дані обмеження мають також бути дотримані одночасно. Лише за таких умов застосування практики ЄСПЛ буде відповідати принципу законності та правової визначеності.

Також слід наголосити, що незважаючи на поширення в правовій системі України елементів англосаксонської системи права, Україна була і залишається державою із романо-германською правовою системою, де найважливішим джерелом права залишається нормативно-правовий акт. У зв'язку з цим, важливим для застосування практики ЄСПЛ є принцип «подвійного застосування» – неможливість використання практики ЄСПЛ без урахування вимог і норм Конвенції. Крім цього, Конституція України була і залишається фундаментальним джерелом права в Україні, отже практика ЄСПЛ не

може йти врозріз положенням Конституції України. Більше того, як було проаналізовано вище, використання практики ЄСПЛ у якості джерела права в конституційному судочинстві є недоречним.

В той же час, враховуючи динамічність зміни практики ЄСПЛ та зміни в політичній ситуації в Європі та світі загальні принципи використання практики ЄСПЛ можуть змінитися, отже, можливості для проведення наукових досліджень в зазначеному напрямку залишаються відкритими.

Yegorov A. Peculiarities of using the decisions of the European Court of Human Rights as a source of law in Ukraine: problems and special cases

The article presents a legal analysis of the peculiarities of using the decisions of the European Court of Human Rights as a source of law in Ukraine as one of the elements of the Anglo-Saxon law. The scientific article aims to determine the legal grounds for applying the decisions of the European Court of Human Rights as a source of law and, further, to identify exceptional cases of such application which are not directly disclosed by Ukrainian law. In particular, the regulation of the application of the European Court of Human Rights decisions, which were adopted before the ratification of the Convention by Ukraine, as a source of law at this stage. In the context of this issue, extending the principle of retroactive effect of the law to the European Court of Human Rights was also considered.

The scientific article also aims to analyse specific issues and law situations in applying the case law of the European Court of Human Rights. The author analysed other case laws in Ukraine, including case laws of the Constitutional Court of Ukraine. The focus is on issues not regulated by the current legislation of Ukraine and the application or “twice application” of the case law of the European Court of Human Rights in the context of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) of 04.11.1950 or separately.

The author also draws attention to two essential features in the application of the case law of the European Court of Human Rights – the issue of determining the priority of this case over the case law of the national courts of Ukraine and the use of the European Court of Human Rights by the Constitutional Court of Ukraine. Attention is also paid to the provisions of the constitutional procedure of Ukraine.

The scientific article is not limited to analysing exclusively normative material enshrined in the current legislation. However, to increase the relevance of this article, the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine are also considered. In particular, the author emphasises the peculiarities and possibilities of applying the European Court of Human Rights case law in disputes related to other states in the national law of Ukraine.

Key words: source of law, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, case law, ratification, case law, dual application.

Література:

1. Клименко О.М. Як звернутися до Європейського Суду з прав людини. Центр правових досліджень. Київ : Видавець Фурса С. Я., 2006.
2. Лутковська В.В. Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України / В.В. Лутковська (відп. ред.). Київ : Праксис, 2005. 480 с.
3. Онопенко В.В. Механізм захисту прав людини в Україні потребує істотного вдосконалення. Вісник ВСУ.- 2011;
4. Бяленевич О.А. Про застосування практики Європейського суду з прав людини / Бяленевич О. А. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Сер.: Юридичні науки.* 2009. С. 32–38.
5. Сергієнко, Н.М. Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Н.М. Сергієнко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2004.
6. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР (в редакції від 01.01.2020 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 року (в редакції від 01.08.2021 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top
8. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року № 3477-IV (в редакції від 02.12.2012 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
9. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 року № 1906-IV (в редакції від 15.03.2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) № 1-рп/99 від 09.02.1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text>
11. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402-VIII (в редакції від 22.03.2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
12. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 року № 2747-IV (в редакції від 18.05.2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
13. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV (в редакції від 06.04.2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
14. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 року № 1798-XII (в редакції від 07.05.2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
15. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 року № 2136-VIII (в редакції від 11.04.2021 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

References:

1. Klymenko O.M. Yak zvernutysia do Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny [How to apply to the European Court of Human Rights] Tsentr pravovykh doslidzhen. K. : Vydavets Fursa S. Ya., 2006.
2. Lutkovska V.V. Sudova praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Rishennia shchodo Ukrainy [Case law of the European Court of Human Rights. Decision on Ukraine] / V.V. Lutkovska (vidp.red.). K. : Praksis, 2005. 480 s.
3. Onopenko V.V. Mekhanizm zakhystu prav liudyny v Ukraini potrebuie istotnoho vdoskonalennia [The mechanism of human rights protection in Ukraine needs significant improvement]. *Visnyk VSU*. 2011.
4. Bialenevych O.A. Pro zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [On the application of the case law of the European Court of Human Rights] / Belianevych O. A. *Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka. Ser.: Yurydychni nauky*. 2009. S.32-38;
5. Serhienko, N.M. Zastosuvannia norm mizhnarodnogo prava orhanamy konstytutsiinoi yurysdyksii (ievropeyskyi dosvid) [Application of norms of international law by bodies of constitutional jurisdiction (European experience)] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.11 / N.M. Serhienko ; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K., 2004.
6. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 roku № 254k/96-VR (v redaktsii vid 01.01.2020 roku) [Constitution of Ukraine 28.06.1996 (last modification 01.01.2020)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
7. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) vid 04.11.1950 roku (v redaktsii vid 01.08.2021 roku) [European Convention on Human Rights 04.11.1950 (last modification 01.08.2021)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top
8. Zakon Ukrainy «Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny» vid 23.02.2006 roku № 3477-IV (v redaktsii vid 02.12.2012 roku) [Law of Ukraine “On the Execution of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights” 23.02.2006 (last modification 02.12.2012)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
9. Zakon Ukrainy «Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy» vid 29.06.2004 roku № 1906-IV (v redaktsii vid 15.03.2022 roku) [Law of Ukraine “On International Treaties of Ukraine” 29.06.2004 (last modification 15.03.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>;
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam Natsionalnogo banku Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумачення polozhennia chastyny pershoi statii 58 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro zворотnu diiu v chasi zakoniv ta inshykh normatyvno-pravovykh aktiv) № 1-рп/99 від 09.02.1999 року [Decision of the Constitutional Court of Ukraine about 58 part of Constitution of Ukraine on February 9, 1999 № 1-рп/99]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text>
11. Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii ta status suddiv» vid 02.06.2016 roku № 1402-VIII (v redaktsii vid 22.03.2022 roku) [Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” on June 2, 2016 № 1402-VIII (last modification 22.03.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
12. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 roku № 2747-IV (v redaktsii vid 18.05.2022 roku) [Code of Ukraine “The Code of Administrative Proceedings of Ukraine” Code, Law on July 6, 2005 № 2747-IV (last modification 22.03.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
13. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 roku № 1618-IV (v redaktsii vid 06.04.2022 roku) [Code of Ukraine “The Civil Procedural Code of Ukraine”; Code, Law on March 18, 2004 № 1618-IV (last modification 06.04.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>;
14. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 06.11.1991 roku № 1798-XII (v redaktsii vid 07.05.2022 roku) [Code of Ukraine “Commercial and Procedural Code of Ukraine”; Law, Code on

November 6, 1991 № 1798-XII (last modification 07.05.2022)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>;

15. Zakon Ukrainy «Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy» vid 13.07.2017 roku № 2136-VIII (v redaktsii vid 11.04.2021 roku) [Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine” on July 13, 2017 № 2136-VIII (last modification 11.04.2021)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2022

Стаття рекомендована до друку 24.06.2022

ПРИНЦИПИ СВОБОДИ ДОГОВОРУ І РІВНОСТІ СТОРІН У ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЄС

Єфремова І. І.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Білоцерківського національного аграрного університету

ORCID ID: 0000-0003-4831-508X

efrem.irina@gmail.com

Ломакіна І. Ю.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Білоцерківського національного аграрного університету

ORCID ID: 0000-0001-9184-0862

irinalomakina739@gmail.com

У статті на підставі аналізу законодавства України, що регулює договірні відносини, а також Принципів європейського договірного права досліджено практичні аспекти реалізації принципів свободи договору та рівності сторін. Встановлено про відсутність єдиного підходу до системи принципів договірного права досі не напрацьовано. В кожному окремому акті міститься визначення різних принципів, але у кожному із вищезазначених актів, принцип свободи договору завжди стоїть на першому місці. У законодавстві України і в Цивільному кодексі, і в Господарському кодексі на перше місце також ставиться принцип свободи договору для учасників усіх зобов'язальних відносин.

Визначено, що принцип свободи договору і принцип рівності сторін, визначають правове становище учасників договірних відносин, встановлюючи неможливість сторін примусити іншу сторону до укладення договору, що жодна із сторін не має переваг одна перед одною, незалежно від їх правового статусу.

Досліджено підстави обмеження принципу свободи договору, що може будуватись на підставі систематичного застосування звичаїв та традицій ділового обігу, з потреб, що визначаються у процесі господарських відносин, а також виходячи із сталої практики договірного права.

Встановлено, що обмеження принципу рівності сторін є недопустимим, задля запобіганню обмеження рівності сторін держава має підтримувати на засадах пропорційності розумний баланс між публічним інтересом ефективного перерозподілу грошових накопичень, комерційними інтересами банків щодо отримання справедливого прибутку від кредитування і правами та охоронюваними законом інтересами споживачів.

Розкрито значення важливості для реалізації принципу рівності сторін визначення права країни якої буде застосовуватися до договірних відносин, або ж сторони домовляться визначати зміст договору у відповідності до Принципів європейського договірного права.

Ключові слова: принцип свободи договору, принцип рівності сторін, принципи європейського договірного права.

Цивільно-правове регулювання договірних відносин базується на сукупності певних правил, засобів і методів які використовуються задля організації процесів укладання, виконання та припинення зобов'язань в різних сферах суспільного життя. Основні принципи на яких базуються договірні відносини визначені у ст. 3 Цивільного кодексу України, визначаючи принцип свободи договору, а основний акцент міститься у ст. 1 Цивільного кодексу України визначаючи, що цивільні відносини засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності. Оскільки договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, вирішальними, при встановленні будь яких договірних відносин, є принципи свободи договору і рівності сторін.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, підписання у 2014 році Угоди про асоціацію України з ЄС, а також підписання та подання 28 лютого 2022 року Президентом України Володимиром Зеленським заявки на членство України в ЄС, питання гармонізації та уніфікації як законодавства в цілому, так і договірних прав України та ЄС зокрема, набуває особливої актуальності. Одним із євроінтеграційних напрямків у праві України та ЄС є робота над уніфікацією договірних прав, що, як зазначає Форманюк В. В. спрямовується на створення уніфікованих загальних інститутів, які одноманітно регулюють товарообмін незалежно від національної (державної) приналежності його учасників (Форманюк В. В., 2015).

В процесі гармонізації та уніфікації національного права та права ЄС особлива увага приділяється принципам договірних прав, оскільки саме вони є основними положеннями, що не лише визначають ключові засади виникнення, зміни та припинення договірних відносин, а також визначають порядок регулювання та функціонування договірних відносин і особливості правозастосовчої діяльності їх учасників. Як у національному законодавстві, так і у нормативно-правових актах Європейського Союзу передбачено порядок настання негативних наслідків в разі порушення принципів договірних прав.

Одними з основних принципів у договірних правах є принцип свободи договору і принцип рівності сторін, саме ці принципи визначають правове становище учасників договірних відносин, визначаючи що жодна із сторін не може бути примушена до укладення договору, а також жодна із сторін не має переваг одна перед одною, незалежно від їх правового статусу (приватна особа чи суб'єкт владних повноважень). Слід зазначити, що принципи свободи договору і рівності сторін у договірних відносинах впроваджувалися завдяки загальним правовим визначенням, міжнародному досвіду різних регіональних та національних нормах цивільно-правового регулювання.

Активізація міжнародної торгівлі із країнами Європейського Союзу зумовила певні особливості у застосуванні положень національного законодавства та нормативних актів, що регулюють договірні відносини в країнах ЄС, а саме Принципів договірних прав ЄС. Однак, в практиці застосування різних видів договорів, особливо в частині їх укладання, при застосуванні Принципів договірних прав ЄС виникають певні суперечки щодо порядку реалізації принципів свободи договору і рівності сторін.

Аналіз останніх досліджень. Питанням Принципів Європейського договірних прав були предметом дослідження українських і зарубіжних учених, таких як М.А. Аносов, В.В. Вітрянський, С.Ю. Кашкін, Н.Г. Вілкова, К. Дейвіс та інших, окремо сутність принципів свободи договору і рівності сторін досліджували В. Борисова, Р. Б. Сабодаш, О. І. Мацерін, О. Ю. Димінська та інші.

Метою статті є аналіз норм Цивільного кодексу України й Принципів Європейського договірних прав, які визначають сутність та зміст принципів свободи договору та рівності сторін, із розкриттям особливостей їх застосування у договірних правах України та ЄС із визначенням проблем уніфікації та гармонізації нормативно-правових положень щодо регулювання відносин у сфері договірних прав.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час науковці та законодавці постійно проводили спроби щодо систематизації принципів договірних прав, проводячи активні дослідження у галузях цивільного, господарського, аграрного права. Однак, як зазначає О. І. Мацегорін, уніфікованого визначення отримали лише принципи добросовісності, розумності та справедливості, що прямо визначено у ч. 3 ст. 509 Цивільного кодексу України (Мацегорін О. І., 2011). Принципи свободи договору і рівності сторін є не лише принципами договірних прав, ці принципи в цілому є загальними і в сфері прав людини, і в сфері цивільних та господарських відносин.

В Договірних правах Європейського Союзу велась тривала робота по систематизації принципів, а також по їх уніфікації для всього європейського простору. Ця робота проводилась недержавними організаціями, внаслідок якої було створено Принципи міжнародних комерційних контрактів УНІДРУА, Звід принципів, правил і стандартів *lex mercatoria* CENTRAL, Принципи Європейського договірних прав (PECL), Проект Загальної системи принципів, понять і типових правил Європейського приватного права (DCFR) та ін. (Димінська О. Ю., 2016).

Аналіз зазначених актів дає можливість констатувати, що єдиного підходу до системи принципів договірних прав досі не напрацьовано. В кожному окремому акті міститься визначення різних принципів, але у кожному із вищезазначених актів, принцип свободи договору завжди стоїть на першому місці. У законодавстві України і в Цивільному кодексі, і в Господарському кодексі на перше місце також ставиться принцип свободи договору для учасників усіх зобов'язальних відносин.

В основі принципу свободи договору знаходяться усі як загально-соціальні, так і правові засади свободи людини, громадянина і рівності сторін. Саме такі основні ідеї закладені у всі галузі сучасного приватного права. Встановлюючи принципи свободи договору і рівності сторін при встановленні договірних відносин законодавець акцентував увагу на відокремленні їх від учасників публічних відносин, які наділені владними, імперативними повноваженнями, визначив особливий правовий статус усіх учасників приватних правовідносин, зазначивши про можливість отримання відповідного правового захисту тій стороні, яка його потребує.

Зміст принципу свободи договору полягає в тому, що сторони не можуть мати примусу по відношенню один до одного, навіть якщо один з учасників є суб'єктом публічного права.

Європейські науковці визначають три основні аспекти принципу свободи договору, які включають в себе: свободу вибору партнера за договором; свободу погодитися чи відмовитися від укладення договору; свободу визначати його зміст. (Принципи ЄДП, 1994). Таким чином, свобода договору визначається тим, що суб'єктам права надається можливість вирішувати, чи укласти договір із конкретною особою, і якщо договір буде укладений – який саме зміст у договорі визначити. Однак, безумовно, як у договірному праві України, так і у договірному праві Європейського Союзу визначається, що приймаючи рішення про укладення договору, сторони зобов'язанні дотримуватись положень законів та звичаїв ділового обігу.

В той же час, слід зазначити, що якщо слідувати принципу свободи договору, будь-яка норма цивільного права, що регулює договірні відносини сторін, визначається як диспозитивна, а так, може бути змінена сторонами договору на власний розсуд, так, відповідно до абзацу 2 ч. 3 ст.6 Цивільного кодексу України «сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд» (Цивільний кодекс України, 2003).

Хоча принцип свободи договору і визначається основним при укладенні договору, він не однаково застосовується на різних етапах договірних відносин. Так, при виконанні договірних зобов'язань принцип свободи договору може мати особливості реалізації стосовно внесення змін щодо порядку виконання в умови договору, щодо заміни сторін зобов'язання, щодо істотних змін в умовах виконання договору та ін..

В європейській практиці принцип свободи договору закріплений у статті 1:102 Принципів договірного права ЄС, де зазначено, що: «(1) Сторони вільні укласти договір та визначити його зміст, за умови дотримання вимоги про добросовісність і чесність, та імперативних норм, встановлених цими Принципами. Сторони можуть виключати з сфери застосування будь-які Принципи чи відступати або змінювати їх наслідки, якщо інше не передбачено цими Принципами» (Принципи ЄДП, 1994).

Як вбачається із визначення, свобода вибору контрагента за договором прямо не зазначена у ст. 1:102 Принципів Європейського Договірного Права, окремі автори даного акта в частині першій цієї статті під словосполученням «сторони вільні укласти договір» також мали на увазі і свободу у виборі контрагента (Принципи ЄДП, 1994).

Як зазначає Р. Ю. Хаиик-Посполітак, зміст принципу свободи договору, який закріплений у статті 1:102, відображає історичний хід розвитку принципу свободи договору в системі інституту договірного права (його еволюційний процес – теоретичний і практичний) та узгоджену позицію між різними правовими позиціями держав-членів Європейського Союзу (Хаиик-Посполітак Р. Ю., 2006).

Стосовно обмежень принципу свободи договору слід зазначити, що Принципи Європейського договірного права виходять з практики, яка склалася на підставі систематичного застосування звичаїв та традицій ділового обігу, з потреб, що визначаються у процесі господарських відносин, і тут, виходячи із сталої практики договірного права Європейського Союзу, слідує, що принцип свободи договору застосовується спільно та невід'ємно від принципів добросовісності та чесності, а вже потім враховуються положення імперативних норм Європейських принципів договірного права.

Деякі автори вважають вимогу щодо необхідності дотримуватись принципів добросовісності та чесності, а також необхідність діяти у чіткій відповідності до положень законності є прямим обмеженням, а в деяких випадках і нехтуванням принципом свободи договору. Однак укладаючи договір із країнами Європейського Союзу із застосуванням Принципів договірного права при реалізації принципу свободи договору слід враховувати вимоги Цивільного кодексу України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості, наголошує В. Крат, визначаючи, що законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Причому останні є одночасно й межами саморегулювання (Михалков Т. 2022).

Тут слід зазначити, що в постанові КЦС ВС від 21.03.2018 у справі № 761/11589/16-ц зазначено, що сторони мають право укласти договори, які не передбачені актами цивільного законодавства, за умови, що вони відповідають загальним засадам останнього. Такі договори є не найменованими. Таким чином, як наголошує В. Крат, учасники цивільного обороту мають досить широку можливість сконструювати ту чи іншу договірну конструкцію (Михалков Т. 2022).

Недоліком Договірного права Європейського Союзу є той факт, що при застосуванні положень Принципів договірного права Європейського Союзу, особливо щодо надання інформації про зобов'язання або щодо права при якому припиняється дія договору, можуть суперечити один одному. Це говорить про те, що все ж Принципи договірного права ЄС не забезпечують всебічність регулювання конкретного виду договору. Саме тому на даний час йде подальша робота щодо уніфікації положень договірного права ЄС, особливо в частині співвідношення із національним законодавством країн-учасниць Європейського Союзу. В цьому аспекті законодавство України визначаючи принцип свободи договору як основний

принцип договірної права, встановлює правові гарантії його реалізації. Однак, відслідковування процесу створення єдиного Цивільного кодексу Європейського Союзу, особливо в частині визначення та закріплення принципу свободи договору у договірних відносинах дозволить скоординувати положення національного цивільного законодавства із положеннями права Європейського Союзу.

Не менш важливим є принцип рівності сторін в системі принципів договірної права. Принцип рівності сторін визначає однакову правоздатність для усіх фізичних осіб (ст. 25 ЦК України) та рівну правоздатність усіх юридичних осіб відповідно до цілей їх створення (ст. 92 ЦК України). Крім того, юридичні особи публічного права також наділені рівними цивільними правами із іншими учасниками (ст. 82 ЦК України).

У законодавчих актах України визначаються певні обмеження щодо використання принципу рівності сторін, шляхом встановлення спеціальних умов набуття права на здійснення певного виду діяльності, що визначає певні жорсткі вимоги для отримання таких дозволів. Крім того, окремо визначаючи принцип свободи договору (ст. 627 ЦК України) встановлюються окремі правила щодо застосування законодавства про захист прав споживачів у договорах за участю фізичної особи. Зазначене є додатковими гарантіями при укладенні публічних договорів та договорів приєднання (ст.ст. 633, 644 ЦК України). Саме зазначене в повній мірі, на нашу думку, відображає зміст та сутність принципу рівності для усіх учасників договірних відносин.

Так, Конституційний Суд України у Рішенні КС України від 11.07.2013 р. за № 7-рп/2013 зазначив, що з огляду на приписи частини четвертої статті 42 Конституції України участь у договорі споживача як слабкої сторони, яка підлягає особливому правовому захисту у відповідних правовідносинах, звужує дію принципу рівності учасників цивільно-правових відносин та свободи договору, зокрема у договорах про надання споживчого кредиту щодо сплати споживачем пені за прострочення у поверненні кредиту (Рішення КС України, 2013).

У своєму Рішенні Конституційний Суд зазначив про узгодження такого висновку з положеннями Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» від 9 квітня 1985 року № 39/248, в якій наголошено: визнаючи, що споживачі нерідко перебувають у нерівному становищі з точки зору економічних умов, рівня освіти та купівельної спроможності, принципи захисту інтересів споживачів мають, зокрема, за мету сприяти країнам у боротьбі зі шкідливою діловою практикою усіх підприємств на національному та міжнародному рівнях, яка негативно позначається на споживачах.

Отже, як зауважив Конституційний Суд України, межі дії принципу свободи договору визначаються законодавством з урахуванням критеріїв справедливості, добросовісності, пропорційності і розумності. Однак, реалізуючи принцип рівності сторін держава має підтримувати на засадах пропорційності розумний баланс між публічним інтересом ефективного перерозподілу грошових накопичень, комерційними інтересами банків щодо отримання справедливого прибутку від кредитування і правами та охоронюваними законом інтересами споживачів їх кредитних послуг (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011у справі про захист прав споживачів кредитних послуг).

У наведених «Керівних принципах для захисту інтересів споживачів» визначено, що споживачі мають бути захищені від таких зловживань, як односторонні типові контракти, виключення основних прав у контрактах та незаконні умови кредитування продавцями, визначаючи факт нерівності сторони позичальника у публічних договорах споживчого кредитування, або договорах-приєднаннях які мають ознаки договору споживчого кредитування.

Принцип рівності сторін у договірних зобов'язань виділяють як принцип юридичної рівності, що в найзагальнішому сенсі означає неможливість застосування до однойменних суб'єктів будь-яких ознак щодо їх розрізнення, а також неможливість встановлювати будь-які винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їхні властивості.

Визначення юридичної рівності, як зазначає Р. З. Лівшиц, передбачає рівність у правах, у процедурах, у стартових можливостях, правилах гри, на відміну від економічної рівності, що вимагає рівності на фініші (Лівшиц Р. З., 1992).

Особливо важливим для реалізації принципу рівності сторін є визначення право якої країни буде застосовуватися до договірних відносин, або ж сторони домовляться визначати зміст договору у відповідності до Принципів європейського договірної права. Законодавство України, а саме у відповідності до ст. 4 Закону України «Про міжнародне приватне право», право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього Закону, інших законів, міжнародних договорів України. Якщо у зазначеному порядку неможливо визначити право, що підлягає застосуванню, застосовується право, яке має більш тісний зв'язок із приватноправовими відносинами. ... Визначення права, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин на підставі колізійних норм, не здійснюється, якщо міжнародним договором України передбачено застосування до відповідних відносин матеріально-правових норм (Закон України «Про міжнародне приватне право, 2005).

Отже, сутність рівності сторін у договірних відносинах також визначається правилами застосування права, яким сторони керуються при укладенні того чи іншого виду договору. Такий же підхід мститься і у Принципах договірних права Європейського Союзу.

Так, у Принципах європейського договірних права, у ст. 1:101 принцип рівності у виборі права, яке буде застосовуватись до договірних відносин можуть застосовуватися у трьох випадках:

1) сторони погодилися включити їх у договір або вони погодилися, що їхній договір буде регулюватися цими Принципами;

2) сторони погодилися, що їхній договір буде регулюватися «загальними принципами права», *lex mercatoria* чи іншими аналогічними положеннями;

3) сторони не обрали жодного правопорядку чи норми закону для регулювання договору.

Третя можливість має місце вразі негативного вибору права, що підлягає застосуванню. В будь-якому обраному способі регулювання договірних відносин, сторони користуються принципом свободи договору, у відповідності до досягнутих домовленостей, обирають право за яким будуть реалізовуватись зобов'язання, які будуть для обох сторін однаково регулювати правила поведінки, враховуючи принцип рівності сторін.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можливо зробити висновки, що принцип свободи договору і принцип рівності сторін є основними в системі нормативно-правових норм, що регулюють договірні правовідносини в Україні та ЄС, є взаємопов'язаними, доповнюючи один одного. Принципи які є основоположними у міжнародних договірних відносин в Європейському Союзі та постійно впроваджуються у правову систему договірних права України. Досліджені Принципи договірних права Європейського Союзу визначаються демократичним змістом, оскільки і принцип свободи договору і рівності сторін, виражається у відсутності в однієї сторони договору впливати або тиснути, чи примусити іншу сторону укласти договір або ж нав'язати не вигідні для іншої сторони умови. Крім того, як принцип свободи договору, так і принцип рівності сторін, коли є фактичні можливості виникнення нерівних взаємовідносин, визначає систему засобів захисту уразливої сторони перед законом, тим самим визначаючи рівні можливості усіх суб'єктів договірних відносин на захист від можливих порушень прав. Однак, з метою уніфікації підходів до визначення досліджуваних принципів в законодавстві України необхідно провести рекодифікацію Цивільного кодексу України, а саме Книги 5, в частині регулювання договірних відносин із визначенням особливостей застосування Принципів договірних права, особливо в частині захисту прав споживачів у різних сферах договірних правовідносин.

Iefremova I., Lomakina I. Principles of freedom of contract and equality of the parties in the contract law of Ukraine and the European Union

The article examines the practical aspects of the implementation of the principles of freedom of contract and equality of the parties on the basis of the analysis of the legislation of Ukraine governing contractual relations, as well as the Principles of European contract law. It has been established that there is no unified approach to the system of principles of contract law. Each individual act contains a definition of different principles, but in each of the above acts, the principle of freedom of contract always comes first. In the legislation of Ukraine, both in the Civil Code and in the Commercial Code, the principle of freedom of contract for the participants of all obligatory relations is also in the first place.

It is determined that the principle of freedom of contract and the principle of equality of the parties determine the legal status of the parties to the contract, establishing the impossibility of the parties to force the other party to conclude a contract that neither party has advantages over each other, regardless of their legal status.

The grounds for restricting the principle of freedom of contract, which can be based on the systematic application of customs and traditions of business, the needs identified in the process of economic relations, as well as based on established practice of contract law.

It is established that the restriction of the principle of equality of the parties is inadmissible.

The importance of determining the principle of equality of the parties in determining the law of the country whose country will be applied to the contractual relationship, or the parties agree to determine the content of the contract in accordance with the Principles of European contract law.

Key words: principle of freedom of contract, principle of equality of the parties, principles of European contract law.

Література:

1. Форманюк В.В. Значення досвіду уніфікації та гармонізації регулювання цивільно-правових договорів у Європейському Союзі для договірного права України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015 № 14 том 2. С. 132–135
2. Мацегорін О. І. Аксиологія принципів зобов'язального права. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 180–185.
3. Димінська О. Ю. Правова природа окремих принципів договірного права ЄС. *Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права*. 2016. Вип. 2 (58). С. 213–219.
4. Ulrich Drobnig. General Principles of European Contract. Law II www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/drobnig.html
5. Цивільний кодекс України: чин. законодавство зі змін. та доп. станом на 1 вересня 2021 р.: (офіц. текст). Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2021. 448 с.
6. Хаиик-Посполітак Р. Ю. Принцип свободи договору в Європейському праві. *Наукові записки*. 2006. Т. 53, юрид. науки. С. 128–130.
7. Михалков Т. Як конструюються та оскаржуються домовленості сторін цивільно-правового обігу? Закон і Бізнес. Дата публікації 12.01. – 21.01.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/150259.html> (дата звернення 25.05.2022)
8. Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА (UNIDROIT) : Принципи Міжнар. ін-ту уніфікації приват. права від 01.01.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920#Text (дата звернення: 24.05.2022).
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 11.07.2013 р. за № 7-рп/2013. URL: <https://if.arbitr.gov.ua/sud5010/pokazniki-diyalnosti/40/100> (дата звернення 24.05.2022).
10. Лившиц Р.З. Современная теория права. Краткий очерк. М. : Ин-т гос. и права РАН, 1992. С. 64–65.
11. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV: станом на 6 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 24.05.2022).

References:

1. Formaniuk V.V. Znachennia dosvidu unifikatsii ta harmonizatsii rehuliuвання tsyvilno-pravovykh dohovoriv u Yevropeiskomu Soiuzi dlia dohovirnoho prava Ukrainy. [The significance of the experience of unification and harmonization of the regulation of civil law contracts in the European Union for the contract law of Ukraine.] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. 2015 № 14 tom 2. S. 132–135 [in Ukrainian].
2. Matsehorin O. I. Aksiolohiia pryntsyviv zoboviazalnoho prava. [Axiology of principles of obligation law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2011. № 4. S. 180–185 [in Ukrainian].
3. Dymynska O. Yu. Pravova pryroda okremykh pryntsyviv dohovirnoho prava YeS. [The legal nature of certain principles of EU contract law.] *Universytetski naukovy zapysky Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava*. 2016. Vyp. 2 (58). S. 213–219 [in Ukrainian].
4. Ulrich Drobnig. General Principles of European Contract. Law II www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/drobnig.html
5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: chyn. zakonodavstvo zi zmin. ta dop. stanom na 1 veresnia 2021 r.: (ofits. tekst). [Civil Code of Ukraine: act. legislation on changes. and additional as of September 1, 2021] Kyiv: PALYVODAA.V., 2021. 448 s. [in Ukrainian].
6. Khayyk-Pospolitat R. Yu. Pryntsyv svobody dohovoru v Yevropeiskomu pravi. [The principle of freedom of contract in European law.] *Naukovi zapysky*. 2006. T. 53, yuryd. nauky. S. 128–130 [in Ukrainian].
7. Mykhalkov T. Yak konstruiuiutsia ta oskarzhuiutsia domovlenosti storin tsyvilno-pravovoho obihu? [How are the agreements of the parties of civil law transactions constructed and contested?] *Zakon i Biznes*. Data publikatsii 12.01. – 21.01.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/150259.html> (data zvernennia 25.05.2022) [in Ukrainian].
8. Pryntsyvy mizhnarodnykh komertsiinykh dohovoriv (pryntsyvy UNIDRUA (UNIDROIT): Pryntsyvy Mizhnar. in-tu unifikatsii pryvat. prava vid 01.01.1994 r. [Principles of international commercial contracts (UNIDROIT principles): Principles of the International Institute for the Unification of Private Law dated January 1, 1994] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920#Text (data zvernennia: 24.05.2022) [in Ukrainian].

9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Kozlova Dmytra Oleksandrovycha shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen drugoho rechennia preambuly Zakonu Ukrainy «Pro vidpovidalnist za nesvoiechasne vykonannia hroshovykh zoboviazan» [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of the citizen of Kozlov, Dmytro Oleksandrovych, regarding the official interpretation of the provisions of the second sentence of the preamble of the Law of Ukraine “On Liability for Untimely Fulfillment of Monetary Obligations”] vid 11.07.2013 r. za № 7-рп/2013. URL: <https://if.arbitr.gov.ua/sud5010/pokazniki-diyalnosti/40/100> (data zvernennia 24.05.2022) [in Ukrainian].
10. Lyvshyts R.Z. Sovremennaia teoryia prava. Kratkyi ocherk [Modern theory of law. A brief outline.]. M.: Yn-t hos. y prava RAN, 1992. – S.64-65 [in Russian].
11. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy [On international private law: Law of Ukraine] vid 23.06.2005 r. № 2709-IV: stanom na 6 zhovt. 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (data zvernennia: 24.05.2022).

Стаття надійшла до редакції 27.05.2022

Стаття рекомендована до друку 24.06.2022

ПРОДАЖ ПРОДУКЦІЇ ЗА ЦІНОЮ НИЖЧОЮ ЗА ВИРОБНИЧУ СОБІВАРТІСТЬ: ПОДАТКОВІ НАСЛІДКИ

Жмудінський В. П.,

кандидат юридичних наук,

адвокат

ORCID ID: 0000-0002-1439-128X

zhmudin@ukr.net

В статті розглянуто актуальні питання, пов'язані із оподаткуванням господарських операцій з продажу виробниками власновиробленої продукції за ціною нижчою за виробничу собівартість.

Зазначено, що визначення виробниками ціни на власновироблену продукцію відбувається виходячи із її собівартості.

Звернено увагу на те, що іноді, деякі виробники змушені продавати свою продукцію за ціною нижчою її виробничої собівартості через певні об'єктивні причини, зокрема у зв'язку із закінчення терміну придатності такої продукції.

Досліджено, що господарські операції з реалізації продукції за ціною нижче собівартості становлять підвищений інтерес до такої операції з боку контролюючих органів, позиція яких полягає в тому, що виробники такої продукції не можуть здійснювати її продаж за ціною нижчою її виробничої собівартості, оскільки такі дії вважатимуться порушенням чинного податкового законодавства.

Встановлено, що Податковим кодексом України визначено базу оподаткування операцій з постачання самостійно виготовленої продукції, яка не може бути нижче звичайних цін, тобто платникам податків не заборонено здійснювати продаж власновиробленої продукції за ціною нижчою за виробничу собівартість, основне щоб така ціна відповідала звичайним цінам.

При цьому, звичайними цінами слід вважати ринкові ціни, які визначені в договорі між виробником та покупцем його продукції.

Аргументовано, що виробники вправі встановлювати ціну на продукцію, яка пропонується до продажу у відповідності до ринкових принципів, в результаті переговорів та погодження між сторонами договорів, тобто при продажі продукції повинна застосовуватися звичайна (ринкова) ціна, яка склалася на ринку ідентичних товарів у той період.

Доведено, що оскільки господарські операції з реалізації продукції за ціною нижчою за собівартість хоча і є збитковими, однак такі операції не носять системного характеру і не впливають суттєво на фінансові результати суб'єкта господарювання.

Підсумовано, що продаж продукції не нижче її собівартості та продаж продукції не нижче звичайних цін не є тотожними поняттями.

Ключові слова: собівартість продукції, звичайні ціни, суб'єкт господарювання, податок на додану вартість.

Постановка проблеми. Кожна продукція, яка виробляється тим чи іншим виробником повинна бути конкурентноспроможною, що забезпечить можливість її швидкого продажу на ринках. Одним із визначальних факторів, які впливають на конкурентноспроможність продукції є її ціна.

Головне завдання ціни на товар – створити найсприятливіші умови для перетворення якомога більшої частини цієї різниці на прибуток підприємства (Чухрай, Беспалюк, 2012).

Проте, інколи трапляються випадки, коли виробники змушені знижувати ціну на свою продукцію і продавати її за ціною нижчою за виробничу собівартість.

При цьому, продаж продукції за ціною нижче собівартості завжди становив підвищений інтерес до цієї операції з боку контролюючих органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування цін на продукцію та зниження її собівартості висвітлено в працях таких вчених як: А.Ф. Аксененко, М.Т. Білуха, М.А. Болюх,

Ф.Ф. Бутинець, П.Г. Галошина, В.П. Завгородній, О.Є. Мазур, М.І. Малиніч, О.В. Миронюк, В.М. Пархоменко, М.Г. Покропивний, О.О. Савчук, А.В. Шейда, Н.Я. Яковлев та ін.

Однак, незважаючи на значні досягнення науковців за даною тематикою, малодослідженими залишаються питання настання податкових наслідків при реалізації продукції за ціною нижче її собівартості, що й обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Метою статті є дослідження податкових наслідків, можливість настання яких пов'язана з продажем суб'єктами господарювання продукції за ціною нижчою за виробничу собівартість.

Виклад основного матеріалу. Виробляючи будь-яку продукцію, особливо сільськогосподарську, виробники намагаються реалізувати її за вигідними для себе цінами та у найкоротші строки, що зумовлено обмеженим терміном її зберігання, адже розвиток суб'єктів господарювання залежить перш за все від обсягів та вартості реалізованої продукції.

В умовах нинішньої економіки підвищення ефективності виробництва та подальшого розвитку суб'єктів господарювання можна досягти за умов зниження собівартості продукції та ефективного управління витратами підприємства (Бондаренко, Устименко, 2015).

Згідно п. 1.2. Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001р. № 132 визначено, що собівартість продукції (робіт, послуг) – це витрати підприємства, пов'язані з виробництвом продукції, виконанням робіт та наданням послуг (2001).

Реалізуючи вироблену продукцію, виробники визначають її ціну, виходячи із собівартості і за наслідками реалізації такої продукції намагаються отримати певний прибуток.

Собівартість та прибуток є обов'язковими елементами ціни, тому що відшкодування понесених витрат і обов'язкове одержання прибутку є основними умовами надання послуг і виробництва продукції (Костюнік, 2017).

В той же час, в окремих випадках, деякі виробники здійснюють продаж своєї продукції за ціною нижчою її виробничої собівартості з певних об'єктивних причин, зокрема здебільшого через закінчення терміну придатності такої продукції.

Під час проведення податковими органами контрольно-перевірочних заходів відносно платників податків, виявляються факти реалізації продукції нижче її виробничої собівартості, внаслідок чого робляться висновки про порушення такими суб'єктами господарювання податкового законодавства, що призводить до донарахування вказаним платникам податків податкового зобов'язання з податку на додану вартість та застосування штрафних санкцій.

При цьому, позиція контролюючих органів полягає в тому, що підставою для застосування до платників податків таких фіскальних заходів є те, що внаслідок здійснення реалізації продукції за ціною нижчою за виробничу собівартість, відбувається заниження податкового зобов'язання з податку на додану вартість, за яке діючим податковим законодавством передбачена фінансова відповідальність.

Однак, позиція автора з даного приводу дещо відрізняється від позиції контролюючих органів і зводиться до наступного.

Стаття 10 Закону України «Про ціни і ціноутворення» встановлює, що суб'єкти господарювання під час провадження господарської діяльності використовують: вільні ціни; державні регульовані ціни. Ціни на товари, які призначені для реалізації на внутрішньому ринку України, установлюються виключно у валюті України, якщо інше не передбачено міжнародними угодами, ратифікованими Україною, та постановами Кабінету Міністрів України (2012).

Відповідно до статті 11 наведеного Закону, вільні ціни встановлюються суб'єктами господарювання самостійно за згодою сторін на всі товари, крім тих, щодо яких здійснюється державне регулювання цін (2012).

Системний аналіз наведених норм права дає підстави для висновку, що суб'єкти господарювання вправі реалізувати продукцію за цінами, самостійно визначеними сторонами договору. Така ціна, якщо не доведено зворотне, вважається такою, що відповідає рівню ринкових цін.

Ціна є складною економічною категорією, яка має велике значення для підприємства, оскільки саме від неї багато в чому залежить прибутковість того чи іншого суб'єкта господарювання (Кузьменко, Харченко, 2017).

Окремі науковці вважають, що через ціну формується більшість економічних відносин у суспільстві. Це стосується як сфери виробництва товарів, так і сфери їх обігу, реалізації (Тимошик, 2013).

Отже, суб'єкти господарювання можуть здійснювати реалізацію своєї власновиробленої продукції за договірними цінами, при цьому в окремих випадках така ціна може бути і нижчою за виробничу собівартість.

Порядок визначення бази оподаткування в разі постачання товарів/послуг, визначений статтею 188 Податкового кодексу України (надалі – ПК України).

В редакції, чинній протягом 2015 року, абзац другий пункту 188.1 статті 188 ПК України встановлював, що база оподаткування операцій з постачання самостійно виготовлених товарів/послуг не може бути нижче їх собівартості, за винятком: товарів (послуг), ціни на які підлягають державному регулюванню; газу, який постачається для потреб населення.

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році», який набрав чинності 1 січня 2016 року, внесено зміни, зокрема, до абзацу другого пункту 188.1 статті 188 ПК України і слова «їх собівартості» замінено словами «звичайних цін» (2015).

Зокрема, згідно абз. 2 пункту 188.1 ст. 188 ПК України передбачено, що база оподаткування операцій з постачання товарів/послуг не може бути нижче ціни придбання таких товарів/послуг, база оподаткування операцій з постачання самостійно виготовлених товарів/послуг не може бути нижче звичайних цін, а база оподаткування операцій з постачання необоротних активів не може бути нижче балансової (залишкової) вартості за даними бухгалтерського обліку, що склалася станом на початок звітного (податкового) періоду, протягом якого здійснюються такі операції (2010).

Підпунктом 14.1.71 пункту 14.1 ст. 14 ПК України визначено, що звичайна ціна – ціна товарів (робіт, послуг), визначена сторонами договору, якщо інше не встановлено цим Кодексом. Якщо не доведено зворотне, вважається, що така звичайна ціна відповідає рівню ринкових цін (2010).

Ринкова ціна – ціна, за якою товари (роботи, послуги) передаються іншому власнику за умови, що продавець бажає передати такі товари (роботи, послуги), а покупець бажає їх отримати на добровільній основі, обидві сторони є взаємно незалежними юридично та фактично, володіють достатньою інформацією про такі товари (роботи, послуги), а також ціни, які склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності – однорідних) товарів (робіт, послуг) у порівнянних економічних (комерційних) умовах (п.п. 14.1.219 ст. 14 ПК України) (2010).

Таким чином, вищенаведеними нормами чинного податкового законодавства прямо визначено, що суб'єкти господарювання вправі встановлювати ціну на продукцію, яка пропонується до продажу у відповідності до ринкових принципів, в результаті переговорів та погодження між сторонами договорів, тобто при продажі продукції повинна застосовуватися звичайна (ринкова) ціна, яка склалася на ринку у той період, а база оподаткування повинна бути визначена у відповідності до абз. 2 пункту 188.1 ст. 188 ПК України.

Відповідно до п.п. 14.1.36 п. 14.1 ст. 14 ПК України, господарська діяльність – діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами (2010).

Мета отримання доходу як кваліфікуюча ознака господарської діяльності кореспондує з вимогою щодо наявності розумної економічної причини (ділової мети) під час здійснення господарської діяльності. Оскільки господарська діяльність складається із сукупності господарських операцій платника податку (які є формою здійснення господарської діяльності), то розумна економічна причина має бути наявною в кожній господарській операції. Лише в такому разі та чи інша операція може вважатися вчиненою в межах господарської діяльності платника податків. І лише за таких умов платник податків має право на врахування у податковому обліку наслідків відповідних господарських операцій (2020).

Підпунктом 14.1.231 пункту 14.1 ст. 14 ПК України передбачено, що розумна економічна причина (ділова мета) – це причина, яка може бути наявна лише за умови, що платник податків має намір одержати економічний ефект у результаті господарської діяльності (2010).

Отже, зміст поняття розумної економічної причини (ділової мети) передбачає обов'язкову спрямованість будь-якої операції платника податків на отримання позитивного економічного ефекту.

Поняття економічного ефекту не розкрито в Податковому кодексі України. Однак із загального розуміння характеру економічної діяльності можна дійти висновку, що економічний ефект – це приріст (збереження) активів платника податків та/або їх вартості, а так само створення умов для такого приросту (збереження) в майбутньому.

При цьому не обов'язково, аби економічний ефект спостерігався негайно після вчинення операції. Не виключено, що такий ефект настане в майбутньому. Також не виключено, що в результаті об'єктивних причин економічний ефект може не настати взагалі. Зокрема, операція може виявитися збитковою, і це є один із варіантів перебігу подій при здійсненні господарської діяльності.

Дійсно прибутковість кожної окремої операції не є обов'язковою ознакою господарської діяльності, адже вона може включати і окремі збиткові операції, які, хоча і були спрямовані на одержання прибутку, однак з об'єктивних причин призвели до негативних фінансово-економічних наслідків.

Натомість визначальною ознакою господарської діяльності є наявність мети з отримання прибутку, а збитковість операції може бути обумовлена комерційним ризиком.

Однак слід зауважити, що віднесення збиткових операцій до господарських можливе у випадках обґрунтування платником податку економічних причин чи ділової мети (зважаючи на ризики підприємницької діяльності) укладення угод за ціною нижчою за виробничу собівартість (2020).

Собівартість є основою визначення цін на продукцію. Зниження собівартості промислової продукції – одна з основних умов підвищення конкурентноспроможності підприємства за рахунок зростання фінансового результату (Гоменюк, 2012).

Із врахуванням вищевикладеного, слід зазначити, що реалізація суб'єктами господарювання своєї продукції можлива за ціною нижчою за виробничу собівартість, однак така ціна повинна відповідати звичайній (ринковій) ціні, яка склалася на ринку ідентичних товарів.

Як вже згадувалося, однією із об'єктивних причин продажу продукції за ціною нижчою за собівартість здебільшого є економічна необхідність, пов'язана із закінченням терміну придатності такої продукції.

Оскільки, продаж продукції за ціною нижчою за собівартість є винятком і не носить системного характеру, а пов'язаний виключно із господарською доцільністю, то продаж такої продукції нижче її виробничої собівартості суттєво не вплине на фінансові результати за такий податковий період, тобто незважаючи на те, що така господарська операція буде збитковою, в підсумку суб'єкт господарювання отримає валовий прибуток від здійсненої господарської діяльності в цілому.

При цьому, слід зауважити, що у випадку не реалізації продукції, строк придатності якої закінчується, вказана продукція стала б непридатною для подальшого споживання і підлягала б утилізації, внаслідок чого такий суб'єкт господарювання отримає суттєвий збиток від господарської діяльності.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що у випадку продажу суб'єктом господарювання продукції нижче її виробничої собівартості податкові наслідки у вигляді здійснення донарахування податку на додану вартість та застосування штрафних санкцій не можуть бути застосовані у разі, якщо продаж такої продукції здійснено із застосуванням звичайної (ринкової) ціни, яка склалася на ринку і якщо такі господарські операції не є системними. Отже, під час продажу суб'єктом господарювання продукції нижче її виробничої собівартості, визначення бази оподаткування таких операцій, повинно здійснюватися із застосуванням абз. 2 пункту 188.1 ст. 188 ПК України, а також необхідно враховувати, що продаж продукції не нижче їх собівартості та продаж продукції не нижче звичайних цін не є тотожними поняттями.

Zhmudinskyi V. Selling products at a price lower than the production cost: tax consequences

The paper considers topical issues related to taxation of business operations involving the sale by producers of their own products at a price lower than the production cost.

It is indicated that manufacturers determine the price of their own products based on their cost price.

Attention is drawn to the fact that sometimes, some manufacturers are forced to sell their products at a price lower than their production cost for certain objective reasons, in particular due to the expiration date of such products.

It is investigated that business operations for the sale of products at a price below the cost price are of increased interest to such an operation on the part of regulatory authorities, whose position is that producers of such products cannot sell them at a price lower than their production cost, since such actions will be considered a violation of the current tax legislation.

It is established that the Tax code of Ukraine defines the base of taxation of operations for the supply of self-made products, which can not be lower than regular prices, that is, taxpayers are not prohibited from selling their own products at a price lower than the production cost, the main thing is that such a price corresponds to regular prices.

At the same time, regular prices should be considered market prices that are defined in the contract between the manufacturer and the buyer of its products.

It is argued that manufacturers have the right to set the price of products that are offered for sale in accordance with market principles, as a result of negotiations and agreement between the parties to contracts, that is, when selling products, the regular (market) price that was formed on the market of identical goods at that time should be applied.

It is proved that since business operations for the sale of products at a price lower than the cost price, although they are unprofitable, are not of a systematic nature and do not significantly affect the financial results of the business entity.

It is summed up that the sale of products not lower than their cost price and the sale of products not lower than regular prices are not identical concepts.

Key words: production cost, regular prices, business entity, value added tax.

Література:

1. Чухрай Н.І., Беспалюк Х.М. Установлення оптимальної ціни на новий товар. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 4. Суми. С. 23–33.
2. Бондаренко Н.М., Устименко А.К. Собівартість продукції: економічна сутність та її види. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 11, частина 2. Херсон. С. 51–54.
3. Наказ Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132 «Про затвердження Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01#Text>.
4. Костюнік О.В., Савчук Я.В. Собівартість продукції як важливий показник ефективності роботи авіаційних підприємств. *«Інвестиції: практика та досвід»*. 2017. № 22/2017. Київ. С. 38–43.
5. Закон України від 21.06.2012 р. № 5007-VI «Про ціни і ціноутворення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text>.
6. Кузьменко А.В., Харченко В.В. Ціна як економічна категорія: порядок встановлення та методи ціноутворення в умовах сучасної ринкової економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. Одеса. С. 547–552.
7. Тимошик В.Ю. Формування ціни на підприємстві в умовах сучасного ринку. *Економіка та управління підприємствами*. 2013. № 4'2013[21]. Київ. С. 121–124.
8. Закон України від 24.12.2015 р. № 909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19#Text>.
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
10. Постанова Верховного Суду від 12.05.2020 р. у справі № 0870/6956/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89191109>.
11. Гоменюк О.І. Необхідність зниження собівартості продукції з метою забезпечення конкурентноспроможності продукції підприємств. *Проблеми матеріальної культури. Економічні науки*. 2012. № 244. Сімферополь. С. 21–26.

References:

1. Chukhrai N.I., Bepaliuk Kh.M. (2012) Ustanovlennia optymalnoi tsiny na novyi tovar [Establishing the optimal price for a new product] *Marketynh i menedzhment innovatsii*. № 4. Sumy. S. 23–33 [in Ukrainian].
2. Bondarenko N.M., Ustymenko A.K. (2015) Sobivartist produktsii: ekonomichna sutnist ta yii vydy [Cost of production: economic essence and its types] *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. № 11, chastyna 2. Kherson. S. 51–54 [in Ukrainian].
3. Nakaz Ministerstva aharnoi polityky Ukrainy vid 18.05.2001 r. № 132 «Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii z planuvannia, obliku i kalkuliuvannia sobivartosti produktsii (robit, posluh) silskohospodarskykh pidpriemstv» [About the statement of Methodical recommendations on planning, the account and calculation of prime cost of production (works, services) of the agricultural enterprises] . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132555-01#Text> [in Ukrainian].
4. Kostyunik O.V., Savchuk Ya.V. (2017) Sobivartist produktsii yak vazhlyvyi pokaznyk efektyvnosti roboty aviatsiinykh pidpriemstv [The cost of production as an important indicator of the efficiency of aviation enterprises] *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 22/2017. Kyiv. S. 38–43 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy vid 21.06.2012r. № 5007-VI «Pro tsiny i tsinoutvorennia» [About prices and pricing]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text> [in Ukrainian]
6. Kuzmenko A.V., Kharchenko V.V. (2017) Tsina yak ekonomichna katehoriia: poriadok vstanovlennia ta metody tsinoutvorennia v umovakh suchasnoi rynkovoї ekonomiky. [Price as an economic category: the order of establishment and pricing methods in a modern market economy] *Ekonomika i suspilstvo*. № 13. Odesa. S. 547–552 [in Ukrainian].
7. Tymoshyk V.Yu. (2013) Formuvannia tsiny na pidpriemstvi v umovakh suchasnoho rynku. [Price formation at the enterprise in the modern market] *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. № 4'2013[21]. Kyiv. S. 121–124 [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy vid 24.12.2015 r. № 909-VIII «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhethnykh nadkhodzhen u 2016 rotsi» [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine to Ensure Balanced Budget Revenues in 2016]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19#Text> [in Ukrainian].

9. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010r. № 2755-VI [Tax Code of Ukraine]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 12.05.2020r. u spravi № 0870/6956/12 [Resolution of the Supreme Court of 12.05.2020 in case № 0870/6956/12]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89191109> [in Ukrainian].
11. Homeniuk O.I. (2012) Neobkhidnist znyzhennia sobivartosti produktsii z metoiu zabezpechennia konkurentnospromozhnosti produktsii pidpriemstv. [The need to reduce the cost of production in order to ensure the competitiveness of enterprise products] *Problemy materialnoi kultury. Ekonomichni nauky*. № 244. Simferopol. S. 21–26. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 23.05.2022

Стаття рекомендована до друку 24.06.2022

ПРИСЯГИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

Кравчук О. О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
суддя Вищого антикорупційного суду,
професор Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-7844-2381
aleckravic@gmail.com*

Остащук І. Б.,

*доктор філософських наук, професор,
професор Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
ORCID ID: 0000-0002-6115-0884*

Проаналізовані присяги працівників Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, вказано на їх спільні та відмінні елементи, а також символічний вимір.

Присяга працівника поліцейського органу, що має спеціальне звання, є присягою на вірність Українському народу. Вона складається при прийнятті на службу до відповідного органу вперше (при підвищенні чи іншому переведенні на іншу посаду, або при повторному прийнятті на службу після звільнення з неї нова присяга не складається). Присяги (крім присяг працівників підрозділів-спецслужб) у мирний час складаються в урочистій обстановці, в присутності посадових осіб держави, органів місцевого самоврядування та (за бажанням) членів сімей та інших запрошених гостей, із дотриманням ритуалу, подібного до складання Військової присяги – з урочистим шикунням, маршем, винесенням Державного Прапора, виконанням Державного Гімну, виступами і привітаннями запрошених гостей.

Тексти присяг працівників Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України відрізняються від Військової присяги та від Присяги поліцейського, хоча є більш близькими саме до останньої.

Публічність процедури присяги символізує відкритість відповідного поліцейського органу, його підзвітність і підконтрольність суспільству. Урочистість процедури й дотримання ритуалу присяги символізує наступництво правових традицій як для самого працівника, що складає присягу, так і для його колег, а також має дидактичне значення щодо інших осіб (гостей та глядачів) – спрямоване на виховання членів суспільства в дусі поваги до працівника поліцейського органу як представника влади. Аналогічне спрямування має звернення в текстах присяг до загальнолюдських цінностей – честі, гідності, вірності, чесності, сумлінності, дисциплінованості, що відзначається патріотично-аксіологічним змістом. Згадування в текстах присяг обов'язку дотримуватися Конституції та законів України, поважати й охороняти права і свободи людини чітко вказує на те, що Україна є правовою державою, і головне завдання поліцейських органів – захист прав і свобод людини та громадянина.

Ключові слова: посадова присяга, присяга поліцейського, Національна поліція, Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки.

Присяга публічного службовця має правове і символічне значення – вона закріплює набуття правового статусу, зокрема повноважень на відповідній посаді, репрезентує добровільне взяття на себе обов'язків із виконання відповідних функцій держави добросовісно та з додержанням Конституції і законів. Серед посадових присяг важливе місце посідають присяги поліцейських органів, що є подібними до Військової присяги, в мирний час зазвичай складаються публічно (крім працівників підрозділів-спецслужб) та з примітними урочистостями. До поліцейських органів зараховуємо органи

© Кравчук О. О., Остащук І. Б.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Національної поліції, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України.

У цій статті маємо на меті проаналізувати присяги працівників Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, вказавши на їх спільні та відмінні елементи, а також символічний вимір.

З методологічних міркувань, ми вживаємо в статті щодо вказаних органів термін «поліцейські органи», враховуючи спільність основних завдань – запобігання, протидія правопорушенням та розслідування кримінальних правопорушень у різних сферах (цей термін є близьким до терміну «правоохоронний орган», який, з огляду на його багатозначність, є дещо ширшим). Присяга такого поліцейського органу як Служба безпеки України детально не розглядається в статті, оскільки її працівники складають Військову присягу, що є предметом для окремого дослідження.

Посадові присяги, і зокрема присяги працівників поліцейських органів, досліджували Віктор Андреев, Ігор Головань, Софія Данилів, Марія Маськовіта та інші вчені. Наша стаття присвячена розгляду присяги поліцейського в порівнянні з присягами працівників інших поліцейських органів, зокрема і створених відносно нещодавно.

Говорячи про посадові присяги публічних службовців в Україні, Софія Данилів вказує на недолік – відсутність, крім військових, поліцейських та суддів, на законодавчому рівні процедур складання присяги, що не підвищує авторитету державної влади. На думку вченої, передбачення такої процедури в законодавстві дасть змогу особі, що приймає присягу, більш глибоко сприйняти значущість присяги не просто як звичайної процедури, а як події, що наділяє цю особу правами та обов'язками, які вона повинна неухильно виконувати на благо держави та її громадян (Данилів, 2019, с. 198).

Присяга поліцейського передбачена Законом України «Про Національну поліцію» 2015 р. Саме на підставі цього Закону було створено нову поліцію замість міліції, що ліквідувалася. Закон зарховує до працівників поліції поліцейських (тобто так званих «атестованих» працівників) та державних службовців. Працівники поліції, що є державними службовцями, складають присягу державного службовця, визначену Законом України «Про державну службу» (Закон № 889, 2015).

Згідно зі ст. 64 згаданого Закону, особа, яка вступає на службу в поліції, складає Присягу¹ на вірність Українському народові (Закон № 580, 2015). Текст Присяги визначено самим Законом, а порядок її складання – наказом Міністерства внутрішніх справ України 09.11.2015 № 1453 (Наказ № 1453, 2015). Присягу складають особи, вперше прийняті на службу в поліцію, – до початку проходження первинної професійної підготовки за місцем проходження служби, а також курсанти поліцейських закладів вищої освіти.

Первинна редакція згаданого Порядку складання присяги визначала, що день складання Присяги є урочистим днем органу поліції. Складання присяги організовується та проводиться згідно зі сценарієм, затвердженим керівником органу поліції. З метою патріотичного виховання особового складу органів поліції визначаються місця для складання Присяги: біля пам'ятних стел, знаків загиблим під час виконання службових обов'язків працівникам органів внутрішніх справ (поліції), біля пам'ятників воїнам, які полягли в боях за волю та незалежність України, в інших видатних історичних місцях, пов'язаних із героїчними традиціями Українського народу. Лише за несприятливих погодних умов складання Присяги може бути проведено в приміщенні органу поліції або інших будівлях. На урочистостях з нагоди складання працівниками поліції Присяги за рішенням керівника поліції можуть запрошуватися очільники інших органів поліції, ветерани органів внутрішніх справ, представники інших правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування, члени родин працівників поліції, які складають Присягу, інші особи.

Далі зазначений Порядок передбачав, що на урочистості з нагоди складання Присяги особовий склад органу поліції прибуває в парадному однострої. У визначений час особовий склад органу поліції шикуються в лінію ротних (взводних) колон у встановленому місці. Працівники, які складають Присягу, стоять в окремих взводних колонах. Під урочистий марш виноситься Державний Прапор України або прапор органу поліції. Після винесення Прапора керівник строю під звуки маршу зустрічає керівника органу поліції і доповідає про готовність особового складу до проведення урочистих заходів. Приймавши доповідь керівника строю, керівник органу поліції вітається з усім особовим складом. Потім керівник органу поліції в короткій промові роз'яснює значення Присяги та того почесного і відповідального обов'язку, що покладається на працівників поліції, які складатимуть її. Розуміння суті Присяги, її змісту й форми складання – важливі завдання для виступу перед зібраними.

Після промови керівник органу поліції подає команду щодо початку складання Присяги особовим складом. Перед строєм виставляються завчасно заготовлені атрибути, необхідні для проведення

¹ У Законі України «Про Національну поліцію» слово «Присяга» пишеться з великої літери, що підкреслює важливість затвердженого її тексту та процедури складання.

процедури складання Присяги (стіл, накритий скатертиною, папка із текстом Присяги, ручка). Посадові особи, що приводять до Присяги, за алфавітним списком викликають зі строю осіб, які її складають. При цьому працівник, почувши своє прізвище, найкоротшим шляхом стройовим кроком підходить до особи, що приводить до Присяги, і доповідає про прибуття та готовність до її складання. Після цього працівник бере текст Присяги й повертається обличчям до строю, виразно й голосно зачитує її зміст і ставить під текстом підпис, після чого посадова особа, що приводить до Присяги, вітає працівника з прийняттям Присяги та подає команду щодо повернення його до строю. Після закінчення складання Присяги всіма працівниками поліції керуючий строєм доповідає керівнику органу поліції про закінчення її складання особовим складом та передає йому підписані тексти Присяги. Своєю чергою керівник органу поліції вітає працівників зі складанням Присяги, після чого виконується Державний Гімн України.

Після виконання Гімну слово привітання надається ветеранам органів внутрішніх справ, керівникам інших правоохоронних органів, представникам органів місцевого самоврядування та іншим особам (за згодою). Після закінчення виступів і привітань відбувається винесення Прапора з проходженням особовим складом органу поліції урочистим маршем (Наказ № 1453, 2015). Наведену церемонію складання присяги Софія Данилів вважає адміністративною процедурою, вказуючи на певну неузгодженість щодо співвідношення моменту набуття повноважень працівником поліції та складання присяги (цієї проблеми торкається також Марія Маськовіта (Маськовіта, 2015)), а також на те, що згаданий порядок розрахований на значну кількість працівників, що одночасно приймають присягу. Якщо необхідно прийняти присягу одному новопризначеному працівникові поліції, йому доведеться чекати (Данилів, 2017).

Мабуть, зокрема, і з таких міркувань, згаданий Порядок складання присяги було спрощено – викладено в новій редакції наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07 травня 2019 року № 351. На сьогодні цей нормативний документ по суті не передбачає власне порядку складання присяги, визначаючи лише, що складання присяги здійснюється за сценарієм (Наказ № 351, 2019). Водночас традиції урочистого складання присяги поліцейського залишаються (Присяга 47 поліцейських Дніпропетровщини, 2019; Присяга ХНУВС, 2021; Присяга Академії МВС, 2021). Урочисте групове складання присяги в парадній формі та в присутності гостей (зокрема батьків) церемоніально наближує присягу поліцейського до військової присяги, яка традиційно є важливою подією в професійному житті військовослужбовця. Загалом поліція в будь-якій країні – це озброєний державний орган (як і армія, збройні сили), що пояснює генезис схожих елементів церемоній зазначених присяг. Як і Збройні Сили України, так і Національна поліція з перших хвилин повномасштабної війни 24 лютого 2022 р. зі зброєю обороняють незалежність та територіальну цілісність Української держави.

Як уже зазначалося, текст присяги поліцейського визначено Законом «Про Національну поліцію»: «Я, (прізвище, ім'я та по батькові), усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права і свободи людини, честь держави, з гідністю нести високе звання поліцейського та сумлінно виконувати свої службові обов'язки» (Закон № 580, 2015).

Із наведеного видно, що це присяга на вірність Українському народу, яка є доволі лаконічною. На стислість присяги, в порівнянні з Присягою працівника органів внутрішніх справ 1991 р., що діяла до 2015 р. (до створення Національної поліції України органами внутрішніх справ вважалася міліція), вказує адвокат Ігор Головань, який наголошує, що в Присязі поліції відмовилися від формулювання «мужньо і рішуче, не шкодуючи своїх сил і життя» (Головань, 2015). Присяга працівника органів внутрішніх справ 1991 р., справді, містила клятву мужньо і рішуче, не шкодуючи своїх сил і життя, боротися із злочинністю, захищати від протиправних посягань життя, здоров'я, права й свободи громадян, державний устрій і громадський порядок (Постанова № 382, 1991). Загалом, ці дві присяги можуть бути прикладами двох різновидів – розлогої (деталізованої) і лаконічної присяг. В Присязі працівника органів внутрішніх справ містилось, зокрема, і посилання «Якщо ж я порушу цю Присягу, то хай мене покарають за всією суворістю закону» (Постанова № 382, 1991).

Марія Маськовіта вказує, що тексти сучасних присяг поліцейських зазвичай характеризуються стислістю, конкретністю і відсутністю в них вказівок на заохочення чи покарання особи, що складає присягу. Цікавими є висновки вченої, що за результатами дослідження текстів присяги поліцейських різних країн, виділяє в них чотири основних складники: (1) обов'язок виконання повноважень, (2) обов'язок захищати права і свободи людини, (3) обов'язок дотримання законодавства, (4) принципи професійної етики. Всі ці чотири складники є і в тексті сучасної присяги поліцейського України (Маськовіта, Інститут присяги, 2015).

Відносно новими поліцейськими органами в Україні є Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України.

Національне антикорупційне бюро України, що утворене відповідно до Закону від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII Указом Президента України від 16 квітня 2015 р. та розпочало свою діяльність

у грудні 2015 р., здійснює попередження, виявлення, припинення і досудове розслідування у «справах топ-корупції» – корупційних злочинів, учинених публічними службовцями вищого рівня, а також іншими особами в значних (передбачених законом) випадках і розмірах (Закон № 1698, 2014; Указ № 217, 2015; Історія становлення НАБУ, 2022).

Державне бюро розслідувань, утворене відповідно до Закону від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII постановою Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2016 р. № 127, що розпочало свою діяльність 28 листопада 2018 р., здійснює запобігання, виявлення, припинення і досудове розслідування різних злочинів, учинених працівниками правоохоронних органів, військовослужбовцями та деякими іншими службовими особами держави вищого рівня (крім зарахованих до компетенції Національного антикорупційного бюро України) (Закон № 794, 2015; Постанова № 127, 2016; В ДБР запрацював перший оперативний підрозділ, 2019).

Бюро економічної безпеки, утворене відповідно до Закону від 28 січня 2021 р. № 1150-IX постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 510, що розпочало свою діяльність у листопаді 2021 р., здійснює протидію (зокрема виявлення й досудове розслідування) економічним правопорушенням – таким, що посягають на економіку держави (Закон № 1150, 2021; Постанова № 510, 2021; Розпорядження № 1493, 2021).

Серед працівників усіх трьох згаданих бюро є державні службовці (так само, як і в поліції) та особи, які уклали трудовий договір (контракт) із цими органами, а також так звані «атестовані» працівники – особи рядового складу (в Державному бюро розслідувань) і начальницького складу (в усіх трьох названих органах). «Атестовані» працівники – це ті, яким присвоюються спеціальні звання – відповідно, від рядового до полковника Державного бюро розслідувань та від лейтенанта до полковника Національного антикорупційного бюро України, від лейтенанта до генерал-полковника Бюро економічної безпеки. Ці спеціальні звання приблизно співвідносяться з аналогічними військовими та поліцейськими званнями – схеми співвідношення військових і спеціальних звань затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 564 (Постанова № 564, 2020).

Працівники цих трьох бюро (як і працівники поліції), що є державними службовцями, складають присягу державного службовця, визначену Законом України «Про державну службу» (Закон № 889, 2015). А от їхні «атестовані» працівники складають особливу присягу, визначену спеціальними законами: її складають особи, які вперше призначаються на посади рядового і начальницького складу (при першому прийнятті на службу до відповідного бюро), після проходження стажування (в Національному антикорупційному бюро – після проходження випробування).

Тексти присяг для працівників кожного з трьох бюро визначаються окремим законом – відповідно ст. 14-1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», ст. 12 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України», ст. 26 Закону України «Про бюро економічної безпеки». Тексти цих присяг є ідентичними, за однією єдиною відмінністю: в НАБУ і ДБР присяга містить ключове слово «клянуся», а в БЕБ – «присягаю».

Присяга атестованих працівників усіх трьох бюро є такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаючи на службу до Державного бюро розслідувань, усвідомлюючи свою високу відповідальність, клянуся (для БЕБ – «присягаю» – прим. авт. О. К., І. О.) завжди залишатися відданим Українському народові, неухильно додержуватися Конституції та законів України, поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини і громадянина, честь держави, бути чесним, сумлінним і дисциплінованим, зберігати державну та іншу охоронювану законом таємницю» (Закон № 1698, 2014; Закон № 794, 2015; Закон № 1150, 2021).

Тексти присяг атестованих працівників трьох бюро відрізняються від Військової присяги та від Присяги поліцейського, хоча є більш близькими саме до останньої. У присягах для працівників бюро, як і в Присязі поліцейського, йдеться (хоча з незначними редакційними відмінностями) про обов'язок дотримуватися Конституції та законів України, поважати й охороняти права і свободи людини (в присягах працівників бюро згадуються також і законні інтереси людини й громадянина), честь держави. Також у присягах працівників бюро йдеться про обов'язок зберігати державну таємницю, як у військовій присязі (цього немає в Присязі поліцейського); в присягах працівників бюро згадуються й інші види охоронюваної законом таємниці (цього немає ні у Військовій присязі, ані в Присязі поліцейського).

Після складення присяги працівник кожного з трьох бюро підписує текст присяги, що зберігається в його особовій справі. Порядок складання присяги встановлюється Директором кожного з трьох бюро.

Наприклад, Порядок складення Присяги осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань затверджено наказом Директора Державного бюро розслідувань від 01 липня 2019 р. № 144. Цим Порядком конкретизується, що згадана Присяга є присягою на вірність Українському народові – з прийняттям Присяги особи рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань повинні беззаперечно дотримуватися Конституції та законів України при виконанні

службових обов'язків, поважати та охороняти права, свободи і законні інтереси людини та громадянина, а також забезпечувати інтереси суспільства й держави. Складення Присяги організовується та проводиться згідно з затвердженим сценарієм. Підписаний текст Присяги долучається до особової справи особи рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, яка її склала (Порядок № 144, 2019). Перші 300 слідчих Державного бюро розслідувань склали присягу 27 листопада 2018 р. – цей день став початком роботи ДБР. Через рік 27 листопада 2019 р. склали присягу перші оперативні працівники бюро (Історія ДБР, 2022; Присяга Полтавського ДБР, 2018; В ДБР запрацював перший оперативний підрозділ, 2019).

Порядок складання присяги особами начальницького складу Національного антикорупційного бюро України затверджено наказом директора бюро від 14 квітня 2016 р. № 33-н. Згідно з цим Порядком, дата складання присяги є урочистим днем для бюро, захід проводиться, як правило, надворі (за несприятливих погодних умов – в актовій залі) за сценарієм, затвердженим директором бюро, із можливістю запрошення гостей – керівників держави та уряду, інших правоохоронних і державних органів, органів місцевого самоврядування, членів родин, представників засобів масової інформації та іноземних делегацій. На урочистості з нагоди складання присяги особи начальницького складу прибувають в однострої, шикуються в шеренги, де працівники, що складають присягу, вишиковуються в першій шерензі. Захід відбувається із внесенням Державного Прапора під урочистий марш (Порядок № 33, 2016). Складання присяг у Національному антикорупційному бюро неодноразово відбувалося за участі Президента України, зокрема перші детективи в 2015 р. (тоді вони склали присягу державному службовцю), співробітники управління спеціальних операцій (спецпризначенці) в 2016 р. (Співробітники Управління спецоперацій НАБУ, 2016).

Висновки. Працівники поліцейських органів (Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України) в Україні складають посадову присягу, визначену законодавством. Працівники, що мають спеціальні звання, складають присягу, визначену законом про відповідний поліцейський орган. Працівники, що є державними службовцями – присягу, визначену Законом «Про державну службу» (вона є спільною для всіх державних службовців в усіх державних органах України).

Присяга працівника поліцейського органу, що має спеціальне звання, є присягою на вірність Українському народу. Вона складається при прийнятті на службу до відповідного органу вперше (при підвищенні чи іншому переведенні на іншу посаду, або при повторному прийнятті на службу після звільнення з неї нова присяга не складається). Присяги (крім присяг працівників підрозділів-спецслужб) у мирний час складаються в урочистій обстановці, в присутності посадових осіб держави, органів місцевого самоврядування та (за бажанням) членів сімей та інших запрошених гостей, з дотриманням ритуалу, подібного до складання Військової присяги – з урочистим шикунням, маршем, винесенням Державного Прапора, виконанням Державного Гімну, виступами та привітаннями запрошених гостей.

Тексти присяг працівників Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України відрізняються від Військової присяги та від Присяги поліцейського, хоча є більш близькими саме до останньої. У присягах для працівників цих бюро, як і в Присязі поліцейського, йдеться (хоча з незначними редакційними відмінностями) про обов'язок дотримуватися Конституції та законів України, поважати й охороняти права і свободи людини (в присягах працівників бюро згадуються також і законні інтереси людини та громадянина), честь держави. Також у присягах працівників бюро йдеться про обов'язок зберігати державну таємницю, як у військовій присязі (цього немає в Присязі поліцейського); в присягах працівників бюро згадуються й інші види охоронюваної законом таємниці (цього немає ні у Військовій присязі, ані в Присязі поліцейського).

Публічність процедури присяги символізує відкритість відповідного поліцейського органу, його підзвітність і підконтрольність суспільству. Урочистість процедури й дотримання ритуалу присяги символізує наступництво правових традицій як для самого працівника, що складає присягу, так і для його колег, а також має дидактичне значення щодо інших осіб (гостей та глядачів) – спрямоване на виховання членів суспільства в дусі поваги до працівника поліцейського органу як представника влади. Аналогічне спрямування має звернення в текстах присяг до загальнолюдських цінностей – честі, гідності, вірності, чесності, сумлінності, дисциплінованості, що відзначається патріотично-аксіологічним змістом. Згадування в текстах присяг обов'язку дотримуватися Конституції та законів України, поважати й охороняти права і свободи людини чітко вказує на те, що Україна є правовою державою, і головне завдання поліцейських органів – захист прав і свобод людини та громадянина.

Продовження дослідження правового і символічного вимірів посадових та інших присяг у філософії права характеризується високим рівнем наукової актуальності.

Kravchuk O., Ostashchuk I.. Oaths of Police Agencies in Ukraine

The oaths of the officials of National Police, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, State Bureau of Investigation, Economic Security Bureau are analysed in the article. The authors point out the common and different elements of these oaths, and their symbolic dimension.

The oath of a police officer is an oath of loyalty to the Ukrainian people. It is drawn up upon acceptance into the service of the relevant state agency for the first time. Upon promotion or other transfer to another position, or upon re-admission to service after dismissal from it, a new oath is not taken. Oaths (except for the oaths of employees of special services units) in peacetime are taken in a solemn atmosphere, in the presence of state officials, local self-government officials and family members and other invited guests, with observance of a ritual similar to the taking of a Military Oath – with a solemn lining up, marching, hoisting of the State Flag, performance of the State Anthem, speeches and greetings of invited guests.

The texts of the oaths of officers of National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, State Bureau of Investigation, Bureau of Economic Security of Ukraine differ from the Military Oath and the Police Officer's Oath, although they are closer to the latter.

Publicity of the swearing-in procedure symbolizes the openness of the relevant police agency, its accountability and controllability to society. The solemnity of the procedure and observance of the ritual of the oath symbolizes the succession of legal traditions both for the officer taking the oath and for his or her colleagues. It has a didactic value in relation to other persons (guests and spectators) – aimed at educating members of society in the spirit of respect for the police officer as a representative of the authorities. In the texts of the oaths, the appeal to universal human values – honour, dignity, fidelity, honesty, conscientiousness, discipline – has a similar direction, which is characterized by patriotic and axiological content. The mention of the obligation to adhere to the Constitution and laws of Ukraine, to respect and protect human rights and freedoms clearly in the texts of the oaths indicates that Ukraine is a constitutional state, and the main task of police agencies is to protect the rights and freedoms of a human and a citizen.

Key words: oath of office, Police Officer's oath, Military Oath, National Police, National Anti-Corruption Bureau, State Bureau of Investigation, Economic Security Bureau.

Література:

1. В ДБР запрацював перший оперативний підрозділ, 2019. *Державне бюро розслідувань*, 28 листопада 2019 р. URL: https://dbr.gov.ua/news/v_dbr_zaprasyuvav_pershiy_operativniy_pidrozdil
2. Головань, 2015. Міліція і поліція. Дві присяги. *Українська правда*. <https://blogs.pravda.com.ua/authors/golovan/55cb5091b95c4/>
3. Данилів, 2017. Адміністративна процедура складання присяги працівниками Національної поліції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*, 2017, Вип. 27, с. 49-50. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_27_15
4. Данилів, 2019. Адміністративно-правові засади присяги у сфері публічної служби : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07, Дніпро, 245 с. URL: <https://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/danyliv/>
5. Закон № 580, 2015. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
6. Закон № 794, 2015. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
7. Закон № 889, 2015. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
8. Закон № 1150, 2021. Закон України «Про бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
9. Закон № 1698, 2014. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
10. Історія ДБР, 2022. Державне бюро розслідувань. <https://dbr.gov.ua/istoriya>
11. Історія становлення НАБУ, 2022. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/istoriya-stanovlennya>
12. Маськовіта, 2015. Інститут присяги працівника органів внутрішніх справ: історико-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*, 2015, № 824, с. 265–271. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_44

13. Наказ № 351, 2019. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.05.2019 № 351 «Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 09 листопада 2015 року № 1453». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0542-19#n7>
14. Наказ № 1453, 2015. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2015 № 1453 «Про затвердження Порядку складання Присяги працівниками Національної поліції» (первинна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1487-15/ed20151109#Text>
15. Порядок № 33, 2016. Порядок складання присяги особами начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, затверджений наказом директора бюро від 14 квітня 2016 р. № 33-н. URL: <https://nabu.gov.ua/nakaz-pro-zatverdzhennya-poryadku-skladannya-prusyagu-osobamy-nachalnytskogo-skladu-nacionalnogo>
16. Порядок № 144, 2019. Порядок складання Присяги осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, затверджений наказом Директора Державного бюро розслідувань від 01 липня 2019 року № 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0752-19#Text>
17. Постанова № 127, 2016. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2016 р. № 127 «Про утворення Державного бюро розслідувань». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2016-%D0%BF#Text>
18. Постанова № 382, 1991. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1991 р. № 382 «Про затвердження нового тексту Присяги працівника органів внутрішніх справ України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382-91-%D0%BF#Text>
19. Постанова № 510, 2021. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 510 «Про утворення Бюро економічної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-2021-%D0%BF#Text>
20. Постанова № 564, 2020. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 564 «Питання присвоєння спеціальних звань рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань та їх співвідношення з іншими спеціальними, а також військовими званнями і класними чинами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2020-%D0%BF#n8>
21. Присяга 47 поліцейських Дніпропетровщини, 2019. 47 поліцейських Дніпропетровщини присягнули на вірність Українському народу. Поліція Дніпропетровщини, 16 серпня 2019 р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=F_5E6hrSN18
22. Присяга Академії МВС, 2021. Близько 800 курсантів Національної академії МВС склали присягу на вірність Україні. МВС України, 14 жовтня 2021 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7y5LxmJvLr0>
23. Присяга Полтавського ДБР, 2018. Слідчі Полтавського теруправління ДБР склали присягу та приступили до роботи. Державне бюро розслідувань, 28 листопада 2018 р. URL: https://dbr.gov.ua/news/slidchi_poltavskogo_terupravlinnya_dbr_sklali_prisyagu_ta_pristupili_do_roboti
24. Присяга ХНУВС, 2021. Присяга працівника поліції курсантів ХНУВС – 2021. ХНУВС, 14 жовтня 2021 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pXeh5EMjdy8>
25. Розпорядження № 1493, 2021. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 листопада 2021 р. № 1493-р «Про початок діяльності Бюро економічної безпеки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-rochatok-diyalnosti-byuro-ekonomichnoyi-s1493-241121>
26. Співробітники Управління спецоперацій НАБУ, 2016. Фотобанк УНІАН. URL: <https://photo.unian.ua/photo/688409-sotrudniki-upravleniya-spescoperaciy-nabu>
27. Указ № 217, 2015. Указ Президента України «Про утворення Національного антикорупційного бюро України» від 16 квітня 2015 року № 217/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2172015-18864>

References:

1. V DBR zapratsiuuvav pershyi operatyvnyi pidrozdil, 2019 [The first operational unit has started working in the DBR]. Derzhavne biuro rozsliduvan, 28 lystopada 2019 r. URL: https://dbr.gov.ua/news/v_dbr_zapracuyuvav_pershiy_operativniy_pidrozdil
2. Holovan, 2015. Militsiia i politsiia. Dvi prysiahy [Militia and Police. Two oaths]. Ukrainska pravda. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/golovan/55cb5091b95c4/> [in Ukrainian].
3. Danyliv, 2017. Administratyvna protsedura skladannia prysiahy pratsivnykamy Natsionalnoi politsii [Administrative procedure for taking an oath by employees of the National Police]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia, 2017, Vyp. 27, s. 49–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_27_15 [in Ukrainian].
4. Danyliv, 2019. Administratyvno-pravovi zasady prysiahy u sferi publichnoi sluzhby [Administrative and legal principles of the oath in the field of public service]. Dys. kand. yuryd. nauk.: 12.00.07, Dnipro, 245 s. URL: <https://dduvs.in.ua/naukova-diyalnist/spetsializovani-vcheni-radi/ogoloshennya-pro-zahist-disertatsij/danyliv/> [in Ukrainian].

5. Закон № 580, 2015. Закон України “Про Національну поліцію” від 2 липня 2015 року № 580-VIII [Law of Ukraine “On the National Police” of July 2, 2015 No. 580-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
6. Закон № 794, 2015. Закон України “Про Кабінет Міністрів України” від 27 лютого 2014 року № 794-VII [Law of Ukraine “On the Cabinet of Ministers of Ukraine” of February 27, 2014 No. 794-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> [in Ukrainian].
7. Закон № 889, 2015. Закон України “Про державну службу” від 10 грудня 2015 року № 889-VIII [Law of Ukraine “On Civil Service” of December 10, 2015 No. 889-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].
8. Закон № 1150, 2021. Закон України “Про бюро економічної безпеки України” від 28 січня 2021 року № 1150-IX [Law of Ukraine “On the Bureau of Economic Security of Ukraine” of January 28, 2021 No. 1150-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> [in Ukrainian].
9. Закон № 1698, 2014. Закон України “Про Національне антикорупційне бюро України” 14 жовтня 2014 року № 1698-VII [Law of Ukraine “On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine” of October 14, 2014 No. 1698-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> [in Ukrainian].
10. Історія ДБР [History of DBR], 2022. *Державне бюро розслідування*. URL: <https://dbr.gov.ua/istoriya> [in Ukrainian].
11. Історія становлення НАБУ [History of evolution of NABU], 2022. *Національне антикорупційне бюро України*. URL: <https://nabu.gov.ua/istoriya-stanovlennya> [in Ukrainian].
12. Масковіта, 2015. Інститут присяги працівника орханів внутрішніх справ: історико-правовий аспект [The institution of the oath of the employee of the internal affairs bodies: historical and legal aspect]. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Юридичні науки*, 2015, № 824, с. 265-271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_44 [in Ukrainian].
13. Наказ № 351, 2019. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.05.2019 № 351 “Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 09 листопада 2015 року № 1453” [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of May 07, 2019 No. 351 “On Amendments to the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of November 09, 2015 No. 1453”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0542-19#n7> [in Ukrainian].
14. Наказ № 1453, 2015. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.11.2015 № 1453 “Про затвердження Порядку складання Присяги працівника Національної поліції” (первинна редакція) [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of November 9, 2015 No. 1453 “On Approval of the Procedure for Taking the Oath by Employees of the National Police” (initial version)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1487-15/ed20151109#Text> [in Ukrainian].
15. Порядок № 33, 2016. Порядок складання присяги особамі начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, затверджені наказом директора бюро від 14 квітня 2016 р. № 33-н [The procedure for taking an oath by the senior staff of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, approved by the order of the director of the bureau of April 14, 2016 No. 33-n]. URL: <https://nabu.gov.ua/nakaz-pro-zatverdzhennya-poryadku-skladannya-prysyagy-osobamy-nachalnyckogo-skladu-nacionalnogo> [in Ukrainian].
16. Порядок № 144, 2019. Порядок складання Присяги осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідування, затверджені наказом Директора Державного бюро розслідування від 01 липня 2019 року № 144 [The procedure for taking the Oath of enlisted and senior staff of the State Bureau of Investigation, approved by the order of the Director of the State Bureau of Investigation of July 1, 2019 No. 144]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0752-19#Text> [in Ukrainian].
17. Постанова № 127, 2016. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2016 р. № 127 “Про утворення Державного бюро розслідування” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 29, 2016 No. 127 “On the establishment of the State Bureau of Investigation”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2016-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
18. Постанова № 382, 1991. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1991 р. № 382 “Про затвердження нового тексту Присяги працівника орханів внутрішніх справ України” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 28, 1991 No. 382 “On approval of the new text of the Oath of the employee of the internal affairs bodies of Ukraine”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382-91-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
19. Постанова № 510, 2021. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 510 “Про утворення Бюро економічної безпеки України” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 12, 2021 No. 510 “On the establishment of the Bureau of Economic Security of Ukraine”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
20. Постанова № 564, 2020. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 р. № 564 “Питання присвоєння спеціальних звань рядового і начальницького складу Державного бюро розслідування та

yikh spivvidnoshennia z inshymy spetsialnymy, a takozh viiskovymy zvanniamy i klasnymy chynamy” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 27, 2020 No. 564 “Issue of assigning special ranks to the enlisted and senior staff of the State Bureau of Investigation and their correlation with other special, as well as military ranks and class ranks”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2020-%D0%BF#n8> [in Ukrainian].

21. Prysiaha 47 politseiskykh Dnipropetrovshchyny, 2019. 47 politseiskykh Dnipropetrovshchyny prysiahnuly na virnist Ukrainському narodu [47 police officers of the Dnipropetrovsk region swore allegiance to the Ukrainian people]. Politsiia Dnipropetrovshchyny, 16 serpnia 2019 r. URL: https://www.youtube.com/watch?v=F_5E6hrSN18 [in Ukrainian].
22. Prysiaha Akademii MVS, 2021. Blyzko 800 kursantiv Natsionalnoi akademii MVS sklaly prysiahu na virnist Ukraini [About 800 cadets of the National Academy of the Ministry of Internal Affairs swore allegiance to Ukraine]. MVS Ukrainy, 14 zhovtnia 2021 r. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7y5LxmJvLr0> [in Ukrainian].
23. Prysiaha Poltavskoho DBR, 2018. Slidchi Poltavskoho terupravlinnia DBR sklaly prysiahu ta prystupyly do roboty [Investigators of the Poltava Regional Directorate of the SBI took an oath and started work]. Derzhavne biuro rozsliduvan, 28 lystopada 2018 r. URL: https://dbr.gov.ua/news/slidchi_poltavskogo_terupravlinnya_dbr_sklali_prisyagu_ta_pristupili_do_roboti [in Ukrainian].
24. Prysiaha KhNUVS, 2021. Prysiaha pratsivnyka politsii kursantiv KhNUVS – 2021 [The oath of the police officer of the KhNUVS cadets – 2021]. KhNUVS, 14 zhovtnia 2021 r. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pXeh5EMjdy8> [in Ukrainian].
25. Rozporiadzhennia № 1493, 2021. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 lystopada 2021 r. № 1493-r “Pro pochatok diialnosti Biuro ekonomichnoi bezpeky” [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 24, 2021 No. 1493-r “On the start of the activity of the Bureau of Economic Security”]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-diyalnosti-byuro-ekonomichnoyi-s1493-241121> [in Ukrainian].
26. Spivrobotnyky Upravlinnia spetsoperatsii NABU, 2016 [Employees of the Department of Special Operations of NABU, 2016]. Fotobank UNIAN. URL: <https://photo.unian.ua/photo/688409-sotrudniki-upravleniya-specoperaciy-nabu> [in Ukrainian].
27. Ukaz № 217, 2015. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro utvorennia Natsionalnogo antykoruptsiinoho biuro Ukrainy” vid 16 kvitnia 2015 roku № 217/2015 [Order of the President of Ukraine “On the establishment of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine” of April 16, 2015 No. 217/2015]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2172015-18864> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.05.2022

Стаття рекомендована до друку 24.06.2022

Збірник наукових праць

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПОЛІТОЛОГІЯ
СОЦІОЛОГІЯ
ПРАВО**

**№ 2 (54)
2022**

Коректура • *В.О. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *Ю.С. Семенченко*

Підписано до друку 01.07.2022 р. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно друк. арк. 9,53. Тираж 150. Замовлення № 0822/316.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.